

Västerbottens industrihistoriska arv

Inventering av industrimiljöer
i Västerbottens län 2000–2003

Länsstyrelsen
Västerbottens län

Huvudman:

Referensgrupp:

Bo Sundin, Länsstyrelsen, Åsa Lundberg, Västerbottens museum, Maarit Kalela-Brundin, Skogsmuseet, Annika Sander, Skellefteå museum, Torbjörn Danell, Umeå universitet

Text, layout:

Lage Johansson, Skellefteå museum

Tryck:

sdsssss

Omslagsfoto, framsida:

Nedre Fäbodbäckens kraftstation, Åsele kommun. Foto Lage Johansson.

Förord

Innehåll

Sammanfattning	6
Bakgrund och syfte	7
Begrepp och definitioner	8
Avgränsningar	11
Genomförande	11
Resultat	12
Källor för inventeringen	13
Västerbottens basindustri	16
Reflexioner	21
Åtgärdsförslag	23
Kommunprofiler	30
Bjurholm, industrihistorisk profil	30
Dorotea, industrihistorisk profil	32
Lycksele, industrihistorisk profil	34
Malå, industrihistorisk profil	38
Nordmaling, industrihistorisk profil	40
Norsjö, industrihistorisk profil	43
Robertsfors, industrihistorisk profil	46
Skellefteå, industrihistorisk profil	49
Sorsele, industrihistorisk profil	55
Storuman, industrihistorisk profil	57
Umeå, industrihistorisk profil	59
Vilhelmina industrihistorisk profil	63
Vindeln, industrihistorisk profil	65
Vännäs industrihistorisk profil	68
Åsele, industrihistorisk profil	70
Museer och arkiv	73
Alla Inventerade objekt/kommun	77

Sammanfattning

Utvecklingen inom industrin och ekonomin under det senast decenniet, där framför allt globalisering varit ett karaktäristiskt drag, har väckt frågor kring hur det industrihistoriska kulturarvet ska hanteras – både bland allmänheten och bland kulturmiljövårdens institutioner. Behovet av en översyn av kunskapsläget i fråga om industrins kulturmiljöer i Västerbottens län har lett fram till att detta inventeringsprojekt kom till stånd.

Projektet ”Västerbottens industrihistoriska arv” inleddes år 2000 med en förstudie i tre kommuner i länet: Norsjö, Robertsfors och Sorsele. Förstudiens syfte var att undersöka hur ett fortsatt antikvariskt arbete med länets industrihistoriska arv från olika epoker ska kunna genomföras på bästa sätt.

Syftet med den föreliggande länstäckande inventeringen var i första hand att:

- ge kulturmiljövårdens handläggare ett relevant underlagsmaterial i frågor där industriarvet berörs
- vara ett redskap för planarbete och information.

Projektets referengrupp har bestått av Bo Sundin, Länsstyrelsen i Västerbottens län; Åsa Lundberg, Västerbottens museum, Umeå; Maarit Kalela-Brundin, Skogsmuseet, Lycksele; Torbjörn Danell, Umeå universitet; Annika Sander, Skellefteå museum.

Efter utvärdering av förstudien (se ”Vård av Västerbottens industrihistoriska arv. Förstudierapport 2001.” Skellefteå museum, otryckt) äskades pengar från Riksantikvarieämbetet för en fortsatt kunskapsuppbyggnad, vilket också beviljades.

Med utgångspunkt från förstudien genomfördes inventeringar i länets övriga kommuner under 2001–2002. I fortsättningen av projektet gjordes inga åtgärds-

förslag för objekten i inventeringen. Däremot ingår *åtgärdsförslag avseende fördjupad och breddad dokumentation och säkerställandeåtgärder*.

Rapporten innehåller även en *kort historik och karaktäristik över länets basindustri* samt *beskrivning av de inventerade kommunernas industribistoriska profil*.

Under åren 2000–2002 inventerades och registrerades 487 industrimiljöer från perioden 1850–1970 i Västerbottens län. I denna rapport finns registrerade miljöer listade och karaktäriserade efter branschtillhörighet. Inventeringsblanketterna finns i digital form.

Arbetet har utförts av Skellefteå museum på uppdrag av Länsstyrelsen i Västerbottens län.

Västerbottens industrihistoriska arv

slutrapport 2003

BAKGRUND OCH SYFTE

Industrisamhällets historiska arv är en del av vår kultur, och utgör en del av vår identitet.

Regioner och samhällen har formats av industriell drift. Industrin har satt sin prägel på såväl landsbygd som stad; såväl arbetsmiljöer som bostadsbyggande. Den har styrt människors arbetsförhållanden och påverkat deras hemliv och fritid. Industrialiseringen har också präglat människors sätt att tänka. Det är alltså väsentligt att ha ett helhetsperspektiv när det gäller industriarvet. Maskiner, fabriker och miljöer hör samman med de människor som har levt och lever där idag, liksom de arbetsvillkor och levnadsmönster som industrin givit upphov till.

Viktiga skeden i industrialiseringens långa tidsperspektiv håller nu på att försvinna i glömska, samtidigt som delar av industrisamhället är i ett omvandlings-skede. Ekonomin har globaliserats och det talas om en övergång till det s.k. informationssamhället eller kunskapssamhället (som inte nödvändigtvis är synonymt). I Västerbottens län växer ”kunskapsstaden” Umeå och profilerar sig som Norrlands huvudstad medan den traditionella industristaden Skellefteå har stora problem med sin identitet. I denna omvandlingstid är det av stor vikt att kulturarvssektorn dokumenterar industrisamhället av idag, för att kunna påvisa dessa förändringar som sker med ökande hastighet. Detta påpekas också i Riksantikvarieämbetets profilprogram, *Vårt industrihistoriska arv*, 1996, där denna utveckling aktualiserar kulturmiljövårdens mål att främja den lokala identiteten. Här används termen ”avindustrialisering”, som har lett till en ”identitetskris för många kommuner och orter” de senaste 25 åren.

Sedan 10 år har Riksantikvarieämbetet (RAÄ) industriminnesvård som ett prioriterat verksamhetsområde, vilket slogs fast i budgetpropositionen för 1993. RAÄ lade 1996 fram ett industrihistoriskt profilprogram för bevarande, vård och långsiktig

förvaltning av landets industriminnen. Ett av målen i RAÄ:s program är att stödja utarbetandet av lokala och regionala industriminnesvårdsprogram.

År 1999 kom utredningen *Frågor till det industriella samhället* (SOU 1999:18), som skulle dra upp riktlinjerna för och ge förslag om formerna för regeringens satsning på det industriella kulturarvet. I förutsättningarna för utredningen sägs bl.a.:

Satsningen skall inriktas på tiden från industrialismens genombrott i Sverige. En bred samhällsdiskussion om industrialismens och morgondagens samhälle skall eftersträvas. Statens insatser skall syfta till att främja medborgarförankringen och uppslutningen kring det industrihistoriska arvet samt att bevara och ta tillvara och utveckla viktiga kulturbesöksvärden.

Samma år bildades också delegationen för industrisamhällets kulturarv, som arbetat fram till 2001 med att öka kunskapen och engagemanget kring industrisamhällets kulturarv i vid mening. År 2000 besökte delegationens representanter länet och träffade kulturmiljövårdare och eldsjälar vid överläggningar i Ersmark, Skellefteå.

Länets kulturmiljövårdare har i över 20 år arbetat med bevarande och information kring industrimiljöer, men regeringens och Riksantikvarieämbetets kampanj kring industrisamhällets kulturarv bidrog till att aktualisera en översyn av kunskapsläget, och att undersöka hur man arbetar vidare med dokumentation, bevarande och information kring industrihistoriska frågor.

Projektet ”Västerbottens industrihistoriska arv” inleddes år 2000 med en förstudie i tre kommuner i länet: Norsjö, Robertsfors och Sorsele. Förstudiens syfte var att undersöka hur ett fortsatt antikvariskt arbete med länets industrihistoriska arv från olika epoker ska kunna genomföras på bästa sätt. Syftet med den länstäckande inventeringen är i första hand att:

- ge kulturmiljövårdens handläggare ett relevant underlagsmaterial i frågor där industriarvet berörs

- att vara ett redskap för planarbete och information.

Efter utvärdering av förstudien (se ”Vård av Västerbottens industrihistoriska arv. Förstudierapport 2001.” Skellefteå museum, otryckt) äskades pengar från Riksantikvarieämbetet för fortsatt kunskapsuppbyggnad, vilket också beviljades. Med utgångspunkt från förstudien planerades inventeringar i länets övriga kommuner under 2001–2002. I projektets fortsättning gjordes inga åtgärdsförslag för objekten i inventeringen. I denna rapport ingår däremot förslag på fördjupad och breddad dokumentation i länet.

BEGREPP OCH DEFINITIONER

Industrihistoriska begrepp

Industrisamhällets kulturarv är ett högt prioriterat område för landets kulturmiljövårdande instanser. Detta projekt kan sägas utgöra en fokusering på en del av industrisamhällets omfattande kulturarv.

Projektets namn är ”Västerbotten industrihistoriska arv”. Med arv avses i denna rapport *kulturmiljöer*, d.v.s. spår i landskapet av mänsklig verksamhet för produktion och konsumtion, här i första hand industribyggnader och anläggningar. Men dessa lämningar kan – och bör – också visa på samhällsprocesser och produktionsformer; deras förändring och kontinuitet. Ett exempel är industrins roll i tätorternas uppkomst och utveckling.

Begreppet *historiska landskap* har blivit aktuellt på se-

nare år och är något vidare än kulturmiljöbegreppet genom att det inbegriper både sociala och materiella avtryck av ett skeende i en miljö.

Man kan också säga att rapporten behandlar en begränsad del av *industrisamhällets kulturarv*, nämligen industribyggnader och anläggningar. Kulturarvet är något som skapas och bärs upp av människor – därför är det viktigt att i möjligaste mån väva in ett tvärvetenskapligt synsätt på industrihistorien. Ett försök i den vägen är de fördjupningsförslag som finns i rapporten.

Industri kommer av latinets ”industria”, som betyder flit. En definition på industri är ”teknisk produktion i större skala av varor och energi”¹. Produktionen ska avsättas på en marknad. Vanligen menar vi de storskaliga produktionsformer som fabrikssystemet gett upphov till.

Med *industrisamhället* brukar man avse att samhället som helhet utmärks av att industrisektorn är ledande för produktion, sysselsättning och inkomster samt att industrin präglar sociala förhållanden och livsmiljö. Andra verksamheter inom industrisamhället har därför kommit under ett växande inflytande från industrin². Idag talar man ofta om övergången till kunskaps- eller IT-samhället, men det är en omdiskuterad fråga. Klart är dock att industrisektorn rent statistiskt har minskat sin andel i sysselsättningen. Definierat som andelen sysselsatta var Sverige redan på 1960-talet ett *tjänstesamhälle*, d.v.s. tjänstesektorn sysselsatte flest anställda.

¹ Norstedts uppslagsbok. 1962.

² Nationalencyklopedin.

Bjurholms gamla mejeri, numera textilindustri. Foto Lage Johansson.

Man kan också konstatera att informationstekniken i ökande grad påverkar vårt dagliga liv. Men fortfarande är vårt levnadssätt, våra normer och värderingar (det man inom etnologin brukar definiera som kultur) till stora delar en produkt av industrisamhället.

Historiska processer

Industrialisering innebär övergången från agrarsamhälle till industrisamhälle. För Västeuropas del startade denna omvandling i England i slutet av 1700-talet, men ägde rum under 1800-talet i de flesta länder i Europa. I Sverige är 1890-talet den period där industrialiseringen får sitt genombrott i ekonomin och samhället³. Den synbarligen snabba förändringen av näringslivet vid "den industriella revolutionen" har under senare år omvärderats och många forskare påpekar nu den kontinuitet som finns från tiden före 1800. Teknikens roll (t.ex. ångmaskinen) har i forskningen tonats ner och betydelsen av ökad efterfrågan (internationellt och hemmamarknader) ges stor betydelse för industrialiseringen.

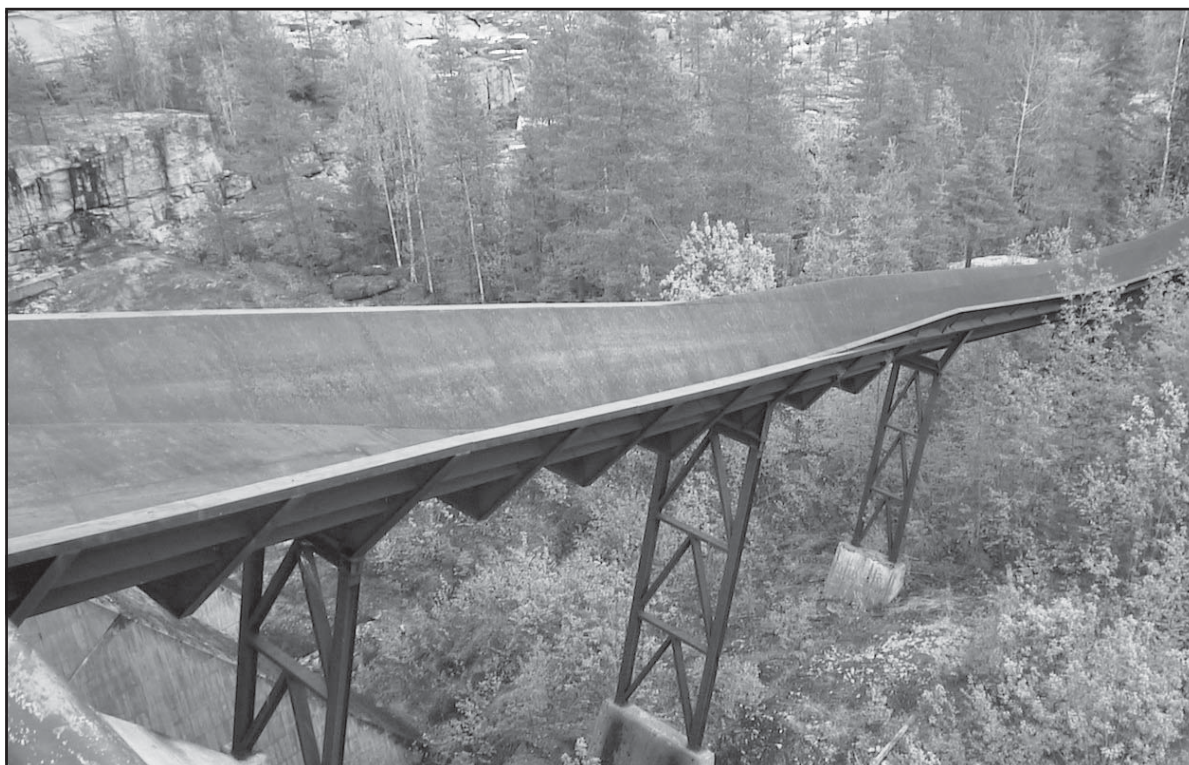
Till förutsättningarna för industrialiseringen i Sverige hör inte minst den agrara omvandlingen på slutet av 1700-talet, som medförde att kapital bildades och efterfrågan på industriprodukter ökade. Befolkningstillväxten under denna period innebar att det skapades tillgång på arbetskraft för industrin och så småningom en hemmamarknad. Industrierna hade under 1800-talet ofta jordbruk, som de tidigare bruken, men i princip tog arbetskraften steget bort från det agrara samhället.

Den tidigare avsaluslöjden, eller *protoindustrin*, har på senare år givits större roll i industrialiseringsprocessen. Protoindustri innebär att varorna tillverkas av jordbruksbefolkning och säljs på en avlägsen marknad; i Sverige fanns protoindustri i områden som Västergötland (textil); Småland/Skåne (trådarbeten m.m.) samt Dalarna (diverse slöjd). I de flesta regioner har någon form av protoindustri funnits före industrialiseringen – möjligen har den utgjort en förutsättning. Genom industrialiseringen förstärktes den regionala specialiseringen. Det kan också utläsas ur den lista på 18 industriregioner eller industriella kärnområden som Eva Vikström har upprättat för tiden kring 1960. Västerbottens län berörs av *Norrlandskustens skogsindustriområde* (nr 16) och *Skeleftefältets gruvområde* (nr 17)⁴.

Den tidiga industrin utvecklades ur s.k. manufakturer och bruk. (Ett lokalt exempel på denna utveckling är Robertsfors, se nedan). Bruken hade dock inte alla förutsättningar för industrietablering, d.v.s. råvaror – kapital – kraft – arbetskraft – transportnät – ny teknik/kunskap⁵. Genom industrialiseringen blev råvarorna (och delvis kraften) bestämmande i fråga om lokaliseringen. Kapital, kunskaper och arbetskraft kunde flyttas dit råvarorna fanns.

³ Schön, Lennart, 1983. *Industrialismens förutsättningar*. Liber.; Magnusson, Lars, 1996. *Sveriges ekonomiska historia*. Tiden Athena.

⁴ Vikström, Eva, 1994, *Industrimiljöer på landsbygden*. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. RAÄ.

Bålforsens kraftstation, flottningsränna. Foto Lage Johansson.

De viktigaste omvandlingsprocesserna i Sveriges utveckling till ett industrisamhälle kan alltså sammanfattas i följande punkter:

- Rationaliseringar i jordbruket ger arbetskraft till en ökande industrialisering.
- Självhushållning ersätts av marknadsekonomi.
- Fler arbetar inom handel och varudistribution.
- Den offentliga servicen byggs ut.

Minnen och miljöer

Inom kulturmiljövården har begreppen som används i många fall fått vidgad betydelse med tiden. *Industriminnen* kan vara "kvarstående byggnader – ännu i bruk eller med förändrad funktion – och ruiner av sådana"⁶, medan *industrimiljöer* har använts för att inbegripa "hela miljön kring en eller flera industriella anläggningar"⁷. Ordet industriminne är naturligtvis bildat efter begreppet byggnadsminne. I ämnet *industriminnesforskning*, som fick sin professur 1994, används begreppet industri "i vid bemärkelse och i ett tidsmässigt långt perspektiv"⁸. "Minne" avser förutom byggnader, anläggningar o.dyl. också bostäder, transportsystem, samhällsbildningar och landskap. Idag används industrimiljö och industriminne parallellt, om samma saker. Sedan 1970-talet har man vidgat synfältet "från monument till miljö"⁹ och försöker beskriva även industriernas effekter på samhällsbildningar och på människors liv i stort. Då är det nödvändigt att arbeta med en tämligen vid definition av "industrimiljö", inbegripande även infrastrukturer som kommunikationer och försörjningsnät av skilda slag. Ju närmare vår egen tid man kommer desto oklarare gränser blir det mellan t.ex. tillverknings- och tjänstesektor. Vad gäller avgränsningar bakåt i tiden, kan man diskutera om t. ex. skvaltkvarnar och tjärdalar ska inbegripas i industribegreppet, men vid denna inventering har de inte inkluderats (se vidare under "Värdering och avgränsningar").

En mycket vid definition av industribegreppet ger Nils Blomkvist och Gert Magnusson i boken "Läsa Landskap" (UR): "*verksamheter som med hjälp av tekniska anläggningar och en social organisation förädlar råvaruresurser till massproducerade varor för en större marknad*". Tidsperspektivet kan bli oerhört långt, och bland bokens exemplen på industrimiljöer finns järnframställningsplatser i Västmanland från 300–400 f.Kr. och tomtningar på Bjuröklubb.

Kategorisering

En *kategorisering av industrier* görs vanligen genom indelning i näringsgrenar, d.v.s. ekonomiska aktiviteter. Det internationella systemet för näringsgrensindelning kallas ISIC. *Svensk näringsgrensindelning (SNI)* är en statistisk standard för klassificering av produktionsenheter till branscher. Svensk näringsgrensindelning är identisk med EUs näringsgrensstandard.

I SNI utgör produktionen de fyra första grupperna, med underindelningar, där nr 1 är de s.k. areella näringarna och nr 2–4 vad som i statistiken räknas till industri:

1. Jordbruk, jakt, skogsbruk, fiske.
2. Gruvor och mineralbrott.
3. Tillverkningsindustri.
4. El-, gas-, värme- och vattenverk.

En strikt kategorisering av näringarna är svår att göra, och inte meningsfull för våra ändamål. Som framgår av beskrivningen av industrialiseringsprocessen har den sin grund i jordbrukssamhället och gränsdragningen kan vara svår.

I skriften "Industrimiljöer på landsbygden" gör Eva Vikström en kategorisering av industriella och protoindustriella verksamheter efter den *samhällstyp* som verksamheterna ligger i, där variablerna är *agrart-urbant*, *drift-investering-arbetsorganisation och platsens bebyggelse*. I boken föreslår Vikström sju industrimiljötyper:

1. Mindre industrianläggning i agrar miljö (t. ex. kalugnar, tegelbruk).
2. Enstaka större verk och anläggningar (t. ex. kraftstationer, kanaler).
3. Mindre bruks- och industriorter (t. ex. järnbruk, gruvor).
4. Äldre industriorter (t. ex. Falun, Eskilstuna).
5. Industritätorter (t. ex. Kiruna, Sandviken).
6. Äldre städer som fått industri (t. ex. Norrköping, Västerås).
7. Stations- och industrisamhällen (t. ex. Tibro, Gnosjö).

Kulturhistorisk värdering

Bedömningen av de kulturhistoriska värdena hos en industrimiljö skiljer sig i princip inte från andra kulturhistoriska värdebedömningar, även om tonvikten ligger på uttryck som är typiska för industrimiljöer. Axel Unnerbäck och Erik Nordin har utarbetat en allmän modell för denna bedömning: grundmotiven är *dokumentvärden* (historiska egenskaper) tillsammans med *upplevelsevärden* (såsom arkitektoniskt värde, traditionsvärde, identitetsvärde, symbolvärde) som vägs ihop med *förstärkande motiv* (såsom pedagogiskt värde, representativitet, autenticitet) till den sammanvägda bedömningen. Alla dessa värden och egenskaper kan vara aktuella i industrimiljöer.

⁵ Sveriges Nationalatlas. Industri och service. 1995.

⁶ Morger, Kersti, 1994, *Industriminnen*. Sveriges nationalatlas. Kulturminnen och kulturmiljövård.

⁷ Vikström, a.a.

⁸ Nisser, Marie, 1994, *Industriminnesforskning – en ny akademisk disciplin*. Kulturmiljövård nr 6/1994.

⁹ Vikström, a.a.

Bland historiska egenskaper blir spår av *sociala strukturer* och *arbetsorganisation samt teknikhistoria* viktiga värden för en industrimiljö. Värdet ”autenticitet” eller ”äkthet” kan vara problematiskt i sammanhanget, då det ligger i industriverksamhetens natur att utvecklas och förändras. Flera generationer av verksamheter har ofta lett till utbyggnader. Det kulturhistoriska värdet kan ofta röra sig om spår efter *processer* i industrimiljöns utveckling som bör påvisas och då kan räknas till *pedagogiska värden*. Förståelsen av denna utveckling kräver också kännedom om maskiner och processutrustning etc. (Se vidare diskussion i kap. ”Reflexioner”).

Bedömningen av industriernas *representativitet/unicitet* måste bedömas mot bakgrund av länets industrihistoriska utveckling. Det är alltså av vikt av fortsätta kunskapsuppbyggnaden och att arbeta med den historiska analysen.

AVGRÄNSNINGAR

Efter utvärdering av förstudien begränsades inventeringen till *miljöer från perioden 1850-1970*. Den definition av ”industri” som används i inventeringsarbetet är formulerad sålunda:

Anläggningar som med tekniska hjälpmedel och processer förädlar råvaruresurser till massproducerade varor och energi, avsedda för en större marknad; samt därtill hörande komponenter som tillsammans med processanläggningarna bildar en helhet.

I jämförelse med hantverk och husbehovsproduktion rör det sig om verksamhet i större skala, med kontinuerlig drift. Arbetet är i högre grad specialiserat och mekaniserat. Anläggningar för jordbrukets binärningar, som tjärdalar och skvaltkvarnar, har inte tagits med.

Inventeringen är alltså koncentrerad på produktionsanläggningar och behandlar t. ex. inte kommunikationsmiljöer och militära miljöer. I fråga om flottningslämningar i älvar och bäckar beslöts att dessa skulle lämnas utanför denna inventering, på grund av den tidsåtgång det skulle kräva.

GENOMFÖRANDE

Efter utvärdering av förstudien i Norsjö, Robertsfors och Sorsele planerades och genomfördes år 2001 inventeringar i kommunerna Storuman, Malå, Vindeln, Lycksele, Vilhelmina, Dorotea, Åsele och Bjurholm. Under säsongen 2002 fortsatte inventeringen med fältarbete i Skellefteå, Vännäs, Umeå och Nordmalings kommuner.

Förarbetet bestod av excerpering och sammanställning av kända uppgifter ur inventeringar, KMV-program, lokalhistorisk litteratur, internet-sidor, fornminnesregistret samt Sveriges Handelskalender, åren 1890, 1932, 1948, 1960 och 1970, som finns på Umeå universitetsbibliotek. Ett brev till företagareföreningar,

hembygdsföreningar och arbetslivsmuseer i dessa kommuner sändes också ut med önskemål om tips på industrimiljöer som borde dokumenteras.

Källor och urval

Urvalet är styrt av den avgränsning och definition av industri som finns angiven ovan. Dessutom har källuppgifterna styrt vad som inventerats. Vid inventeringen har jag för varje kommun sammanställt en lista på noterade uppgifter om industrianläggningar i källorna. (Dessa ”bruttolistor” finns sparade på Skellefteå museum och kan användas vid fördjupningar.)

Nästa steg har varit att försöka lokalisera objektet utgående från källmaterialet och via uppgifter från personer som varit verksamma i bygden. Många industribyggnader är rivna, men det kan också vara svåra att få korrekta och entydiga uppgifter kring vissa objekt. Detta är en felkälla, men också en uppgift för fördjupade inventeringar kring vissa branscher eller geografiska områden. Industrier i bruttolistan som konstaterats vara rivna eller icke kunnat lokaliseras har alltså av naturliga skäl inte registrerats.

Av de objekt som registrerats i fält har ett fåtal sorterats bort: dels är det miljöer från förstudien som inte faller inom avgränsningen av industri (skvaltkvarnar o. dyl.), dels några ruiner eller liknande som är av ringa intresse för kunskapsuppbyggnaden. I vissa fall har tidigare industrilokaler förändrats till sin karaktär så att på sin höjd ett skal återstår från den ursprungliga anläggningen – därmed har de flesta kulturhistoriskt intressanta egenskaperna försvunnit. Något utpekande av speciellt värdefulla miljöer har inte ingått i arbetet.

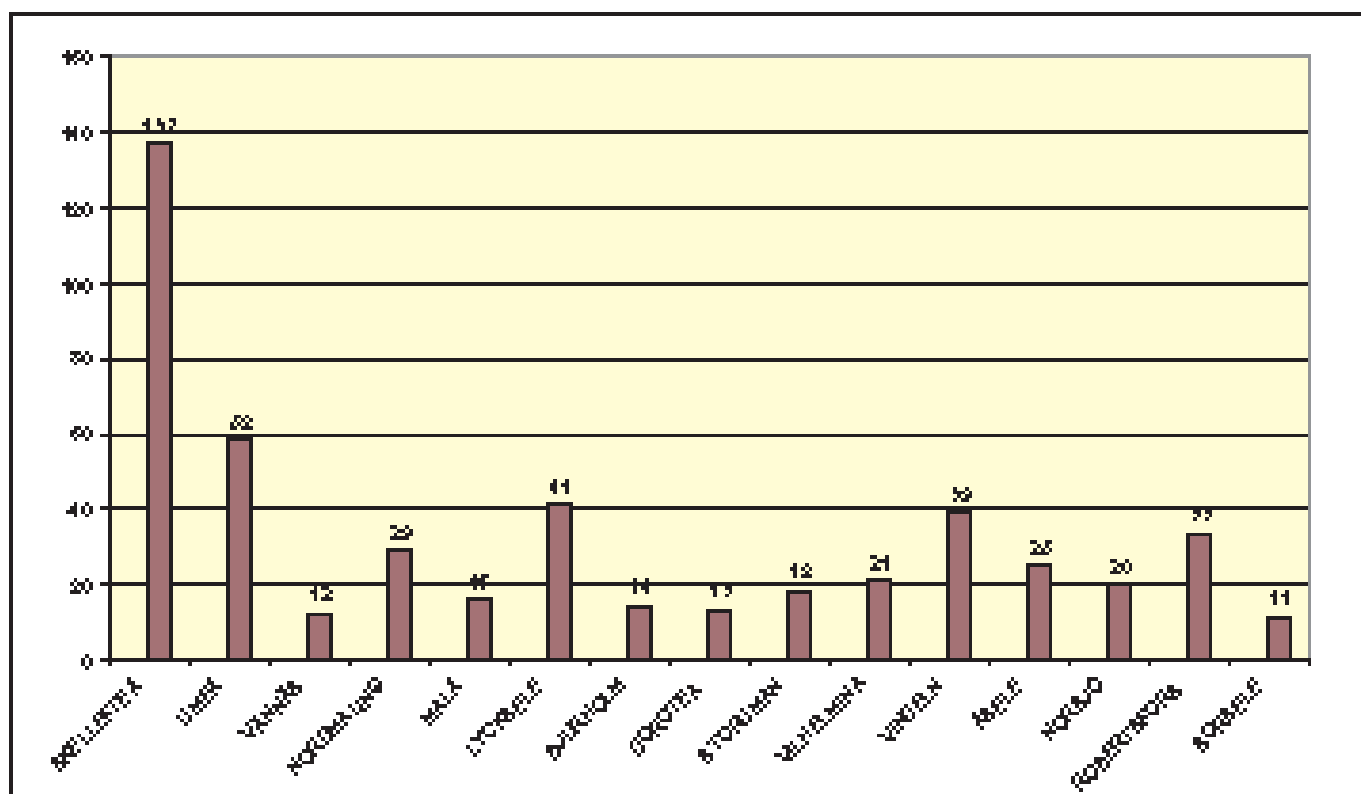
Av tidsbrist, i synnerhet i de industritätaste kommunerna Skellefteå och Umeå, har flera väl kända och tidigare inventerade industriminnen inte tagits med i fältinventeringen. Dessa anges i en tabell för varje kommun, med angivelse om nuvarande status (riksintresse, byggnadsminne m. m.).

RESULTAT

Antalet inventerade miljöer ses i tabellen nedan; totalt registrerades 487 st objekt/miljöer. För varje objekt/miljö ritades vid fältinventeringen en plan och beskrevs byggnader och anläggningar på inventeringsblanketten (samma som i förstudien). Litteratur och andra källor anges på blanketten. Endast i undantagsfall noterades uppgifter om maskiner, processutrustning och liknande. Stora anläggningar, som t.ex. större sågverksanläggningar och andra industrier av samma storleksordning har endast översiktligt beskrivits, delvis med hjälp av företagets egna planer, försäkringsuppgifter o. dyl. Detta på grund av den orimliga tid en ingående inventering skulle ta. Det är i stället en uppgift för fördjupade dokumentationer av enskilda industrier. Position för objekten erhöles

med GPS-navigator. Uppgifter kring anläggningarna av personer på platsen noterades i förekommande fall. Dessutom togs bilder med digital kamera. De digitala bilderna lagras i databasen *KMVbild* på Skellefteå museum. På inventeringsblanketterna finns 1-2 bilder monterade. På blanketten anges också nuvarande status för miljöerna, i form av lagskydd, riksintresseförklaring, kommunal planering m. m.

Bruttoresultatet av kommuninventeringen redovisas genom inventeringsblanketterna som finns i digital form (Word, PC-format) på CD-skivor. I denna rapport återges kommunernas industrihistoriska profil och de inventerade miljöerna i en kortlista.

Inventeringsresultat; antalet inventerade miljöer i varje kommun.

KÄLLOR FÖR INVENTERINGEN 2000-2002

Otryckta källor:

- *ASSI Domän: Några märkesår i Malå sågverks historia. Stencil.*
- *Boliden Mineral AB hemsida, www.boliden.se.*
- *Båtvik och Selsvik – 1885, bebyggelse, husgrunder, vägar och stigar. Material sammanställt av Henrik Åkerlund och Kjell Vallström.*
- *Danell, Torbjörn: Skellefteås näringsliv – en bakgrundsbeskrivning. Skellefteå kommuns hemsida, www.skelleftea.se.*
- *Grönlund, Karl: Myran. Berättelse om familjen Reinhold Grönlunds liv på Myran. Stencil 2001.*
- *Hemsidor för resp kommun, näringslivsinformation och -register.*
- *Industriinventering av ing. Erland Johansson, hos Länsstyrelsen.*
- *Inventering av gamla industri- och arbetsplatser inom f d Jörns kommun. Studiecirkelmateriel från ABF, Jörn.*
- *Inventering av gamla industri- och arbetsplatser inom Lycksele kommun. Studiecirkelmateriel från ABF och PRO, Lycksele.*
- *Inventering av gamla industri- och arbetsplatser inom Nordmalings kommun. Studiecirkelmateriel från ABF, Nordmaling, 1988/89.*
- *Inventering av gamla industri- och arbetsplatser inom Vindelns kommun. Studiecirkelmateriel från ABF, Vindeln, 1987.*
- *Mo&Domsjö AB/Holmen hemsida, historik om MoDo 1700-tal – 1989, http://www.holmen.com/svenska_folder/company_info/history/pdf/Resume_Mo_Domsjo.pdf.*
- *Riksantikvarieämbetets fornminnesregister.*
- *Riksantikvarieämbetets industriminnesregister.*
- *Rottne SMV AB. Företagshistorik. Stencil.*
- *Skellefteå Kraft AB hemsida, www.skekraft.se.*

Västerbottens län, kommuner.

- *Sydkrafts hemsida, www.sydskraft-vattenkraft.se*
- *Sågar och snickerier i Skellefteå, Jörns, Lövångers, Bureå, Burträsk och Byske socknar. Sammanställningar, Företagsarkivet, Skellefteå.*
- *Tegelbruk i Västerbotten. Inventering gjord av Rune Svensk, Skellefteå museum, 1985.*
- *Tillverkningsindustrier i Västerbottens län. Inventering, Skellefteå museum, otryckt.*
- *Underlag för kulturmiljövårdsprogram för Skellefteå kommun, manus. Skellefteå museum, otryckt.*
- *Uppgifter från brevenkät till länets hembygdsföreningar, företagarföreningar m.fl.*
- *Vattenfalls hemsida, http://www.vattenfall.se/om_vattenfall/var_verksamhet/var_produktion/vara_anlaggningar/*
- *Vattenfalls hemsida, www.vattenfall.se/webb99/index.asp*
- *Översiktlig kulturmiljöinventering i Malå kommun. Underlag för kulturmiljöprogram. Skellefteå museum 1990.*
- *Översiktlig kulturmiljöinventering i Norsjö kommun. Underlag för kulturmiljöprogram. Skellefteå museum 1992.*

Tryckta källor:

- 150 år sågverks historia i Holmsund 1848-1998 – en kort orientering. *SCA Forest and Timber.*
- *Abnlund, Mats; Lasse Brunnström; Karin Eriksson; Eva Vikström: Äldre industrier och industriminnen vid Umeälvens nedre del. Norrländska städer och kulturmiljöer. Umeå universitet 1980.*
- *Boliden Mineral, informationsmaterial 1998.*
- *Bunte, Rune; Sven Gaunitz; Lars-Erik Borgegård: Vindeln. En norrländsk kommuns ekonomiska utveckling 1800-1980. Lund 1982.*
- *Bygdeträsk – från Gustav Vasa till 1989. Bygdeträsk kulturförening. 1990.*
- *Danell, Torbjörn; Sven Gaunitz; Ulf Lundström: Industrialismens Skellefteå. Kulturens frontlinjer. Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgrens Norr, 37. Umeå 2002.*
- *Fablgren, Karl (red.): Bygdeå sockens historia. 1997.*
- *Forsgren, Eric: Historien om Robertsfors. 1997.*
- *Förteckning över tillverkningsföretag i Västerbottens län. Landstingets näringslivsnämnd, Västerbottens företagareförening. 1973.*
- *Gäfväls, Erik, m fl: Lycksele 50 år. 1946-1996. Umeå 1996.*
- *Hellder, Ivar: Skelleftearegionens elektrifiering. Skellefteå Kraft AB, 1971-78.*
- *”Hänna ska vi bo”. Från Forn-Uman till Stensele och Storuman. Red. Lars-Erik Edlund. 1989.*
- *Hembygdsboken Nordmalings och Bjurholms socknar. Umeå 1967.*
- *Industrier genom tiderna, Västerbottens län. Skellefteå museum 1987.*
- *Jörn hundra år. Glimtar ur Jörns samhälles första sekel. Red: Göran Marklund, Harry Åkesson. Skellefteå 1993.*
- *Kulturbeskrivning bebyggelseinventering Umeå kommun, del 1-3. Västerbottens museum & Umeå kommun, stadsbyggnadskontoret. Umeå 1997.*
- *Kulturminnesvårdsprogram för Lycksele kommun. 1987.*
- *Kulturminnesvårdsprogram för Åsele kommun. Etapp I miljöer. Västerbottens museum 1988.*
- *Lundgren, Ruben, m. fl.: Hembygdsboken Norsjö socken. 1976.*
- *Lundkvist, Gunnar: Den industriella utvecklingen 1900-1975. Basindustrin Boliden. Skelleftebygdens historia, del 2. 1980. Skellefteå kommun.*
- *Lundkvist, Tyko: Brattsbackabygdens historia. Härnösand 1984.*
- *Länsstyrelsen, meddelande 2/1979, Olofsfors brukssamhälle.*
- *Länsstyrelsen, meddelande 5/1979, Robertsfors bruk.*
- *Länsstyrelsen, meddelande 6/1983, Kulturhistoriska miljöer vid Vindelälven.*
- *Länsstyrelsen, meddelande 2/1991, Västerbotten genom tiderna. Del 1. Kulturmiljöer av riksintresse i Västerbottens län.*
- *Länsstyrelsen, meddelande 1/1992, Kulturturism i Västerbottens län.*
- *Länsstyrelsen, meddelande 7/1995, Broar i Västerbottens län, en kulturhistorisk inventering.*
- *Nissing, Sven; Arthur Zettersten: Från hemslojd till skidfabrik. I: På skidor, 1943.*
- *Norrländsk uppslagsbok, artiklar om resp kommun.*
- *Olofsson, Sven Ingemar: Umeå stads historia 1888-1972. Umeå 1972.*
- *Sveriges Handelskalender, åren 1890; 1932; 1948; 1960; 1970*

- *Thulin, Valter*: Sladden har gått.
- Umeå sockens historia. Red. *Karl Fahlgren*. Umeå 1970.
- *Wik, Harald*: Norra Sveriges sågverksindustri. *Stockholm* 1950.
- *Vikström, Eva*: Platsen, bruket, samhället. Tätortsbildning och arkitektur 1860-1970. *Byggforskningsrådet* 1991.
- Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård för Robertsfors kommun. *Västerbottens museum* 1996.
- Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård för Sorsele kommun. *Västerbottens museum* 1994.
- Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård för Vännäs kommun. 1994.
- Våra kulturmiljöer. Program för kulturmiljövård i Nordmalings kommun. 1996.
- Västerbotten genom tiderna. *Kulturmiljöprogram för Västerbottens län*. Umeå 1994.
- Västerbotten nr 2/1974, Järn och glas.
- Västerbotten nr 1-2/1976, Västerbottniska sågverk före 1900.
- Västerbotten nr 1/1994, Guldriket.
- Västerbotten nr 2/1998, Inlandsbanan.
- Åsele sockenhistoria. Red. *Karl Fahlgren*. Umeå 1966.

Ytbehandlarna, Lilltjärns industriområde, Lycksele. Foto Lage Johansson.

VÄSTERBOTTENS BASINDUSTRI

– HISTORIA OCH SÄRDRAG I KORTHET

Naturresursernas exploatering har varit grunden för industrins utveckling i Västerbottens län. Denna industrialiseringsprocess tog fart med skogsindustrins framväxt, och fortsatte inom kraft- och gruvindustrin. För Västerbottens län finns vissa särdrag för de nämnda branscherna och även inom verkstadsindustrin. Det här kapitlet ska kort beskriva dessa drag.

Det finns naturligtvis både kvantitativa och kvalitativa skillnader inom länet, mellan norra och södra delen och östra och västra. Av basindustrierna ingår länets skogsindustri som del i industriregionen ”Norrlandskustens skogsindustriområde” som utpekats av Riksantikvarieämbetet. ”Skelleftefältets gruvområde” utgör en annan region som till största delen faller inom länets gräns och som kan sägas ha präglats mycket av industriutvecklingen i det området.

Skogsindustrin

Skogen var basen i norra Sveriges industrialisering. Den tidiga sågverksrörelsen utvecklades till storindustri vid 1800-talets mitt, inte minst genom firman Dickson & Co, Göteborg.

Denna strukturomvandling var resultatet av teknisk förnyelse tillsammans med förändringar i näringspolitiken och lagstiftningen. Ångsågarna kunde anläggas vid älvmyrningarna och gav jämnare drift. Genom aktiebolagslagen (1848) kunde kapitalanskaffningen fördelas på flera ekonomiskt starka ägare och därigenom ge ökad investeringskapacitet. Den liberala näringspolitiken innebar också avskaffande av exporttullar på trävaror och importtullar till England, där efterfrågan på trävaror steg kraftigt.

Västerbottens län hade den snabbaste befolkningsutvecklingen i riket under 1700- och 1800-talen, från 16 000 till 147 735 invånare åren 1750–1900. Ökningen var särskilt kraftig i inlandet, till följd av kolonisationen och höga födelsetal. Samtidigt spreds bebyggelsen från huvudbygderna vid älvarna och sjöarna. Lappmarkssocknarnas befolkning ökade från ca 4 400 till 30 400 mellan 1805 och 1900. Den expansion skogsbruket och industrin skapade hade alltså föregåtts av en kraftig befolkningsökning och bebyggelsetillväxt inom jordbrukssamhället. Genom nyodlingen och möjligheterna till säsongsarbete i skogen och vid kustens sågverk blev också emigrationen måttlig.

Avverkning, flottning och utskippning var personalkrävande och krävde en stor organisation. Arbetskraftsbehovet tillgodosågs genom rekrytering lokalt från landsbygden och från andra delar av landet, bl. a. Värmland. Skogs- och flottningsarbete var säsongs-

arbete som kombinerades med småbruk. Det gällde länge också sågverksarbetet, på grund av svårigheterna med utskippning på vintern.

Ångsågarna konkurrerade i det långa loppet ut vattensågarna, en process som kallats den första sågverksdöden. Men i Västerbotten kom finbladiga vattensågar att drivas längre än i t. ex. Norrbotten, där ångsågarna slog ut de äldre vattensågarna. En förklaring till detta är Västerbottensälvarnas lopp; flera av älvarna bildar fall nära älvsmynningarna och kusten, vilket gjorde att hamnar och lastageplatser låg nära sågarna. Med tiden anlades dock allt fler ångsågar längst ute vid kusten – vattensågarna utkonkurrerades, bl. a. som följd av ångsågarnas högre effektivitet och att de kunde drivas året runt, oberoende av vattentillgång. Vattensågarna levde dock kvar påfallande länge i länet – den sista större var Robertsfors vattensåg som var i drift till 1936. Inte förrän i början av 1900-talet fanns det fler ångsågar än vattensågar i Västerbottens län.

Efter sekelskiftet 1900 inföll den andra sågverksdöden, nu för ångsågarna. Detta berodde på råvarubrist, driftskoncentration och råvarukonkurrens från den framväxande massaindustrin. I Västerbotten blev massafabriken ofta ett komplement till en ångsäg, där fabriken kunde ta hand om klena virkesdimensioner och sågavfall (i sulfatprocessen). Exempel på detta är Holmsunds AB, som byggde en massafabrik i *Obbola* som fortfarande är i drift – där nyttjades bl. a. avfall från sågen i Holmsund. Nästa led blev rationalisering och breddning av produktionen genom förädlingsindustri. Papperstillverkningen blev dock inte lika utbyggd här som i södra Norrland eller i Värmland och Dalsland. *Hörnefors* bruk blev länets första pappersbruk 1948. I *Obbola* startade kraftlinertillverkning 1975.

Under 1920- och 30-talen blev cirkelsågarna en vanlig företeelse, i synnerhet i Västerbotten. De kunde inte konkurrera i volym med ramsågverken men däremot i antal. De var också enklare och billigare att sätta i drift och många sågar startades av byasamfälligheter. I de södra norrlandslänen torde konkurrensen ha varit starkare från de stora skogsbolagen som ägde stora arealer som levererade råvara till de egna sågverken.

Skogsägandet

Stora delar av skogsarealen köptes upp av storbolagen. Efter avvittringen kunde sågverksbolagen skaffa råvara genom att köpa avverkningsrätter från kronan eller bönder, eller genom förvärv av bondehemman. År 1860 ägdes ca 2/3 av bondeskogsarealen i Åsele och Dorotea av bolag, i Degerfors (Vindeln) och i Lycksele nära hälften och 1/3 i Vilhelmina. Fram mot sekelskiftet ökade bolagens hemmansköp alltmer och kom att ses som en ny form av ”baggböleri”. Genom den s. k. *bolagsförbudslagen* 1906 förbjöds detta slags skogsanskaffning i övre och mellersta Norrland. Först under efterkrigstiden kom de skogsägande bönderna att organisera sig och förvärva egna förädlingsan-

läggningar.

Den industri som bygger på skogen som råvara får betydelse för ett stort område. Det var stark konkurrens om skogen mellan bolagen. I grova drag kom bolagen att dela upp skogstillgångarna mellan sig, utgående från den flottled där de hade sitt sågverk. I södra Västerbotten dominerades Ångermanälven av *Adalens bolag*, Öreälven av *Mo&Domsjö* och Ume- och Vindelälvarna av *Baggböle/Holmsund* och *Sandvik*. Vid Rickleån var *AB Robertsfors* störst; *Bure AB* ägde skog längs Bureälven och *Sävenäs Nya AB* längs Skellefteälven. Vid Byskeälven var *AB Ytterstfors-Munksund* största skogsägare.

Skogsindustrins bebyggelse

De större sågarna var samhällsbildande, men med ångsågarnas införande anlades ofta nya sågverk vid gamla hamn- och lastageplatser. Några kustorter med stora sågverk växte till större samhällen, där industrin hade många anställda, som t.ex. *Holmsund*. Med masfabrikernas etablering kunde samhällena expandera mer än vad som tidigare varit möjligt inom sågverks-samhällena. Som exempel kan *Bureå* och *Hörnefors* nämnas. (Hörnefors hade dock tradition som bruksort långt tidigare.)

Kolonisationen i inlandet fortsatte genom jordbruksegnahem, arbetarsmåbruk och kronotorp. Dessa fungerade som stödjordbruk för familjer där mannen vintertid arbetade i skogen och delar av sommaren i flottningen. Småbruksrörelsen i skogsbygden hade sin grund i statlig jordbrukspolitik och långivning. Domänverket ledde sin egen småbruksrörelse genom torpupplåtelser på kronoparker, ett led i arbetskraftsrekryteringen till skogsbruket.

Efterkrigstiden

Avfolkningen av skogslänen tog fart under 1950- och 60-talen, vilket fick genomslag i den politiska debat-

F d Sandviks såg, Holmsund. Foto Lage Johansson.

ten. Många människor oroades av storstädernas tillväxt och hur servicen försämrades för glesbygdens befolkning. Norrlands inland var hårdast drabbat och en särskild lokaliseringpolitik riktad mot Norrlands-länen skapades. Syftet var att avhjälpa de värsta konsekvenserna av omflyttningen genom att omfördela ekonomiska resurser till fördel för glesbygden.

Jordbrukens fortsatta nedläggning från 1950-talet och framåt var en orsak till den regionala obalansen – men skogsbrukets omvandling påverkade också utvecklingen starkt. Skogsbruket i det inre av Norrland hade präglats av dess nära koppling till skogsindustrin sedan 1800-talet. Huggningsarbete kombinerades med ett litet jordbruk som gav tillskott till försörjningen i form av mjölk, smör, kött och potatis. Skogsarbetaren höll sig också med häst, och odlade hö och havre till denna. Under 1950- och 60-talen mekaniserades skogsbruket snabbt och skogsarbetarens situation förändrades radikalt – behovet av arbetskraft minskade och skogsbolagen kom att satsa på heltidsanställda skogsarbetare. Biinkomster från flottning och hästkörning minskade. Samtidigt stärktes marknads-ekonomin, andra branscher behövde arbetskraft och den allmänna levnadsstandarden i Sverige steg. Detta sammantaget ledde till att skogsbondens lott framstod som alltmer torftig. Det blev med tiden otänkbart att försörja en familj på det gamla sättet.

Gruvindustrin

Länets första järngruva och järnbruk kom till stand i Bygdsiljum 1637-41. Det var första – och enda – gången som ett västerbottniskt järnbruk med masugn tog sin råvara från en lokal gruva. Men det blev en kortvarig verksamhet, främst beroende på malmens låga järnhalt. Andra mineraltillgångar har brutits på 1700- och 1800-talen. Men det är *Skelleftefältets* gruvor som har haft betydelse som basindustri – och denna basindustri har fram till 1990-talet i praktiken utgjorts av Bolidenbolagets olika verksamheter.

Skelleftefältets sulfidmalmsområde i norra Västerbotten och angränsande delar av Norrbotten började undersökas systematiskt 1918, under krisårens metallbrist. De nya elektriska malmletningsmetoderna var en förutsättning för detta. När Bolidenmalmen påträffades 1924 bildades det gruvbolag som från 1931 kom att heta *Bolidens Gruv AB (BGAB)*, vars intressenter var det första malmletningsföretaget i området tillsammans med Skandinaviska Kreditaktiebolaget.

I Boliden startade brytningen 1926. Bolidengruvan var Europas största och rikaste guldgruva och bolagets verksamhet baserades länge enbart på denna gruva, som bröts fram till 1967. Malmen innehöll även koppar, silver, arsenik, selen och svavel. Bolidenmalmen exporterades obehandlad innan smältverket på Rönnskär togs i drift 1930. Från 1938 började bolaget också bryta andra fyndigheter: *Laver* i Norrbotten 1938 och *Kristineberg* i Lycksele kommun 1940. BGAB

bröt också för statens räkning fyndigheter i *Adak*, Malå kommun (1945-78) och *Stekenjokk*, Vilhelmina kommun (1976-88). Nya gruvor i Skelleftefältet efter andra världskriget var *Långsele* och *Åkulla*, båda i närheten av Boliden. År 2001 driver Boliden gruvor i *Renström*, *Petikenäs*, *Kristineberg*, *Åkerberg* och *Maurli-den*. Företaget bygger också *Storlidengruvan* i Malå, på entreprenad från *North Atlantic Natural Resources AB (NAN)*. Storliden invigdes sommaren 2001.

Omstrukturering inom gruvindustrin

Boliden Gruv AB köptes under 1930-talet upp av uppfinnaren och finansmannen Axel Wenner-Gren, som dock fick sälja efter andra världskriget. BGAB kom under efterkrigstiden att hamna i Wallenbergfamiljens ägarsfär, genom investmentbolaget Custos. År 1987 blev Trelleborg största aktieägare i Boliden och 1996 startade Trelleborg en större omstrukturering av koncernen, vilket ledde till avyttring av Bolidengruppens gruvor, smältverk, tillverkningsanläggningar och tjänster. Det nya bolaget, *Boliden Limited*, bildades i Toronto. År 2000 flyttades dock huvudkontoret åter till Stockholm och Sverige.

Företaget *Terra Mining* upptog 1988 ett dagbrott i Björkdal, Skellefteå kommun, tills sjunkande guldpriser tvingade bolaget i konkurs. Under perioden 1988 till 1998, då Björkdalgruvan var i drift, producerades totalt 21,6 ton guld. År 2003 är brytningen återupptagen i Björkdal, i regi av företaget *IGE (International Gold Exploration AB)*.

Ny minerallag

Den borgerliga regeringen tog 1991 beslut om en avreglering av prospektering och gruvbrytning i Sverige, genom den nya minerallag som trädde i kraft 1992. Fram till dess skötte staten en stor del av prospekteringen – idag gör man översiktliga undersökningar och fungerar som övervakare av verksamheterna. Bergsstaten är den myndighet som ger tillstånd och utövar tillsyn av prospektering och gruvbrytning.

Sedan avregleringen har många utländska aktörer börjat prospektera i Sverige. NAN investerar 30 till 70 Mkr per år på prospektering i Sverige (1997). Man anlitar också lokala företag för prospekteringsuppdrag. Bergsstaten har under åren 1990–1999 beviljat ca 1 500 undersökningstillstånd.

Koncession för fyra nya gruvor har beviljats under samma period, bl. a. Storliden som nämnts ovan. Företaget *ScanMining* har år 2000 fått tillstånd att bryta malm i Blaikenfältet i Sorsele kommun och brytning planeras till 2003 i Ersmarksberget och Svärträsk. Malmen är zinkmalm och guldmalm. Ett anrikningsverk ska enligt planerna byggas år 2001. Prospektering pågår också av *Lappland Goldminers* i Fäbodliden utanför Lycksele. Australiensiska *Dragon Mining* prospekterar Svartliden på gränsen mellan Lycksele och Storuman.

Gruvsamhällets bebyggelse

Bolidenbolaget byggde systematiskt upp gruvsamhäl-

Bostadshus i centrala Kristineberg, 1950-tal. Foto Bolidens fotosamling, Skellefteå museum.

len i Skelleftefältet för längre eller kortare brytning av fyndigheter. Många av gruvorna ligger i äldre bygd men utanför byarna. I Boliden byggde gruvföretaget upp ett mönstersamhälle, med en stadsplan av arkitekten Tage William-Olsson. Från mitten av 1930-talet till slutet av 1940-talet var befolkningen cirka 2 500 personer i det nya samhället. Även i Kristineberg var det Bolidenbolaget och dess platschef som styrde uppbyggnaden av samhället in i minsta detalj. Smältverket på Rönnskär ligger i anslutning till den gamla sågverksbygden kring Skellefteälvens mynning. Likaså vid Skelleftehamns uppbyggnad hade företaget tanken på ett modernt brukssamhälle.

Järnvägen har inte spelat samma stora roll som i de norrbottniska malmfälten. För transporterna har man utnyttjat lastbilar och världens längsta linbana, byggd 1942–43, för malmtransport mellan Kristineberg och Boliden. En anslutningsjärnväg mellan Boliden och Skelleftebanan vid Slind byggdes för transport av anrikad malm till Rönnskär. Sligtransporterna lades ner 1991 och järnvägsrälslan på denna sträcka är borttagen.

Vattenkraften

Efterfrågan på elektrisk energi har varit ständigt ökande sedan sekelskiftet 1900 och vattenkraften har kontinuerligt utbyggt sedan dess. Industrin har alltid varit den största förbrukaren, och elkraften var en förutsättning för storindustrins utveckling. I början av 1930-talet förbrukades två tredjedelar av elproduktionen av industrin. Största förbrukare var massa- och pappersbruken. Först efter andra världskriget har hushållen börjat använda stora mängder elektrisk energi.

Större delen av landets vattenkraftstillgångar finns i Norrland, men utbyggnaden av vattenkraften började trots detta i södra och mellersta Sverige. Vattenkraftstationerna i Västerbotten började utvecklas i slutet av 1800-talet. *Klabböle* kraftverk var länets första, byggt 1889 och det andra, *Bruksforsen* i Robertsfors från 1901, är fortfarande i drift. I Skellefteälven byggde Skellefteå stad 1906–08 det dittills största kraftverket i övre Norrland, i *Finnforsen*. Efter utbyggnader hade stationen en effekt på ca 10 000 hk (ca 7 300 kW). Avnämare av kraften var de nya massafabrikerna i *Örviken* och *Yttersjöfors*. Även Klabböle-verket byggdes ut för att förse Scharinska firmans träsliperi med energi, 1909–10. Arkitekt både för Finnforsens kraftstation och Klabböles utbyggnad var Axel R. Bergman.

I kölvattnet av storindustrins elektrifiering började mindre kraftverk på landsbygden bli allt vanligare, som kunde försörja ett antal byar med ström. Västerbotten har ju mängder av vattendrag som kunde utnyttjas med mindre anläggningar. Från slutet av 1910-talet blev etableringen av små kraftverk allt mer vanligt förekommande runt om i länet. Under åren 1914–19 anlades 127 vattenkraftverk i länet, med effekter

mellan 0,2 och 400 kW. Länet blev ovanligt snabbt elektrifierat; man uppskattar att mer än hälften av länets landsbygdsbefolkning hade tillgång till elektrisk ström vid första världskrigets slut. År 1944 beräknas 89% av länets hushåll vara elektrifierade, vilket ska jämföras med landets genomsnitt på 85%. De små elkraftverken byggdes av enskilda personer, ibland för att driva små industrier. Ett exempel på detta är de små kraftverken i *Granträsk* (Sorsele kommun), som byggdes av en man för att få elektrisk kraft till en såg och ett snickeri. En viktig bidragande orsak till elkraftverkens utbredning var annars bristen på fotogen under första världskriget. Ofta var ledningsnäten ägda av belysningsföreningar i byarna.

Först med början under 1930-talet löstes tekniska problem med bl. a. kraftöverföring av högspänning över längre sträckor, vilket tillsammans med kraftbrist i södra och mellersta Sverige gjorde att de stora kraftverksprojekten i Norrland kunde sättas igång. Under perioden 1950–1970 installerades en tredjedel av dagens bruttoeffekt om 16 000 MW. Då byggdes också de än idag största vattenkraftstationerna: *Harsprånget* i Lule älv med en effekt på 940 MW och *Stornorrfors* i Umeälven på 580 MW (togs i drift 1958) – att jämföra med Finnforsens gamla kraftstation som hade 7,3 MW i effekt.

Kraftindustrins bebyggelse

På sina håll har kraftstationerna fört med sig bebyggelse som är präglad av och knuten till vattenkraftsindustrin, som i *Finnforsfallet* (Skellefteå kommun), *Pengfors* och *Harrsele* (Vännäs kommun) och *Grundfors* (Storumans kommun). Detta är speciellt markant i de fall när kraftstationerna har anlagts där ingen tidigare bebyggelse funnits.

Verkstadsindustrin

I den industrisamhällets ”guldålder” som inföll efter andra världskriget var den norrländska verkstadsindustrin en livaktig och betydelsefull del. Bildandet av nya verkstadsföretag i Norrland var något större än riksgenomsnittet under perioden 1945–60. Under samma period minskade storstadsregionernas andel av de industrisysselsatta. Däremot ökade storstädernas befolkning, vilket har sin orsak i tjänstesektorns tillväxt vid denna tid. Mycket av nyföretagandet i Norrland hade sin grund i de stora investeringarna inom basindustri och infrastruktur under samma period – vattenkraftutbyggnaden, skogsbrukets fortsatta mekanisering; men även transportväsendets och byggsektorns högkonjunktur. I Västerbotten har också gruvindustrins utveckling (d.v.s. Bolidenbolaget) betytt att lokala företag haft en marknad. Exempel på framgångsrika företag med avsättning inom nämnda branscher var (är): *Alimak* och *Bröd. Forslunds (FoCo)* i Skellefteå (byggghissar resp. transportmedel); *Hilding Carlssons mek. verkstad* och *Gösta Nyströms karosserifä-*

brik (Volvo) i Umeå (båda transportmedel); *Sandbergs Mekaniska (SMV-Rottne)* i Storuman (skogsbruksutrustning); *Cranab* i Vindeln (skogsbruksutrustning); *Hultdins* i Malå (skogsbruksutrustning); och *Baskes mekaniska (JAMA)* i Norsjö (gruvutrustning). En betydande kemisk industri som *Skellefteå gummi fabriks AB (SKEGA; Skega Seals; Metso)* i Ersmark har också haft gruvindustrin som viktiga kunder.

Verkstadsindustrin i länet har traditionellt varit småskalig, med ett lokalt entreprenörskap som grund. Ofta har den västerbottniska småföretagarkulturen drag av de värderingar som av tradition präglar bondesamhället: hög arbetsmoral, självständighet och religiositet.

I länet är i synnerhet Skellefteå en utpräglad verkstadsindustrikommun sedan 1930-talet, då Bolidens etablering hade givit effekt på småföretagandet. Men under perioden har Skelleftetrakten haft en ovanligt jämn fördelning mellan stora, mellanstora och små företag. Förutom verkstadsindustri expanderade också åkeribranschen och handelsföretag inriktade på metallvaror, maskiner o. dyl.

Bebyggelse

Verkstadsindustrin har inte varit direkt samhällsbyggande i någon större utsträckning, i jämförelse med gruv- och vattenkraftsföretagen. Verkstäder har ofta startat i eller i närheten av tätorter och den har haft sin

tillväxtperiod i en tid när kommunikationerna byggts ut allt mer. Det har inneburit att de anställda har kunnat färdas längre sträckor mellan arbete och bostad. Men däremot har verkstadssektorns expansion under efterkrigstiden naturligtvis bidragit till ökad folkmängd i framför allt tätorterna i Västerbottens län.

Litteratur, basindustrin:

- Björklund, Jörgen: *Framväxten av den norrländska basindustrin*. I: *Botnia. En nordsvensk region*. Red. Lars-Erik Edlund och Lars Beckman. Bra Böcker 1997.
- Brunnström, Lasse: *Kraftverk och elförsörjning*. I: *Västerbotten genom tiderna*. Västerbottens läns hembygdsförbund 1994.
- Brunnström, Lasse & Bengt Spade: *Elkraft och kraftverk 1892 - 1992*. I: *Västerbotten 3/92*.
- Bäcklund, Dan: *I industrisambällets utkant. Småbrukets omvandling i Lappmarken 1870-970*. Kgl Skytteanska samfundets handlinrar nr 34. 1988.
- Dahmén, Erik: *Industriell sysselsättning och företagsbildning i Norrland*. I: Göran Albinsson, m.fl: *Norrländska framtidsperspektiv*. 1964.
- Danell, Torbjörn: *Skelleftebygden som kulturgräns för företagande. En studie av företagsutvecklingen i Skelleftebygden under 200 år*. Kulturens frontlinjer nr 9. Umeå 1988.
- Danell, Torbjörn; Sven Gaunitz & Ulf Lundström: *Industrialismens Skellefteå*. Kulturens frontlinjer nr 37. Umeå 2002.
- Hemsidor för *Bergsstaten*, *Boliden Ltd*, *NAN*, *ScanMining*, *IGE* och *Vattenfall*.
- Layton, Ian G.: *Hamnar och sjöfart i övre Norrland. En studie av utvecklingen från 1700-talets mitt och dess industriella bakgrund*. I: *SCA-50 år. Studier kring ett storföretag och dess föregångare*. 1979.
- Magnusson, Lars: *Sveriges ekonomiska historia*. TidenAthena 1996.
- Pettersson, Daniel: *Gruvindustrin*. I: *Västerbotten genom tiderna*. Västerbottens läns hembygdsförbund 1994.
- Vikström, Eva: *Industrimiljöer på landsbygden*. Riksantikvarieämbetet 1995.
- Vikström, Eva: *Platsen, bruket och samhället. Tätortsbildning och arkitektur 1860-1970*. Byggeforskningsrådet 1991.
- Wik, Harald: *Norra Sveriges sågverksindustri. Från 1800-talets mitt till 1937*. Geographica nr 21. Stockholm 1950.

REFLEXIONER KRING INVENTERINGSARBETET OCH RESULTATET

Källor och källkritik

Källor till det materiella kulturarvet kan naturligtvis finnas i oändligt antal; inför fältinventeringen har kännedom om lämningarna varit viktigast och där har kontakter med intresserade ute i kommunerna varit rätt få. *Brev till hembygdsföreningar etc.* har inte givit någon större respons. Men intresset finns dock! Det är mycket möjligt att skulle det ha varit mer givande att samla intresserade innan inventeringen och förklara syftet och på så sätt få tips direkt på platsen. Naturligtvis medför detta ett extraarbete, som måste vägas mot vad utfallet kunde ha blivit. Den tidigare inventeringen för länet, *Industrier genom tiderna*, har använts som en utgångspunkt. Det är dock bara del 1 av inventeringsrapporten som har fältuppgifter om anläggningarna. Källor och litteratur är inte heller tydligt angivna. Skellefteå museums företagsinventering *Tillverkningsindustrier* har varit mycket användbar, med kort historik, anläggningsbeskrivning, lokalisering etc. Även *Sveriges Handelskalender* har givit vissa nya tips, just genom att den anger att ett visst företag funnits vid den aktuella tiden – sedan återstår att finna var, och om det finns några lokaler eller andra spår av verksamheten. Vanligen har detta skett genom att fråga intresserade människor som jag kommit i kontakt med på orten; ofta har det varit tidigare eller nu verksamma företagare.

Inventeringen är till sin karaktär översiktlig, för att ge en bred – men kanske inte så djup – kunskap om Västerbottens industrihistoriska arv. Inom kulturmiljövårdens arbete med industrihistoria försöker man allt mer att arbeta med både det immateriella och materiella kulturarvet, med både byggnadsantikvariska och etnologiska perspektiv. För behoven av kunskapsuppbyggnad i Västerbottens län ansågs dock en mer renodlad bebyggelseinventering vara det bästa. Förhoppningsvis kan en bredare analys komma till stånd om och när man gör ett urval eller utpekande för t.ex. säkerställandeåtgärder. Förddjupningar har föreslagits i ett kapitel i rapporten.

Inventeringsarbetet – iakttagelser

En sammanställning av fördelningen mellan branscher bland inventerade miljöer ger upphov till vissa frågor. Vid en sån diskussion bör man dock alltid ha det statistiska underlaget i åtanke: i vissa kommuner är antalet objekt bara strax över 10 och metoderna att hitta äldre industrier är varierande. Syftet är dock inte att göra någon företagsräkning för länet.

Inventeringsresultatet för hela länet uttryckt som

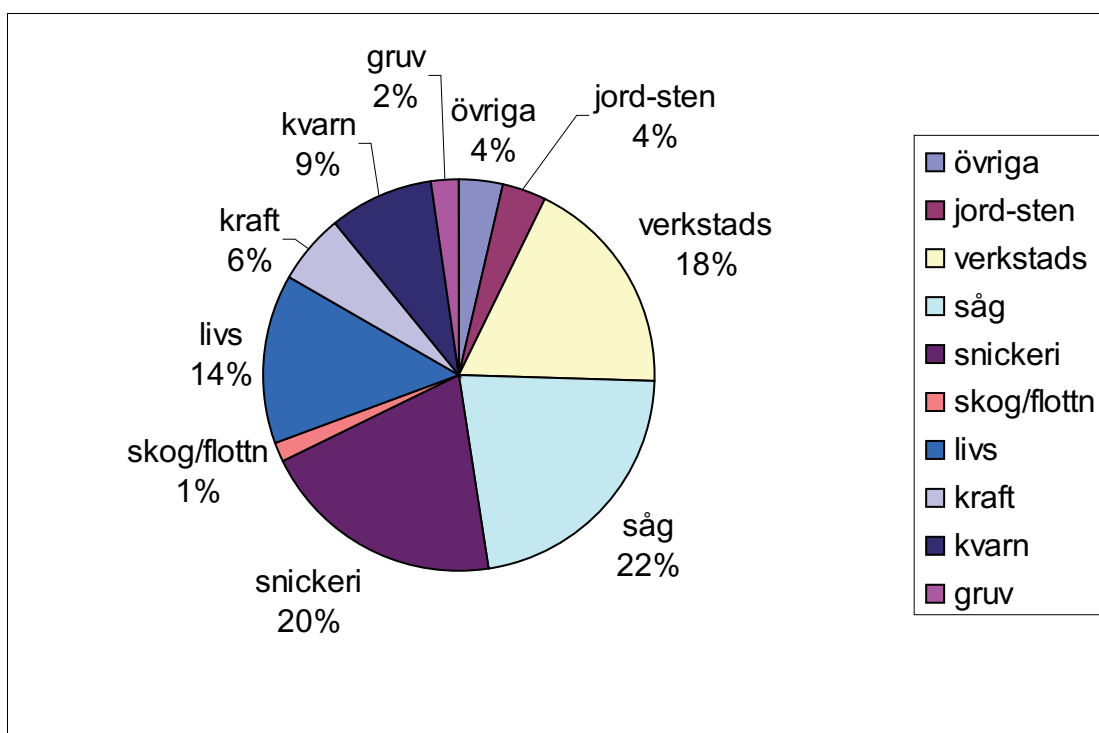
fördelningen mellan vissa branscher kan ses i cirkeldiagrammet nedan. Här ser man att snickerier och sågar (träindustri) utgör tillsammans 42% av de inventerade objekten. Bland sågarna finns en stor del cirkelsågar av yngre datum (1940-tal och yngre). Det är också något man kan förvänta sig, med tanke på den betydelse som cirkelsågarna har haft just i Västerbottens län. Från träindustriepokens första högkonjunktur på 1800-talets slut finns endast rester kvar. Flottningslämningar i form av kojor, stigar, båtdrag m.m. är tämligen obeständiga och kunskapsläget är oklart eller dåligt för denna kategori. Flottningslämningarna i vatten, som lämnats utanför denna inventering, är också på väg att försvinna. Vid återställningsprojekt i Vindelälven och Byskeälven har dock inventeringar gjorts och vissa ledarmar, kistor etc. utpekats som bevarandevärda av kulturmiljövården.

Verkstadsindustrier utgör 18%, en lägre andel än man kanske skulle förvänta sig. Där har troligen strukturomvandlingen sedan slutet på 1960-talet gett effekt: många äldre verkstadsindustrier har lagts ner eller ombildats och lokalerna kan vara både kraftigt ändrade och svåra att lokalisera. Många av dagens verksamma företag är startade efter 1970 i nya lokaler och faller utanför inventeringen.

Gruvindustrins objekt utgör endast 2%, vilket delvis har att göra med den efterbehandling som har gjorts, t. ex. att dagbrott har fyllts igen och använda markområden ska återbeskogats. De flesta byggnader som hör till verksamheten rivs eller flyttas och utrustning används på nytt i andra anläggningar. Dessutom motsvaras inte gruvbranschens betydelse för ekonomin och sysselsättningen av antalet arbetsställen – i många fall rör det sig om stora anläggningar, som i exempelvis i Kristineberg, Boliden och Rönnskär.

För många av miljöerna inom vattenkraften (6% i inventeringen) gäller liknande förutsättningar: anläggningarna är stora; stat och kommun har varit styrande vid anläggandet. Men där finns också en stor del mindre anläggningar av intresse, som utgör en del av länets industrihistoriska särdrag. Många av de bäst bevarade finns i inlandet och fjällen, som Dikanäs kraftstation, Dalasjö kraftstation och Björkhedens f d kraftstation.

Livsmedelsektorn och kvarnar utgör tillsammans 23%, vilket kan tyckas vara överraskande hög andel. Kvarnarna är ofta tämligen gamla och väl kända sedan tidigare och kan ha varit föremål för antikvariskt underhåll – därmed har de varit väl synliga i källorna. Andra objekt som bagerier och mejerier kan också ha en lång historia. Mejerierna är vanligen startade av föreningar och verksamheten torde finnas väl dokumenterad i arkiv. Mejerilokalerna har ofta återanvänts till verkstäder m. m.; det gäller då i regel lokaler uppförda i tegel och betong som är välbyggda och lämpade för andra ändamål.

Inventeringsresultat för hela länet; fördelning mellan olika branscher.

Säkerställande och vård

”Bevarande” är en problematisk term i ett industrihistoriskt sammanhang – själva förändringen av en anläggning eller ett samhälle ligger i industrihistoriens natur på ett annat sätt än vid miljöer som hör till jordbrukssamhället. Hur visar man denna process? På den lägsta nivån, som rör den enskilda byggnaden/anläggningen, måste det vara grundläggande att förstå och förklara sambandet mellan byggnad och produktionsprocess. Men för att förstå detta samband krävs att utrustning och maskiner också dokumenteras, något som inte gjorts i någon högre grad i detta projekt. Vid dokumentationer av enskilda industrier och miljöer bör man tänka på att också dokumentera maskiner etc. Likaså måste råvaruförsörjning, transportsystem o. dyl. beaktas när man detaljstuderar industrier.

Att återställa till något antikvariskt ”ursprungsskick” kan innebära att historiska och pedagogiska historiska värden inte tas till vara. Samtidigt innebär själva bevarandet att man måste göra ett val i den här frågan – hellre bevara något, än att förhålla sig passiv. (Alternativt ”varsamt förfall”, som K-spanarna förespråkar.) Ofta har byggnadsteknik och arkitektur varit i fokus för det antikvariska seendet, vilket man numer försöker utvidga till att ta fasta på förståelsen av anläggningarnas funktion:

För förståelsen av byggnader som fysisk ram för den industriella produktionen och dess rumsliga organisation i ett industrihistoriskt perspektiv, torde det viktigaste vara att öka kunskapen om förhållandet mel-

lan produktion och byggnad. Industribyggnader har naturligtvis alltid uppförts för att framställningen ska kunna bedrivas så funktionellt som möjligt utifrån de givna förutsättningarna – även för funktionalismens tidevarv – och för förståelsen av industribyggnader är detta ett mer betydelsefullt perspektiv än fabrikernas betydelse för modernismens och funktionalismens framväxt.

Kulturmiljövård 3-4 1996, Dag Celsing, Helena Westin, Eva Dahlström, Bengt Norling.

Förslag till säkerställandeåtgärder finns i följande kapitel, ”Åtgärdsförslag”. Där återfinns både förslag på fördjupade dokumentationer och inventeringar.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Denna inventering av industrimiljöer i Västerbotten är översiktlig och kring många miljöer finns ingen djupare dokumentation. Dessa åtgärdsförslag syftar till att bevara industrisamhällets kulturarv genom kunskapsuppbyggnad och säkerställandeåtgärder.

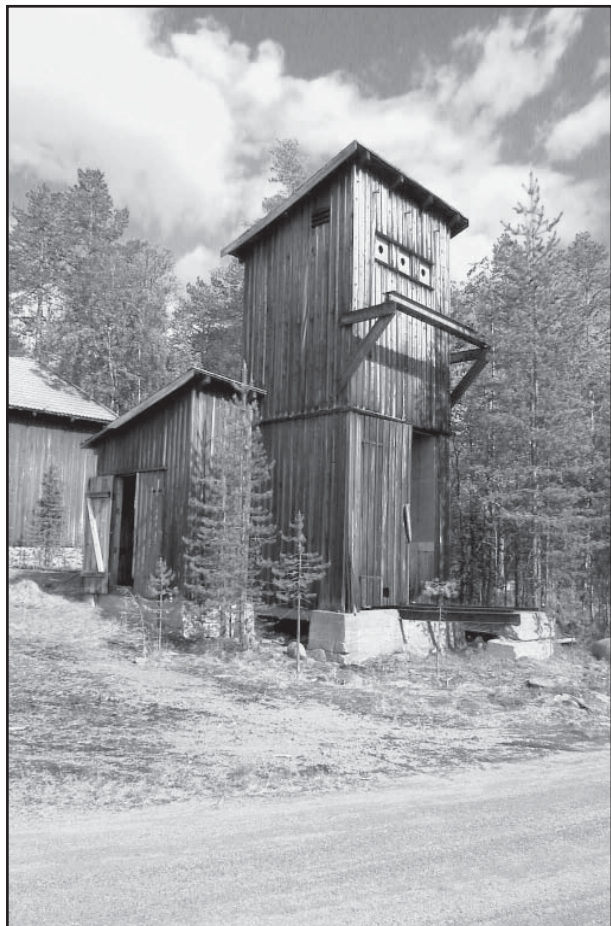
I Riksantikvarieämbetets profilprogram "Vårt industrihistoriska arv" anges som ett av målen att verka för en helhetssyn på industrianläggningarna och att intresset för den fysiska miljön integreras med ett intresse för människans roll i industrihistorien. Därför bör fördjupningarna ha sin utgångspunkt i sambandet *människa-miljö-process*. Sociala och näringsgeografiska sammanhang bör också undersökas.

Områden föreslagna för åtgärder är alltså valda för att de:

- representerar viktiga branscher eller tekniska system i länets eller kommunens industrihistoriska utveckling.
- kan ge kunskap om förhållandet människa-teknik, om näringsgeografiska förhållanden, arbetsvillkor, levnadsvillkor och sociala förhållanden.
- har pedagogiska värden som möjliggör förståelse av processer och tekniska system.

Dokumentationer

Dokumentationer bör ske som ett samarbete över ämnesgränserna för att ge så djup förståelse som möjligt

om industriarvet och hur det präglat oss alla. Här finns möjligheter till samarbete mellan kulturmiljövårdare, etnologer, tekniker och historiker. Det bör också ske i samverkan med de människor som har levt och arbetat i miljöerna, exempelvis genom studiecirkel kring avgränsade ämnesområden. Detta är speciellt viktigt för att ta till vara kulturarvets demokratiska funktioner, vilket framhålls i beänkandet *Frågor till det industriella sambället*: "Konkret bör det vara varje institutions uppgift att söka de underrepresenterades historia och att i kulturarvet införliva sådana företeelser som kan belysa denna historia" (SOU 1999:19). Det finns rika samarbetsmöjligheter med fackföreningar, företagarföreningar, hembygdsföreningar, arbetslivsmuseer och andra lokala aktörer. Arkiven erbjuder också ett rikt material som länge varit underutnyttjat.

Kulturmiljövård i industrimiljöer har från KMV-sektorn till stor del setts som byggnadsvård. Men för förståelsen av industrimiljöer är levandegörande i någon form viktig. De levandegörandeprojekt som finns i länet har drivits som lokala kulturturistsatsningar, och det är naturligtvis så det måste vara. Utan en lokal förankring och intresserade, pådrivande människor kan det aldrig komma någon vettig industriminnesvård till stånd. Den antikvariska insatsen i de publika projekten är skiftande till omfattning och styrka. Detta kan i sin tur ha en mängd olika orsaker – objektens olika karaktär; i vilken mån kulturmiljövårdare funnits med från arbetets början, etc. etc. För både förståelse av och levandegörande och presentation av industrimiljöer bör det vara givande att ta breda grepp över ämnet. Det gäller att komma åt "minnena i minnena", alltså människors berättelser och upplevelser av industrisamhället. I slutrapporten från Delegationen för industrisamhällets kulturarv föreslår man som ett av målen i en fortsatt satsning att "stärka uppslutningen och engagemanget hos nya grupper och framför allt engagera de ideellt arbetande organisationerna, folkrörelserna och näringslivet" (SOU 2002:67).

Skelleftefältet, ett industriellt kärnområde

Skellefteå, Norsjö, Malå och Lycksele kommuner

Undersökningen av malmtillgångar i norra Västerbotten och näraliggande delar av Norrbotten bedrevs systematiskt från 1918. Fyndigheterna i Boliden började brytas 1926. På Rönnskär vid Bottenviken byggdes ett smältverk som var färdigt 1930 och järnväg drogs också dit. Gruvbolagets namn var från 1931 Bolidens Gruv AB. I Laver började Boliden bryta malm 1938

Rackejaurgruvan, Malå kommun, transformatorbyggnad, troligen från den första gruvepoken. Foto Lage Johansson.

och i Kristineberg 1940. I Adak hade SGU påträffat malm och den gruvan bröts av Boliden 1945-78. Gruvsamhällen byggdes systematiskt upp av bolaget på dessa platser för att undvika kåkstäder av den typ som uppstått vid Norrbottens järnmalmgruvor. I Norsjö kommun har gruvor brutits eller bryts idag i Åsen, Udden, Kedträsk, Mensträsk, Bjurfors (Örträsk), Petiknäs, Holmtjärn, Östra Högekulla, Maurliden.

Förslag:

Dokumentation av två komponenter i Skelleftefältet som är både representativa och unika bör ha hög prioritet för en mer djupgående dokumentation:

1. *blykaldoverket på Rönnskär*, en av metallproduktionsanläggningarna på Bolidens smältverk i Skelleftehamn. Verket på Rönnskär härstammar från 1970-talet och är ett av 6 st i sitt slag i världen. Blyhyttan på Rönnskär är nedlagd och riven. Malmen har kommit från Laisvall i Norrbotten, också ett gruvsamhälle som uppstått under Skelleftefältets exploatering. Gruvan i Laisvall har nu lagts ner. Det har inte tidigare gjorts någon dokumentation av blyhantering i Sverige.

2. *Bolidens samhälle och dess industriområde*, med dess speciella historia som är helt knuten till gruvbrytningen i Boliden och Skelleftefältet som helhet. Den tidigare dokumentation som har gjorts i Bolidens samhälle är främst studiecirklar som rör specifika verksamheter i Boliden, som gruvarbete, idrott, frikyrklig verksamhet etc. Verksamheten ovan jord inom gruvbolaget – anrikning, prospektering, hälsovård, verkstäder m.m. – är otillräckligt dokumenterad. Detsamma gäller småföretagandet och den offentliga verksamheten i Boliden: affärer, bensinstationer, utbildning, sjukvård, kommunikationer, etc. År 2004 söker Skellefteå museum och Länsstyrelsen projektmedel för en dokumentation inom ”Det moderna samhällets kulturarv”. Syftet är att i samarbete med kommun, hembygdsförening och fastighetsägare m. fl. kartlägga kulturmiljövärdena i Boliden och Strömfors och ge underlag för relevanta plan- och skyddsåtgärder.

Kristineberg – gruvområdet, gruvarbetet och bebyggelsen

Ljcksele kommun

Skelleftefältets sulfidmalmsgruvor utgör ett av landets 18 industriregioner, eller industriella kärnområden. Undersökningen av malmtillgångar i norra Västerbotten och näraliggande delar av Norrbotten bedrevs systematiskt från 1918. Fyndigheterna i Boliden började brytas 1926. På Rönnskär vid Bottenviken byggdes ett smältverk som var färdigt 1930 och järnväg drogs också dit. Gruvbolagets hette från 1931

Bolidens Gruv AB.

I Kristineberg började Boliden bryta malm 1940. Gruvsamhällen byggdes systematiskt upp av bolaget på dessa platser för att undvika kåkstäder av den typ som uppstått vid Norrbottens järnmalmgruvor. Kristineberg är en av landets djupaste gruvor och också den gruva i Skelleftefältet som har längst historia av kontinuerlig brytning. Malmen är komplexmalm med koppar, bly, zink, guld och silver. Samhället byggdes upp från 1938 under ledning av platschefen Sven Thorné. Ett anrikningsverk byggdes intill gruvan, men det revs 1998.

Förslag:

Kristineberg har en unik historia som är helt knuten till gruvbrytningen och Skelleftefältet som helhet. Anläggningarna på gruvområdet och bebyggelsen i samhället bör detaljinventeras och industriprocesserna dokumenteras. Verksamheten ovan jord inom Bolidenbolaget – anrikning, prospektering, hälsovård, verkstäder m.m. – är otillräckligt dokumenterad. Detsamma gäller den privata företagsamheten och offentliga verksamheten. Ett källmaterial att utgå ifrån är Västerbottens museums intervjuer om livet i Kristineberg. Här finns möjligheter till lagarbete mellan etnologer, byggnadsantikvarier och tekniker. Problematiseringar av det mänskliga perspektivet på industrihistorien, som frågeställningar kring klass, kön, etnicitet, arbete och yrkesidentitet, rum och identitet, är önskvärda. Dokumentationen bör ligga till grund för ställningstaganden i bevarandefrågor.

Skogsarbetarbyar

Tallsjö, Åsele kommun m. fl.

Tallsjö är ett exempel där skogsbolag har byggt bostäder åt sina anställda skogsarbetare. På ena sidan av vägen bodde Domänverkets arbetare, på andra sidan MoDos. Hur vanligt denna typ av bostadsbyggande för skogsarbetare har varit i länet är inte känt.

Förslag:

Översiktlig inventering av vilka bolagsanlagda bostäder det har funnits i länet (arkiv). Dokumentation av livet i något eller några av dessa områden. Intervjuer, insamling, etc. med informanter.

Furuviksområdet, Lycksele

Lycksele kommun

Området är stadens tidigaste utpräglade industri-område, med start på 1940-talet. Då anlades här Lycksele Industri AB av Kooperativa Förbundet. Först byggdes en kolningsanläggning 1941 och 1943 kom en acetonfabrik. Råmaterial till processerna var björkved. Bi-produkter som utvanns var ättika och trätjära. En del av produktionen gick på export. År 1948 framställdes 6 000 ton kol, 220 ton tjära, 300 ton träsprit och 12 000 m³ träsyra. Verksamheten lades ner 1949.

På Furuviksområdet fanns också SDA:s försöksstation (SDA = Föreningen Skogsarbetens och Kgl. Domänverkets Arbetsstudieavdelning). År 1952 startade man en försöksstation på Furuvik, där mekaniseringsförsök av skogsbruket utvecklades och provades. Domänverket drev verkstaden vidare till 1990-talet, men försöksverksamheten tog slut på 70-talet.

En s.k. frökläng byggdes också, som en del i utvecklingen av skogsbruket. Det var brist på skogsfrö till försäljning. I fröklängen fanns tre roterande trummor med värme, avvingsnings- och rensningsmaskin. Värmen skulle göra att kotten ”klänger” (öppnar sig) och fröna friläggs. Efterfrågan var stor och kottar plockades av allmänheten som en extra inkomstkälla.

På området startade också bland andra *LyVe* (Lycksele verkstäder) och *Lundholm Plog*, som båda var mekaniska industrier.

Förslag:

En bred dokumentation av företagshistorik, arbetsliv och sociala förhållanden samt kvarvarande byggnadsbestånd och processer bör utföras. Fältstudier bör genomföras (intervjuer och inventeringar), liksom arkivstudier. Källor är människor som arbetat på Furuvik och kan berätta; arkiv från SDA och kolningsfabriken m. m. Problematiseringar av det mänskliga perspektivet på industrihistorien, som frågeställningar kring klass, kön, etnicitet, social grupp, arbete och yrkesidentitet, generation, konsumtion, rum och identitet, är önskvärda.

Företagande och industrihistoria 1960-2000

Åsele kommun

Åseles sentida industrihistoria finns inte sammanställd och i Anders Borgén har man en utmärkt källa. Han har varit framgångsrik företagare i kommunen sedan 1965.

Förslag:

Intervjuer med Anders Borgén; studiecirkelar (t. ex. ABF); arkivstudier.

Masonitefabriken Rundvik, detaljinventering

Nordmalings kommun

Masonitetillverkningen i Rundvik var den första i Sverige som tillverkade board efter Masons banbrytande patent, med start 1929. Fortfarande är man världens enda tillverkare av board som använder Mason-metoden, om än något modifierad. Rundviks samhälle och masonitens betydelse har nyligen skildrats av Jonas Fröberg i boken *Masonite: en historia om människorna, bolaget och framtidstron i industrisamhället Rundvik* (2002).

Förslag:

Fabriken i Rundvik är unik genom att Mason-processen används fortfarande. Processen och arbetsplatsen bör dokumenteras och fabriksområdets byggnadsbestånd bör detaljinventeras.

Robertsfors, industriell kontinuitet sedan 1700-talet.

Robertsfors kommun

Utvecklingen i bruksorten Robertsfors från järnbrukets etablering vid Rickleån 1759 fram till dagens högteknologiska tillverkningsindustri har av Erik Bylund liknats vid ett stafettlopp, ”där byte av stafettpinne symboliserar byte av näringsfång många gånger under tidens lopp”.

Efter järnbrukets nedläggning på 1880-talet blev sågverket den ledande industrin fram till 1926, då sågen las ner. I stället blev sulfitfabriken, anlagd 1903, den största arbetsplatsen fram till 1948. Ersättningsindustri kom i form av ASEA (senare ABB) som till en början tillverkade bakelit och glasfiber. Senare tillkom verktygstillverkning som idag lever kvar som ett ASEA-arv i JIT Tech och Duroc. På 1960-talet lade ASEA sin diamanttillverkning till Robertsfors, vilket medförde en högteknologisk etablering. Även AC Cerama som tillverkar komponenter i keramiska material är exempel på högteknologisk tillverkning i Robertsfors.

Förslag:

En intressant och viktig uppgift är att genomföra en dokumentation vid *Scandiamant*, med sin unika diamantproduktion i den gamla massafabrikens lokaler, byggda vid sekelskiftet 1900. Dokumentationen bör ske med ett helhetsgrepp, med både en etnologisk och en byggnadshistorisk del. En svårighet är den unika tillverkningsprocess används vid diamantframställningen, vilket innebär att fotografering och inpassering på området är strikt kontrollerade med hänvisning till risken för industrispionage.

Kvarnåsen, samhällsbygge kring träindustri.

Norsjö kommun

Kvarnåsen är ett litet industrisamhälle mitt i skogsländet. Det finns i huvudsak två faktorer som varit särskilt betydelsefulla för Kvarnåsens lokalisering. Dels ån och dess forsar, vilket var den första förutsättningen för verksamhet på platsen. Dels att Lyckselevägen, den s.k. "Militärvägen" drogs här förbi vid sekelskiftet, vilket kom att underlätta transporter, kommunikationer och innebar att bosättning på orten tog fart.

Samhället saknar agrar förhistoria, det kom att byggas tack vare att en trävaruhantering etablerades på platsen. En trävaruhantering som började i liten skala, men som efter hand har vuxit kraftigt från 1930-talet, och samhället med den. Detta har frambringat en småskalig, men renodlad industriell kulturmiljö av intresse såväl att studera närmare, som att bevara de karaktäristiska dragen av. Den industriella miljön innefattar också den entreprenörsanda som kännetecknar orten och som lett fram till ett flertal såväl små som större företag. I förstudierapportens åtgärdsförslag finns riktlinjer för Kvarnåsens behandling i kommunal planering, med avseende på dess karaktäristiska drag som industriort i en halv-agrar miljö.

Förslag:

Etnologisk och byggnadsantikvarisk undersökning av Kvarnåsen, med syfte att tydliggöra byn speciella karaktär av renodlat industrisamhälle i halv-agrar miljö.

Elektroniken, dagens storindustri i Sorsele.

Sorsele kommun

Under de senaste årtiondet har *Gargnäs Elteknik* utvecklats från en lokal tillverkare och installationsfirma till ett multinationellt företag, som satt sin prägel på kommunens näringsliv: underleverantörer och avknoppningar har tillsammans med Gargnäs Elteknik gjort denna bransch till den största i kommunen, även om IT-konjunkturen har vänt ner sedan år 2001. Ericsson, ABB och Atlas Copco har varit de största kunderna. Gargnäs Elteknik startade sin tillverkning 1985 och har nära haft 200 anställda i sina fabriker i Gargnäs, Sorsele och Skellefteå. År 1998 startades tillverkning i Murmansk i Ryssland. Dessutom finns ett flertal företag som gör legoarbeten i kommunen, t.ex. *Cable City* och *Sorsele Buss*.

Förslag:

Dokumentation kring betydelsen av denna näringslivsutveckling för människorna i Sorsele är önskvärd. Här kan man alltså se ett genomslag av IT-tekniken i glesbygd. Man kan också ställa frågor kring elektronikföretagens betydelse för samhällsutvecklingen i Gargnäs och Sorsele. Här kan också genusfrågorna behandlas – elektroniktillverkningen har större andel kvinnor än traditionella näringar i länet, som skog och gruvor.

Robertsfors, Scandiamant. F d pappsal vid massafabriken. Foto Lage Johansson.

Säkerställandeåtgärder

Säkerställande genom kommunala planer, riksintresseförklaringar och byggnadsminnesförklaringar blir allt viktigare för att bevara industrisamhällets kulturarv. Av vikt i detta arbete är också att lägga tyngdpunkt på kulturarvets demokratiska dimensioner – dels genom att se till underprivilegierade gruppers kulturarv, men också genom att skapa arenor där medborgarna ges möjlighet till delaktighet i kulturmiljöarbetet, både genom organisationer och som enskilda. Att i högre grad integrera kulturmiljövårdsarbetet i samhällets förändringsprocesser är också en del i detta arbete.

Förarbetet för riksintressen eller kulturresevat ger tillfälle till en djupgående beskrivning av en miljö, men också att sätta in miljön i ett större sammanhang. Att betrakta miljön och industrin som ett *kulturmiljösystem* kan vara en framkomlig väg. Man kan då förklara den roll industrin haft för samhället, dess historiska utveckling, ekologiska, geografiska och råvarumässiga förutsättningar, maktstruktur, materiella och immateriella formelement etc. Analysen blir ett sätt att fånga

Cable City, Sorsele, interiör från kablagerstillverkning.
Foto Lage Johansson.

den process som pågått vid industrierna, i lokalsamhället och i samspelet med storsamhället och staten. Liknande tankar formuleras i följande citat:

Potentiella områden kan betraktas ur ett, vad man kan kalla, näringsgeografiskt perspektiv, parat med sociala och kulturella sammanhang. De sociala och kulturella sammanhangen innebär t.ex. beskrivningar av de innebörder och betydelser som miljöer tillskrivs ur olika perspektiv. Det näringsgeografiska perspektivet innebär att de ingående delarnas olika funktioner och sambandet dem emellan ges stor betydelse både i beskrivningen av motiv och uttryck för riksintresset. Det kan innebära tydliga samband i den fysiska miljön mellan råvaruutvinning och -försörjning, kraftutvinning/energiproduktion och produktionsmiljöer. I vissa fall, t.ex. i brukssamhällen, ingår naturligtvis bostadsmiljöer och offentliga miljöer också som viktiga beståndsdelar i det näringsgeografiska

systemet. För industriella verksamhetsmiljöer av senare ursprung är kanske sambanden mellan produktionsmiljön, råvaruutvinning/ försörjning och energiförsörjning inte så tydliga i den fysiska miljön, utan där kan istället sambanden mellan produktionsmiljö, transporter/ kommunikation och arbetskraftförsörjning lyftas fram.

Kulturmiljövård 1/2000, Mats Burström, Helena Westin, Karin Arvastson.

Byggnadsminnen

Byggnader eller anläggningar som har höga kulturhistoriska värden och är unika till sin karaktär kan av länsstyrelsen förklaras som byggnadsminnen och därmed åtnjuta ett särskilt skydd. Detta regleras i Kulturmínneslagens tredje kapitel. RAÄ rekommenderar att byggnadsminnesförklaring ska användas för att skydda "ett ur riksperspektiv representativt bestånd av byggnader som på ett allsidigt sätt speglar hela vår historia och samhällsutveckling."

Byggnadsminnena i Västerbottens län är 71 till antalet. Av dessa har ca 20 anknytning till industriell verksamhet, infrastruktur och försvar. Sågverks- och skogsbranschen har flest representanter. Det rör sig dock endast i ett fåtal fall om produktionsanläggningar, utan oftast om bostäder för sågägare, disponenter och arbetare. Anläggningar från gruvindustrin saknas helt, liksom mindre kraftstationer – båda kategorier som kan sägas vara karaktäristiska i Västerbottens industrihistoria. De äldre järnbruken finns inte heller representerade.

Riksintresseområden

Ett område av riksintresse är en kulturmiljö som är unik eller speciell i en region, riket eller internationellt sett. Riksintressena ska representera hela landets historia allt från förhistorisk tid fram till nutid. Kulturmiljöer av riksintresse ska visa hur människan utnyttjat tillgängliga naturresurser, samhällets utveckling, näringsliv, sociala villkor, byggnadsskick och olika estetiska ideal m.m. Länet har 52 riksintesseområden. Av dessa har 12 anknytning till industrihistorien i vid mening. Även bland dessa saknas miljöer med anknytning till gruvindustrin i länet.

Förslag på objekt för vård och bevarande:

Världens längsta linbana

Lycksele, Malå, Norsjö och Skellefteå kommuner:

En värdefull, intresseväckande och unik del av Skelleftefältets lämningar är linbanan Kristineberg–Boliden, byggd 1942–1943, där idag betongmasterna står kvar längs hela sträckningen, ursprungligen 515 st, samt vissa driv- och spännstationer. Delen Mensträsk–Örträsk är numera turistisk personlinbana av 13 km

längd. Linbanan var en viktig komponent i det system som Skelleftefältets gruvindustri utgör.

Förslag:

För masterna bör en *utredning kring framtida vård och nyttjande* göras. Frågan kommer upp med jämna mellanrum – ett ställningstagande från kulturmiljövårdens sida kommer att krävas.

Hammar, f d manufaktursmedja, såg och kraftstation

Åsele kommun

I Hammar, en knapp mil väster om Åsele tätort, anlades på mitten av 1800-talet en hammarsmedja. Hammar är en avsköndring från Söråsele by, på tidigt 1800-tal. Här vid Sängsjöåns utlopp anlades en hammarsmedja. "Erik Ersn", som var den förste fabrikören, tog sig namnet Söderlund. Hans ättlingar bor fortfarande kvar intill fastigheten. Söderlunds smedja blev en betydande industri för tiden och var registrerad som manufakturverk. Även kvarn och sågverk fanns i forsen. Den stora manufaktursmedjan revs vid sekelskiftet 1900 och ersattes av en mindre, av typen gårdssmedja. Kvarn och kraftstation försvann med vårfloden 1935. En kraftstation byggdes 1914 och står ännu kvar men används som garage. Kraftverksdammen finns kvar. Maskinistbostaden är riven. Av de äldre industri-byggnaderna finns bara det s. k. "duschhuset" kvar. Här ska smederna ha duschat efter arbetet och tagit ett glas punsch. Fabrikörens manbyggnad finns kvar men är kraftigt ombyggt.

Förslag:

Historisk dokumentation genom arkivstudier och intervjuer med i första hand Lars Söderlund, Hammar, ättling till "Erik Ersn". Det s. k. duschhuset, smedjan och kraftstationen bör detaljinventeras och om möjligt vårdas. Duschhuset är i speciellt stort behov av underhåll.

Risåkanalen, Burträsk socken, 1851–1928.

Skellefteå kommun

1851 fick Bureå Sågverks ägare tillstånd av Kungl. Maj:ts befallningshavare att gräva en kanal mellan Risån och Lillån i Burträsk för flottning av timmer. Man fick rätten att flotta timmer i denna kanal under sex eller högst åtta dagar årligen. Då fick också bymännen i Innansjön tillstånd att uppföra en damm över Risån vid Risåjärn som fick användas både för flottning och för att genom vattensilning förädla oduglig mark av myr till gräsbärande äng.

Kanalen grävdes för hand och blev 1 700 meter lång. Kanalen var nödvändig för vattensågen i Bureå

som härmed fick sitt virkesbehov täckt.

År 1914 blev kanalen allmän flottled. År 1918 byggdes Risådammen om och fick ett slussparti för timmer och virkesskiljning för kanalen respektive Göksjön.

Dammen var betydelsefull för bönderna genom att man dämde upp Risån så att dammängar bildades. Ängarna fick på genom överdämningen näring så att starr och myrgräs växte till knähöjd. Det var ett vanligt tillvägagångssätt för att få näringsrikt foder.

Flottning genom kanalen gjordes sista gången 1928, sedan togs transporter över av järnvägen. Slåttern på dammängarna upphörde i slutet av 1940-talet.

Förslag:

Arkeologisk och byggnadsantikvarisk dokumentation av kanalen och beskrivning av vårdåtgärder för att bevara kanalen, tillvarata dess kulturhistoriska värde och eventuellt göra den tillgänglig för besökare.

MoDOCell AB, Bure träsliperis kontor

Skellefteå kommun

Träsliperiet i Bureå uppfördes 1926-27 som komplement till sågverksindustrin i Bureå hamn. Sågen var i drift till 1972 och sliperiet lades ner 1992. Kontorsbyggnaden uppfördes 1950 och är ett välbevarat exempel på sin tids arkitektur. År 2003 restaurerades cykelskjulen intill kontoret, med antikvarisk medverkan av Skellefteå museum.

Kontoret är också knutpunkten för projektet *Bure Arkiv*, som har som syfte att vårda och tillgängliggöra Bure AB:s arkiv om ca 5000 arkivvolymmer. Med arkivet som utgångspunkt ska projektet belysa sågverksepokens betydelse för Bureå samt dess bidrag till industrisamhällets kulturarv. Sågverksepoken inrymmer även verksamheten vid träsliperiet.

Förslag:

Utedning av ett säkerställande av kontoret, som kan ge underlag för ett ställningstagande i fråga om byggnadsminnesförklaring.

Litteratur, åtgärdsförslag:

- Bylund, Erik: *Robertsfors. I: Sveriges nationalatlas. Kulturlandskapet och bebyggelsen*. 1994.
- Gåfvels, Erik, m fl: *Lycksele 50 år. 1946-1996*.
- *Frågor till det industriella samhället*. Betänkande om formerna och den närmare inriktningen av regeringens satsning på det industrihistoriska kulturarvet. SOU 1999:18
- Fröberg, Jonas: *Masonite: en historia om människorna, bolaget och framtidstron i industrisamhället Rundvik* (2002).
- *Hemsida om Risåkanalen*:
<http://kanaler.arnholm.nu/risas.html>

- *Industrier genom tiderna i Västerbottens län. Del I–II.* Skellefteå museum 1987.
- *Inventering av gamla indistri- och arbetsplatser inom Lycksele kommun.* Studiecirkelmateriel från ABF och PRO, Lycksele.
- *Kvarnåsenboken.* Hembygdsbok.
- *Kulturmiljöprogram för Åsele. Etapp I miljöer.* Västerbottens museum 1988.
- *MoDoCell AB, Bure träsliperi 1985.* Svenska Cellulosa- och Pappersbruksföreningens riksinventering, etapp-III. Delrapport 3.1. 1986.
- *Skogsbrukets tekniska utveckling under 100 år.* Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria nr 2. Redaktör Anders Perlinge, Nordiska museet. 1992.
- Slutrapport från delegationen för industrisamhällets kulturarv. SOU 2002:67
- Vikström, Eva: *Industrimiljöer på landsbygden.* Riksantikvarieämbetet 1995.

Industrisamhällets kulturarv: neonskylt på bilverkstad i SKellefteå. Foto Lage Johansson.

KOMMUNPROFILER

På de följande sidorna beskrivs kortfattat de industri-

historiska karaktärsdrag som de 15 kommunerna i Västerbottens län uppvisar. Tanken är att ge en översiktlig bild av hur näringslivsutvecklingen sett ut i kommunerna, vilka de viktigaste näringsgrenarna varit, fram till dagens situation. Här omnämns också vissa företag och arbetsställen som haft – eller har – betydelse för kommunens utveckling fram till idag.

Sedan följer en lista på de registrerade miljöerna i kommunen och en lista på sedan tidigare kända och beskrivna industriminnen. En tabell visar också fördelningen mellan inventerade objekt i fråga om branschtillhörighet och branschens andel av inventerade objekt i kommunen.

Källuppgifter som använts vid fältinventeringen finns listade för varje kommun. Det rör sig om upp-

gifter från tidigare inventeringar, handelskalendrar, företagsregister, litteratur, muntliga uppgifter etc. Dessa ”bruttolistor” finns sparade på Skellefteå museum och kan användas vid fördjupningar.

BJURHOLM, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Området fick fast befolkning under 1500-talet, i Agnäs, men koloniserades mest under 1700-talet. Befolkningen ökade starkt under 1800-talets andra hälft och början av 1900-talet. År 1942 nådde kommunen sin störst befolkning, 5 646 personer. Därefter har invånarantalet nära nog halverats, till 2 608 personer år 2002. Ca 35% bor i centralorten. Kommunen, skogsbolagen och tillverkningsindustrin är de största arbetsgivarna.

Skogsbruk

Jord- och skogsbruk har alltid varit viktiga näringar – så även idag. Ca 19% av de yrkesverksamma arbetar i jord- eller skogsbruk. Storbolag och staten äger drygt 60% av skogsarealen.

Av privatföretagen är det i synnerhet Mo&Domsjö (numera Holmen), som äger stora arealer. Mo&Domsjö köpte 1889 storsågen och företaget Håknäs Sågverks Aktiebolag vid Öreälven (Nordmalings kommun) och senare Hörneå AB och dess stockfångsträtter längs älven. Mo&Domsjö drev också lantbruksskola i Agnäs och ett försöksjordbruk med anställda statare i Kyrktjärn, Bjurholm, fram till 1935.

Träförädling

I Agnäs byggdes på 1860-talet en *finbladig såg* med två ramar.

I Bjurholm fanns 1890 *Bjurholms Industri* som drev såg, kvarn och tegelbruk (Sveriges Handelskalender).

Tillverkningsindustri

Den största industrin i kommunen, *Elopak*, startade 1972, med tillverkning av förpackningar. Den har lagts ner 2001.

Ecofiber i Balsjö startade på 1980-talet för att tillverka isoleringsmaterial av tidningspapper och makulatur, men företaget las ner 1993.

Norrlands verktygsindustri (NOVI) har nu bytt namn till *Bjurholms industri AB* och tillverkar specialverktyg till plastindustrin. Från företaget har *Bjurholms industriplast AB* avskiljts som eget företag.

Kraft

I Öreälven i Agnäs ligger en kraftstation byggd på 1950-talet, med tillhörande dammanläggning.

Övrigt

Agnäs tegelbruk var i drift åren 1945-67, med 15-20 anställda.

Bröderna Albrektssons betongfabrik i Bjurholm startade 1947-48 och var i drift till slutet på 70-talet. Idag finns Bjurholms snickeri i lokalerna.

Bjurholm, inventerade miljöer

Nr	Objekt	Ort	Bransch
6	Snickeri, f d cementgjuteri	Bjurholm	Jord- och stenvaruindustri
1	Agnäs kraftstation	Agnäs	Kraft
7	Väveri, f d mejeri	Bjurholm	Livsmedel
5	Flottningsränna, damm	Balbäcken	Skog
13	Flottningsrännor	Strömåker	Skog
14	Kolugn, rest	Strömåker, V	Skog
2	Snickeri, Lundbergs	Agnäs	Snickeri
3	Snickeri, f d Albert Ekmans	Backfors	Snickeri
8	Snickeri, f d Vänman&Jareman	Bjurholm	Snickeri
4	Såg, f d	Backfors	Såg
12	Såg, Br Eriksson	Brännland	Såg
9	Skomakeri, f d Aug Perssons	Bjurholm	Textil, läder, beklädnad
10	Plåtverkstad	Bjurholm	Verkstadsindustri
11	Mek tillverkning, Bjurholms Industri	Bjurholm	Verkstadsindustri

Inventerade objekt, branschfördelning, Bjurholm

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Snickerier	3	21
Skogs- och flottningsindustri	3	21
Verkstadsindustri	2	14
Sågindustri	2	14
Textil, läder, beklädnad	1	
Livsmedelsindustri	1	
Kraftindustri	1	
Jord- och stenindustri	1	
TOTALT	14	100

Agnäs kraftstation, Foto Lage Johansson

DOROTEA, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Invånarantalet i det närmaste fördubblades 1900-1950. Därefter har det minskat med 40% på grund av jord- och skogsbrukets omvandling. År 2002 har kommunen 3 247 invånare. Drygt halva befolkningen bor i centralorten.

Jord- och skogsbruk sysselsätter 5% av de yrkesverksamma; tillverkningsindustri 25%; offentlig förvaltning 38%. Inom Dorotea finns Vilhelmina södra sameby som består av 16 renskötsel företag med ett 50-tal sysselsatta.

Skogsbruk

Skogsbruket i kommunen tog fart på allvar från 1860-talet. Idag är ca 50% av kommunens areal produktiv skogsmark som ägs till 46% av aktiebolag, 32% av staten och 19% av privata skogsägare. Antalet årsanställda är ca 240, samt ca 120 ytterligare sysselsatta under sommarhalvåret. Skogsbruket ger också arbetstillfällen i form av servicearbeten.

Emballage

Den första tillverkningsindustrin av betydelse var *Dorotea Emballage*, som också var landets första industri med statligt lokaliseringstöd. Man tillverkar främst lastpallar. Starten var 1965, och företaget är fortfarande i drift.

Verkstadsindustri

Doroverken, som startades 1968, med rötterna i Olssons Mekaniska. Man tillverkade då skogsmaskiner och skogsvagnar. På 80-talet utvecklades ett skogsskördaraggregat. Sedan 1991 är företaget nedlagt. I lokalerna finns bl a *DISAB*, som gör inredningar till Polar; och *ELBK*, ett verkstadsföretag.

År 1968 grundades *Polarvagnen AB* och expanderade starkt fram till 1980-talet. Företaget heter nu Polar & Sävsjö AB och sysselsätter ett 50-tal personer i Dorotea.

Kraft

Dorotea kraft AB bildades 1918 och man byggde en kraftstation och kvarn i Bergvattnåsen. I *Storbäck* byggdes 1923 en kraftstation för flera byars behov. Båda dessa köptes senare upp av Gräningevarken och lades ner 1954.

Den fungerande vattensågen, Högländ, Dorotea.

Dorotea, inventerade miljöer

Nr	Objekt	Ort	Bransch
25	Tegelbruk, f d	Risnäset	Jord- och stenvaruindustri
15	Slakteri, f d	Dorotea	Livsmedel
16	Bageri, f d	Dorotea	Livsmedel
17	Mejeri, f d	Dorotea	Livsmedel
24	Mejeri, f d	Risbäck	Livsmedel
18	Emballagefabrik	Dorotea	Snickeri/såg
19	Bergvattnets såg	Dorotea	Såg
20	Dorotea såg, Camfore	Dorotea	Såg
23	Såg, vatten-	Högländ	Såg
26	Såg	Västra Ormsjö	Såg
27	Såg	Östra Ormsjö	Såg
21	Mek tillverkning, f d Doroverken	Dorotea	Verkstadsindustri
22	Husvagnstillverkning, Polarvagnen	Dorotea	Verkstadsindustri

Inventerade objekt, branschfördelning, Dorotea

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Sågindustri	5	38
Livsmedelsindustri	4	30
Verkstadsindustri	2	15
Jord- och stenindustri	1	
Snickeri	1	
TOTALT	13	100

LYCKSELE, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Befolkningsökningen i Lycksele kommun var som störst under perioden 1840-1900, då befolkningen tredubblades. Tillsammans med ökade födelsetal och minskad barnadödlighet var skogsindustrins expansion en viktig faktor. Ökningen fortsatte fram till 1961 då strukturförändringar i jord- och skogsbruk började vända utvecklingen. Då hade kommunen sin största folkmängd, 16 711 invånare. Kraftverksutbyggnaderna upphörde ungefär vid samma tid och kurvan vände nedåt. Lycksele tätort ökade kraftigt från stadsbildningen 1946 till 70-talet, sedan har befolkningen varit tämligen konstant. År 2002 var folkmängden i kommunen 12 884 personer.

Av tätorterna har *Ruskele* en småföretagarprofil. Lokala entreprenörer har bidragit till att man klarat strukturomvandlingar bra. *Kristineberg* domineras av Bolidens gruvor och nedskärningar i gruvan har gjort att samhället har minskat starkt sedan 1970-talet.

Näringsgrenar

Av näringsgrenar var 1945 jordbruket klart störst, följt av skogsbruk. Därefter tillverkningsindustri och gruvor (i Kristineberg), tillsammans med offentlig förvaltning/privata tjänster och varuhandel. År 1960 var gruvor och byggnadsverksamhet största näringsgren, följt av offentlig förvaltning/privata tjänster. År 1980 hade offentlig förvaltning flest sysselsatta, med tillverkningsindustri som största industrigren.

Tillverkningsindustrin var som störst 1990 för att minska kraftigt till 1993. Skogsnäringen halverades mellan 1960 och 1970. Gruvnäringen nådde sitt högsta antal sysselsatta ca 1980.

Skog

Lycksele växte fram som marknadsplats delvis tack vare att skogsbolag och Domänstyrelsen la sina förvaltningar i orten. Flera förvaltarebostäder finns bevarade i staden, däremot inga äldre sågverk. Skogsbruket är en viktig näringsgren, även om dess andel av sysselsatta har minskat. Men t. ex. för väg- och järnvägskommunikationer har den stor betydelse, liksom tidigare flottningen. Av kommunens areal är 72% produktiv skogsmark (1994). Förädlingen sker i hög grad utanför kommunen, vid sågverk vid kusten.

Avverkningen krävde också arbetskraft, och staten uppmuntrade kolonister och kronotorpare, just för att man ville bygga upp en skogarbetarkår i inlandet. Vid Lycksele stads grundande 1946 var de flesta av socknens befolkning sysselsatta i jord- och skogsbruk och dess binäringar. Skogsbrukets antal sysselsatta växte fram till 1960, då den fortfarande var största näringsgren i kommunen.

Fördelningen mellan skogsägare i kommunen på senare år ser ut så här:

Lycksele kommun, ägarförhållanden, produktiv skogsmark, 1994:

Betsela kraftstation. Foto Lage Johansson.

AssiDomän	192 000 ha
Privata	109 850
MoDo	63 000
SCA	34 800
Kyrkan	1 505
Kommunen	900

Verkstadsindustri och lokaliseringsprojekt

Antalet förvärvsarbetande i tillverkningsindustrin fördubblades från 1945 till 1990 för att på tre år nära halveras. Verkstadsindustrierna i Lycksele har i hög grad varit anknutna till skogsbruket. På 1960- och 70-talen har några industrier etablerats som lokaliseringsprojekt – det är *Aug. Stenmans låsindustri (ASSA)*, *Alfa Laval* och *Algots Nord*. Kvar idag är ASSA och Alfa Laval, som numera heter *Texor*.

Gruvindustri

Kristinebergs gruva började brytas 1940 och ett samhälle byggdes upp med hård styrning från Boliden-bolaget, på liknande sätt som i Bolidens samhälle. Befolkningen växte snabbt till ca 1500 personer. Kristineberg är en av landets djupaste gruvor och dessutom den äldsta av Bolidens gruvor som bryts i Skelleftefältet. Malmen är komplexmalm med koppar, bly, zink, guld och silver. Ett anrikningsverk byggdes i anslutning till gruvan, men det revs 1998. På 1980-talet innebar lägre metallpriser och ökade lönsamhetskrav och personalen vid gruvan, som varit 700 personer, skars ned till ca 150. Tätorten har naturligtvis påverkats starkt av

denna utveckling.

Kraft

Under åren 1954-65 byggdes fem storkraftverk i Umeälven i Lycksele kommun: *Bålforsen*, *Tuggen*, *Rusfors*, *Betsle och Hållforsen* (centralt i Lycksele). En stor arbetsstyrka behövdes vid dessa byggen – vid Bålforsen arbetade tidvis 300 personer. Däremot kräver driften mycket få personer i arbete. Anläggningsperioden innebar ett stort bostadsbyggande i kommunen, liksom ett uppsving för underleverantörer, transporter, handel och service.

Gruvlaven och gruvstugan, Kristineberg. Foto Lage Johansson.

Lycksele, inventerade miljöer

Nr	Objekt	Ort	Bransch
42	Tryckeri, f d Nya tryckeriet	Lycksele	Grafisk
40	Bostäder o a bebyggelse	Kristineberg	Gruv
41	Gruva, gruvlave	Kristineberg	Gruv
36	Cementgjuteri, Västerbottens byggbetong	Helsingfors	Jord- och stenvaruindustri
34	Vallafabrik, f d Tävlingsglid	Hedlunda	Kemisk
35	Vallafabrik, f d Ex-Elit	Hedlunda	Kemisk
43	Kolfabrik f d, acetonfabrik f d	Lycksele	Kemisk/Skog
28	Betsele kraftstation	Betsele	Kraft
32	Brattfors kraftstation	Bratt fors	Kraft
33	Bålforsens kraftstation	Bålfors	Kraft
44	Hållforsens kraftstation	Lycksele	Kraft
62	Rusfors kraftstation	Rusfors	Kraft
67	Tuggens kraftstation	Tuggensele	Kraft
29	Blåbärstorkeri, f d	Björksele	Livsmedel
45	Lycksele mejeri	Lycksele	Livsmedel
46	Bageri, Lilla bageriet	Lycksele	Livsmedel
37	Flottarkoja	Jårkarn	Skog
47	Kolfabrik f d , Verkstaden 2	Lycksele	Skog
48	Frökläng, verkstad	Lycksele	Skog
60	Skogsarbetarkoja	Pauliden	Skog
61	Flottarkoja	Pauliden	Skog
66	Flottarkoja	Sikträsket	Skog
69	Flottarkoja	Åtjärnen	Skog
31	Snickeri, f d	Blåviksjön	Snickeri
38	Snickeri f d, Fjellström & co	Kattisavan	Snickeri
49	Båtbyggeri, f d, K Lindström	Lycksele	Snickeri
63	Snickeri	Rusksele	Snickeri
39	Såg, Sandberg & söner	Kattisavan	Såg
50	Lycksele såg	Lycksele	Såg
64	Såg, hyvleri	Ruskträsk	Såg
68	Såg, hyvleri f d	Västra Örträsk	Såg
51	Träskofabrik f d, nu möbelaffär	Lycksele	Textil, läder, beklädnad
52	Mek tillverkning, Texor	Lycksele	Vekstadsindustri
30	Smedja, f d Jonssons	Björksele	Verkstadsindustri
53	Mek tillverkning, f d, LyVe	Lycksele	Verkstadsindustri
54	Mek tillverkning, f d, Lundholms plog	Lycksele	Verkstadsindustri
55	Vagntillverkning, f d	Lycksele	Verkstadsindustri
56	Låstillverkning, ASSA	Lycksele	Verkstadsindustri
57	Mek tillverkning, Saalo f d	Lycksele	Verkstadsindustri
58	Mek tillverkning, Ytbehandlarna	Lycksele	Verkstadsindustri
59	Mek tillverkning, f d Lindab	Lycksele	Verkstadsindustri

Inventerade objekt, branschfördelning, Lycksele

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Verkstadsindustri	9	22
Skogsindustri och flottning	7	17
Kraftindustri	6	14
Snickerier	4	10
Sågindustri	4	10
Livmedelsindustri	3	7
Kemisk industri	3	7
Gruvindustri	2	5
Grafisk industri	1	
Jord- och stenindustri	1	
Textil, läder, beklädnad	1	
TOTALT	41	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Pausele-Pauliden, flottningsskanal	riksintresse
------------------------------------	--------------

*F d acetonfabrik och bryggeri, Lycksele, Furuviksområdet.
Foto Lage Johansson.*

MALÅ, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Malå har länets enda skogssameby. Före slutet av 1700-talet bodde enbart samer i området. Fram till mitten av 1800-talet startades ett 30-tal nybyggen. Huvudnäringarna var skogs- och jordbruk med binärningar, flottning och renskötsel. Idag bor drygt halva befolkningen i centralorten Malå. Kommunens invånarantal har minskat med ca 200 personer sedan 1970-talet. År 2002 är folkmängden 3 553 personer.

Skogsbruk

Skogsbruk och dess binärningar har varit de viktigaste näringarna i äldre tid. Idag har strukturomvandlingar förändrat detta. Flottningen har varit ett viktigt säsongarbete och många lämningar efter flottningdammar o. dyl. finns kvar i kommunen.

Träförädling

En av Norrlands största sågar ligger i Malå, ägd och driven av *AssiDomän*. Den startades 1946 av Evald Eriksson från Raggsjö, Norsjö. År 1995 fusionerade man med Thorgrens trä i Kvarnåsen. Produktionen vid Malå Sågverk uppgick 1998 till 430.000 m³ sågad vara. Det totala antalet olika färdiga produkter ligger på omkring 400.

Snickerier har funnits i flera byar, bl.a. *Erikssons* snickeri i Malå (nu Norsjöfönster) och *Öbmans* snickeri

i Adak. I Hundberg startade *Perssons båtfabrik* och har numera sin tillverkning i Adak.

Verkstadsindustri

Skogsbruket har givit underlaget för den största verkstadsindustrin i Malå, *Huldtins*, som tillverkarutrustning till skogsmaskiner. Starten skedde i Aspliden, men sedan 1960-talet finns företaget i centrala Malå.

Gruvindustri

På 1940-talet startade Bolidens Gruv AB brytning i *Adakgruvan*, som växte till ett eget samhälle fram till 1978, då gruvan las ner. Idag finns inga byggnader kvar av vare sig gruvindustrin eller samhället Adakgruvan.

I Malå fanns *SGU:s undersökningskontor* från 1940-talet, vilket också gett arbetstillfällen i bygden.

Linbanan Kristineberg-Boliden passerade genom kommunen, med drivstationer i Ytterberg (riven) och Strömfors.

Hundberg, båtbyggeri, Perssons båt. Foto Lage Johansson

Malå, inventerade miljöer

Nr	Objekt	Ort	Bransch
80	Rackejaurgruvan	Rackejaur	Gruv
85	Drivstation för linbana, f d	Strömfors	Gruv
90	Gruva, f d	Östra Lainejaur	Gruv
87	Kraftstation, rester	Södra Malånäs	Kraft
81	Bageri, Stenbergs	Släpträsk	Livsmedel
75	Flottarkoja	Kvarnheden	Skog
82	Cykelstig	Släpträsk	Skog
70	Snickeri, Öhman & söner	Adak	Snickeri
71	Snickeri, f d	Adak	Snickeri
73	Båtbyggeri, Perssons	Hundberg	Snickeri
74	Kaffekvarnsfabrik, f d	Kourbevare	Snickeri
76	Snickeri, Norsjöfönster	Malå	Snickeri
77	Såg, ASSI Domän	Malå	Såg
84	Såg, hyvleri	Springliden	Såg
72	Mekanisk tillverkning, f d Hultdins	Aspliden	Verkstadsindustri
78	Mekanisk tillverkning, Hultdins	Malå	Verkstadsindustri

Inventerade objekt, branschfördelning, Malå

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Snickerier	5	31
Gruvindustri	3	19
Skogsindustri och flottning	2	12
Sågindustri	2	12
Verkstadsindustri	2	12
Kraftindustri	1	
Livsmedel	1	
TOTALT	16	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Adak, Sagabiogafen	KMV-program, byggnadsvårdsmedel
Adak, Folkets hus	KMV-program

Adakgruvan, minnessten över gruvbrytningen som pågick 1945 – 1977. Både gruvbrytningen och samhället är numera spårlöst försvunna. Foto Lage Johansson.

NORDMALING, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Nordmalings kommun har en lång industrihistoria, från *järnbruket i Olofsfors* som startade 1762 och är idag ett välbevarat industriminne och museum. Finbladiga vattensågar etablerades tidigt på flera platser och sågen i Håknäs utvecklades till en för tiden stor industri. Ångsågarna slog igenom på 1860-talet och Nordmalings ångsågs AB från 1862 tillhör de tidigaste i länet.

Stambanans anläggande på 1890-talet har haft stor betydelse för de inre byarna i kommunen som t. ex. *Norrfors*, *Nyåker* och *Brattsbacka*, vilka utvecklats till tätorter och centra för kringliggande områden.

Nordmaling har idag 7 573 invånare (år 2002). Den största andelen anställda finns inom offentlig tjänst (36%), följt av tillverkningsindustrin (25%), med *Scaninge Timber AB*, *Masonite AB* och *Masonite Beams* som största arbetsgivare. Jord- och skogsbruk sysselsätter 11%.

Sågar

Vattensågen i Håknäs anlades vid Öreälven 1759, uppköptes av Mo och Domsjö 1889 vilka flyttade driften 1895 till det nyanlagda sågverkssamhället Norrbyskär och ångsågen där (i Umeå kommun). Inga rester finns av sågen i Håknäs men på Håknäsbacken finns arbetarbostäder och herrgård från sågverksepoken.

Nordmalings ångsåg i Rundvik anlades 1861-63 och var en av de tidigaste i sitt slag i länet. Samhället Rundvik är helt uppbyggt kring träindustrin, men till skillnad mot

vissa andra av länets sågverkssamhällen var inte bolaget aktivt för att planera de anställdas boende etc. Tjänstemannabostäder finns bevarade intill industriområdet. Av produktionsbyggnader finns inga äldre enheter kvar vid dagens såg, som uppköptes av Graninge 1984 och numera heter *Scaninge Timber*.

Boardfabrik

Tillverkning av av masoniteplattor – den första i Sverige, *Masonite AB* – startade i Rundvik 1928-29. Företaget är idag delat i *Masonite* och *Masonite Beams* och har ca 80 anställda.

Jord och sten

I trakten av Gräsmyr har cement- och tegelbruk tidigare varit en betydelsefull näring, där spillrorna ett av de sista tegelbruken i länet ännu står kvar. *Gräsmys betongfabrik* ägs i dag av *Västebottens byggbetong* och producerar inget idag, men planer finns på betongproduktion igen. Båda anläggningarna kom till på 1940-talet.

Övrigt

Ett par laminatfabriker har funnits i Nordmaling: *KLB-fabriken*, startad 1953 och fortfarande i drift, och *Br. Wallanders* laminatfabrik, som startade som måleri och underleverantör till *Masonite*.

Håknäs kvarn. Foto Lage Johansson.

Nordmaling, inventerade miljöer

Nr	Objekt	Ort	Bransch
95	Gräsmyrs tegelbruk, f d	Gräsmyr	Jord- och stenindustri
96	tegelugn, f d	Gräsmyr	Jord- och stenindustri
97	Gräsmyr betongfabrik	Gräsmyr	Jord- och stenindustri
94	kraftstation, f d	Djupsjösågen	Kraft
99	kvarn, f d	Håknäs	Kvarn
100	Håknäs kvarn, f d	Håknäs	Kvarn
102	Hörnsjö kvarn	Hörnsjö	Kvarn
103	salteri, f d	Järnasklubb	Livsmedel
104	Levars mejeri, f d	Levar	Livsmedel
111	Näslunds konditori	Nordmaling	Livsmedel
115	Nyåkers pepparkakor	Nyåker	Livsmedel
117	Masonite AB	Rundvik	Skog
92	Bomans snickeri, f d	Brattfors	Snickeri
93	snickeri, f d	Brattsbacka	Snickeri
98	Sandbergs snickeri, f d	Gräsmyr	Snickeri
101	Hörnlunds snickeri, f d	Hörnsjö	Snickeri
105	Ahlstrands snickeri, f d	Levar	Snickeri
108	snickeri, f d	Mullsjö	Snickeri
114	Norrlandsmöbler, snickeri f d	Norrfors	Snickeri
118	Strömbergs snickeri, f d	Rundvik	Snickeri
91	såg, f d	Brattfors	Såg
106	Såg, f d	Långron	Såg
113	Berggrens såg, f d	Nordmaling	Såg
119	Nordströms såg, f d	Örsbäck	Såg
107	smedja, f d	Lögdeå	Verkstadsindustri
112	Pumpex AB	Nordmaling	Verkstadsindustri
116	Olofsfors bruk	Olofsfors	Verkstadsindustri, kvarn
109	Kalabergsfabriken	Nordmaling	Övrigt
110	Br Wallanders lamineringsfabrik, f d	Nordmaling	Övrigt

Långron. Maskinhus till såg med bevarad ångmaskin. . Foto Lage Johansson.

Inventerade objekt, branschfördelning, Nordmaling

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Snickeri	8	28
Livsmedel	4	14
Såg	4	14
Jord- och stenindustri	3	10
Kvarn	3	10
Verkstadsindustri, kvarn	3	10
Övrigt	2	
Kraft	1	
Skog	1	
TOTALT	29	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Öre, flottning, bostad, matsal, smedja	KMV-program
Håknäs sågverksmiljö, bostäder	KMV-program
Olofsfors, järnbruksmiljö	riksintresse

*Olofsfors, masugnsbyggnad.
Foto Lage Johansson.*

*Rundvik, Masonite. Interiör från tillverkning
av board. Foto Lage Johansson.*

NORSJÖ, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Den industriella verksamheten i Norsjö kommun genom historien är präglad av områdets naturgeografiska förutsättningar – förutom jordbruket är det skog och malm som utgör de traditionella basnäringarna. Stambanans anläggning i slutet av 1800-talet (Hällnäs-Jörn 1893) kom att tangera Norsjö kommun. Kusfors station är bevarad men nedlagd. Bastuträsk är fjärrmanövrerad, men persontåg gör uppehåll. Folkmängden i kommunen var 4 541 personer år 2002.

Kolning och tjärbränning

Tjärproduktionen i Västerbotten nådde sin kulmen på 1850-talet. Senare delen av 1850-talet var Norsjö socken ett av kärnområdena för tjärbränning i länet, tillsammans med Degerfors, Lycksele och Burträsk socknar. På 1920-talet ökar kolningen i Norrlands inland och håller i sig över andra världskriget. Åren 1946-47 stod Norr- och Västerbotten för 5 673 000 hl milkolat skogskol. I landet som helhet producerades 6 850 000 hl.

Skogsindustri, timmerhuggning, flottning

Med ångsågarna etablering vid kusten under 1800-talets senare hälft och senare massfabriker, blev behovet av råvara, i form av timmer, stort. Många norsjöbor arbetade med timmerhuggning liksom med flottning. Det var dessa yrkesgrupper som först organiserade sig fackligt, 1907, i Västernorrlands Skogs- och Lantarbetarförbund

Träförädling

Snickerier och fabriker för halvfabrikat till snickerier och byggnadbraschen har en hög andel av Norsjös näringsliv under senare hälften av 1900-talet. Ofta är dessa företag ursprungligen knutna till en såg av mindre format. Thorgrens Trä i Kvarnåsen (numera *ASSI Interiör*), *SSC Trätrappor* i Norsjö och *Norsjöfönster* i Bjurträsk är tre stora tillverkare av inredningskomponenter. Dessa har i sin tur underleverantörer, i regel i närheten och ibland i samma lokaler. En upprinnelse till snickeriindustrin kan vara traditionen av trähantverk i Norsjö, t ex de kända orgelbyggarna på 1800-talet.

Kraft

Vattenkraften är nära förknippad med sågar och kvarnar men även elproduktion. Elektrifieringen i Norsjö startade med lokalt ägda kraftstationer men dessa är alla nedlagda. I Skellefteälven inom Norsjö kommun ligger kraftstationerna Rengård, Vargforsen och Gallejaur. I Norsjö har Vattenfall ett kontor som styr och sköter underhåll för 10 kraftstationer i Skellefte och Ume älvar. 40 personer är sysselsatta vid kontoret (1995).

Gruvindustri

Gruvbrytningen tog sin början i Norsjö före brytningen i Boliden! Det var i *Holmtjärn*, vid Granbergsliden, som geologen Kautsky upptäckte den hittills rikaste svenska guldmalmen. Den bröts åren 1924-25. Brytningen återupptogs 1986 och man tömmer nu berget på malm.

I *Åsen* bröts en gruva 1928-30 och en ny upptogs 1970. Under kriget 1939-45 upptogs gruvor i *Mensträsk* och *Örträsk* (*Bjurfors gruva*), båda med möjlighet att lasta på linbanan Kristineberg-Boliden. *Kedträsk* bröts 1969-71 och nyöppnades 1998. Detta dagbrott producerar 100 000 ton zink per år. *Udden* upptogs 1971 och var i drift 1989. *Östra Högekulla* bröts 1951-54 (eller -59?). Senaste gruvan är Petiknäs, start 1992. Den ligger i nära anslutning till Renströmsgruvan.

Gruvindustrin har också gett upphov till en del tillverkningsindustrier, av vilka *Jama Mining Equipment* är specialiserade på bergborrar och skrotningsmaskiner.

Livsmedelsindustri

Järnvägsbygget och rallarna var incitamentet för Jonas Holmlunds handel med kött, som ledde till att han sökte och fick tillåtelse att handla med produkter av nöt och svin. År 1907 byggdes en lokal i Bastuträsk för produktionen av kött- och charkvaror. AB Holmlunds livsmedel hade på 1960-talet ca 50 anställda. Idag har lokalerna övertagits av företaget *Topp-Chark*.

Inventerade miljöer, Norsjö

Nr	Objekt	Ort	Bransch
128	Mensträsk, linbana	Mensträsk	Gruv
139	Örträsk, linbana, gruva f d	Örträsk	Gruv
132	Extena plast, f d cementgjuteri	Norsjö	Jord och sten/övrigt
131	Norsjö betong	Norsjö	Jord och stenvaruindustri
130	kraftstation, f d	Norreträsk	Kraft
134	Norsjö kvarn, f d	Norsjövallen	Kvarn
123	"Kolars", kollugnar	Båtfors	Skog
138	Skogsarbetarkoja	Stor-Villbäckstjärnen	Skog
137	Flottarkojor	Rutselforsen	Skog, flottning
121	Norsjöfönster	Bjurträsk	Snickeri
124	Böle snickeri	Böle	Snickeri
126	Landins entr, f d snickeri	Kvarnåsen	Snickeri
136	snickeri, f d	Risliden	Snickeri
127	ASSI Domän Interiör	Kvarnåsen	Snickeri/såg
120	Bjurfors såg, f d	Bjurfors	Såg
122	såg, f d	Bjurträsk	Såg
125	Edströms trä, f d	Gumboda	Såg
129	såg, f d	Mörttjärn	Såg
135	Larssons såg	Risliden	Såg
133	JAMA mining equipment	Norsjö	Verkstadsindustri

*Böle snickerifabrik.
Foto Lage Johansson.*

*Kottliden, skogsarbetarkoja.
Foto Lage Johansson.*

Inventerade objekt, branschfördelning, Norsjö

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Snickerier	5	25
Sågindustri	5	25
Skogsindustri och flottning	3	15
Gruvindustri	2	10
Jord- och stenindustri	2	10
Kraftindustri	1	
Kvarnindustri	1	
Verkstadsindustri	1	
TOTALT	20	100

*Kvarnåsen, Norsjö kommun, egna hem på Åsgatan.
Foto Rune Wästerby.*

ROBERTSFORS, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Robertsfors samhälle har en industriell kontinuitet sedan 1700-talet. Det var vattenkraften i Rickleån som gjorde att kvarnar och sågar anlades. Också masugn och hammarsmedja krävde vattenkraft för sin drift. Kontinuiteten har pågått fram till idag och påverkat samhällsbyggandet i tätorten, ofta med bruksägarna som pådrivare. I Sikeå och Ratan har *hamnarna* varit centrala anläggningar. Sikeå, anlagd som lastageplats för Robertsfors bruk 1759, är präglad av industrin. Eg-nahemsområdet från 1900-talets början är välbevarat, liksom förvaltarbostaden Vita Duvan och skolbyggnaden. En såg anlades i Sikeå på 1950-talet.

Befolkningen i kommunen var år 2002 7 168 personer.

Järnbruk

År 1759 fick grosshandlarna Robert Finlay och John Jennings privilegier för att anlägga en masugn vid Rickleån. Senare anlades hammarsmedja och manufaktursmedja. Hamrar och blåsbälgar drevs med vattenkraft. Malmen fraktades från Utö och andra mellansvenska gruvor – tillgången på träkol i Norrland var en viktig lokaliseringsfaktor. Uppström bruket uppfördes 1840 en ny stångjärnssmedja. Platsen fick namnet *Fredriksfors*. Masugnen blåstes ner 1883 och manufaktursmedjan upphörde 1891.

Sågverk

Ett grovbladig såg fanns 1759 på orten. År 1830 hade ett sågverk anlagts, som tillsammans med bruket uppköptes av familjen Kempe 1897. Sågen moderniserades 1890 med vattenturbiner. Ångkraften utnyttjades för att forsla trävaror med ånglok till Sikeå hamn och redan vid sekelskiftet 1900 elektrifierades järnvägen. Detta gjorde att industrin stannade i Robertsfors och inte flyttade till kusten, som i många andra fall längs Norrlandskusten. Under 1800-talet växte bruksorten Robertsfors, och samhällsbyggandet var aktivt från ägarna. Jordbruket utvecklades också under brukets ledning. På 1890-talet hade man 130 kor på bruksjordbruket. Det första mejeriet i Västerbotten startades av Robertsfors bruk 1863.

Massatillverkning

En *sulfitmassefabrik* anlades 1903. Den blev den stora industrin när sågverket las ner 1936. Massaproduktio-

nen fortsatte till 1948. En spritfabrik utgjorde en del av fabriken 1942-48.

Verkstadsindustri

Fabriken kom sedermera att övertas av ASEA som där inrättade ett högtryckslaboratorium och tillverkning av syntetiska diamanter till gruvindustrin. Idag tillverkas diamanterna av *Scandiamant*, ägt av det multinationella diamanföretaget DeBeers. *AC Cerama* tillverkar hårdkeramiska komponenter till precisionsmaskiner inom industrin, t.ex. kärnkraftverk. Även denna högteknologiska industri har sin rot i ASEA:s etablering i orten. Detsamma gäller flera verkstadsindustrier som *Duroc* och *JIT.tech* (f.d. Bonnedahls). En av ortens större industrier är Norrlandsgjuteriet (f.d. Modomekan) som utnyttjar brukets gamla verkstäder.

Kraft

Kraftstationen i *Bruksforsen* i Robertsfors byggdes 1900 men redan 1893 utnyttjade Robertsfors bruk elström via en turbin i Rickleån. Bruksforsens kraftstation är fortfarande i drift, med en av de ursprungliga turbinerna i bruk. Den smalspåriga järnvägen Robertsfors-Sikeå blev elektrifierad 1900. Kraftstationen i Fredriksfors byggdes 1909 för att försörja sulfitfabriken med elektrisk kraft. I *Sågforsen* byggdes efter sågens nedläggning ett kraftverk.

Övrigt

Kringliggande områden av Robertsfors kommun är präglade av jordbruk. *Mejerier* har funnits i flera orter. Mejeriet vid Robertsfors bruk var ett länets tidigaste, uppfört 1864.

Inventerade miljöer, Robertsfors

Nr	Objekt	Ort	Bransch
149	Gumboda cementgjuteri, f d	Gumboda	Jord- och stenvaruindustri
172	Tegelbruk, f d	Överklinten	Jord- och stenvaruindustri
161	Robertsfors bruk, f d	Robertsfors	Järnbruk/skog
146	Fredriksfors kraftstation	Fredriksfors	Kraft
160	Bruksforsens kraftstation	Robertsfors	Kraft
143	Dalkarlså kvarn, f d	Dalkarlså	Kvarn
145	Flarkens kvarn	Flarken	Kvarn
152	Kålaboda kvarn	Kålaboda	Kvarn
154	Rickleå kvarn, f d	Rickleå	Kvarn
166	Stenfors kvarn	Ånäset	Kvarn
170	Överklintens kvarn, f d	Överklinten	Kvarn
171	JSG produkter, f d mejeri	Överklinten	Livs, verkstadsind.
150	F d mejeri	Gunsmark	Mejeri
167	Norrmejerier	Ånäset	Mejeri
142	Mejeri, snickeri, f d	Bygdeå	Mejeri, snickeri
144	Flarkens snickeri, f d mejeri	Flarken	Mejeri/snickeri
159	Scandiamant, f d massafabrik	Robertsfors	Skog/övrigt
147	M Petterssons snickeri	Grimsmark	Snickeri
151	Kålaboda snickerifabrik, f d	Kålaboda	Snickeri
155	Norrfuru	Robertsfors	Snickeri
165	Åkullsjöns snickeri	Åkullsjön	Snickeri
168	Snickeri, tapetserarverkstad, f d	Ånäset	Snickeri
169	Snickeri, f d	Ånäset	Snickeri
141	Bygdeåsnickarn/Nygaards	Bygdeå	Snickeri/verkstadsind.
140	Bygdesons trä	Bygdeå	Såg
148	Jacobssons trävaror	Gumboda	Såg
164	Såghus, f d; magasin	Sikeå	Såg
153	Henrikssons smide	Kålaboda	Verkstadsindustri
156	Norrlandsgjuteriet	Robertsfors	Verkstadsindustri
157	Nybergs plåt	Robertsfors	Verkstadsindustri
163	Sikeå plåt och smide	Sikeå	Verkstadsindustri
158	Tunnfabrik, f d	Robertsfors	Övrigt
162	Varvsstuga, f d	Sikeå	Övrigt

F d verkstad tillhörig Robertsfors bruk. Idag del av Norrlandsgjuteriet. Foto Lage Jhansson.

Inventerade objekt, branschfördelning, Robertsfors

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Snickerier	7	21
Kvarnindustri	6	18
Livsmedelsindustri	5	15
Verkstadsindustri	4	12
Sågindustri	3	9
Jord- och stenindustri	2	
Kraftindustri	2	
Övrigt	2	
Järnbruk	1	
Skogsindustri, flottning	1	
TOTALT	33	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Dalkarlså herrgård, skeppsbyggeri, bruksverksamhet	byggnadsminne
Ratan, hamnplats, Tullgården	riksintresse, byggnadsminne
Del av brukssamhället Robertsfors	riksintresse, KMV-program
Sikeå, hamn, egnahemsområde	KMV-program

Dalkarlså herrgård, fungerar idag som folkhögskola. Foto Lage Johansson

SKELLEFTEÅ, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Vid kusten uppfördes kring sekelskiftet 1900 ångsågar och massfabriker, och dessa gav i vissa fall upphov till nya samhällen (Örviken, Furuögrund, Renholmen). Men den stora befolkningsökningen är sammankopplad med fyndet av Bolidenmalmen, 1924, och det industriella högtryck som blev följden av detta. Bolidens samhälle anlades i anslutning till fyndigheterna och växte på några år till ett samhälle med över 2 000 innevånare. Nuvarande Skellefteå kommun växte från ca 46 000 innevånare till ca 74 000 under perioden 1901–1951. År 2002 var kommunens befolkning drygt 71 000 personer. Skellefteå stad (stadsrättigheter 1845) har under 1900-talet växt från ca 1 000 till idag ca 34 000 i centralorten.

År 2002 var de största arbetsgivarna bland industriföretagen *Boliden Mineral AB*, *Skellefteå Kraft AB* och *Alimak AB*. *Skega* i Ersmark har nu blivit två separata företag, *Skega Seals* och *Metso Minerals AB*, som tillsammans på orten sysselsätter 490 personer. På landsbygden är Martinssons trä i Bygdsiljum största enskilda arbetsgivare med 265 anställda.

Industri och gruvor sysselsätter 22,4%, jord- och skogsbruk 2,1%. Största andelen sysselsatta finns inom vård och omsorg, 23,5%.

Gruvindustri

I början av 1900-talet ansågs Sverige vara fattigt på andra malmer än järnmalm. År 1924 upptäcktes emellertid en mineralkoncentration i Boliden, som var mycket rik på guld. Året därpå bildades två bolag – Västerbottens Gruvaktiebolag och Skellefteå Gruvaktiebolag för att exploatera den nya fyndigheten. Bolagen gick senare samman i Bolidens Gruv AB. Malmen i Boliden bröts till 1967 och var Europas rikaste guldfyndighet (15,2 gram guld/ton malm) och världens rikaste arsenikfyndighet (6,9%). Ett eget smältverk byggdes – Rönnskärsverket – som var anpassat till malmens egenskaper (bl. a. den höga arsenikhalten).

Upptäckten av fyndigheten i Boliden innebar en stor industriell explosion i kommunen och hela regionen – man talade om ett "Sveriges Klondyke", med Bolidenbolagets strama planering som beundrat samhällsbyggande. Smältverket Rönnskär, som togs i drift 1930 innebar ytterligare en stor etablering, och Rönnskärsverken är fortfarande det största industriella arbetsstället i Skellefteå kommun (ca 850 anst). Boliden AB hade 1999 sju gruvor i drift i Skelleftefältet, varav tre inom Skellefteå kommun (Långdal, Åkerberg, Renström). Av dessa utvinns idag endast Renström. Guldgruvan i Björkdal har nyligen återupptagits av International Gold Exploration AB.

Prospektering bedrivs livaktigt i hela Skelleftefältet, med internationella aktörer i spetsen, fr. a. NAN, som

ARJE, Sävenäs, f d maskinhus till Sävenässågen. Foto Lage Johansson

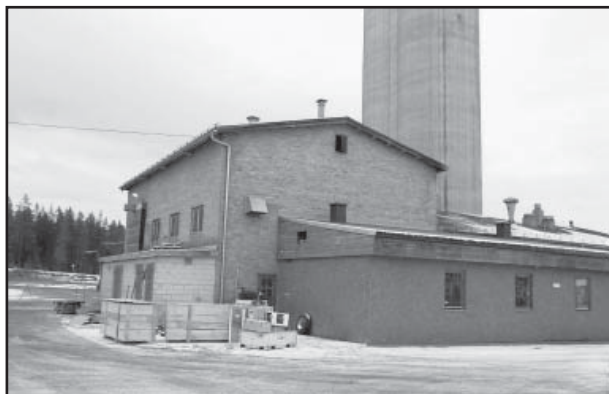
har ett nära samarbete med Boliden Mineral.

I Boliden upphörde gruvbrytningen 1967, men ett anrikningsverk för hela Skelleftefältet finns där, i drift sedan 1954.

Skogsindustri

Sågverksindustrins expansion under 1800-talet, som en följd av ökad efterfrågan på sågade trävaror i världen, innebar anläggningen av ett stort antal ångsågar vid norrlandskusten. Vid Skellefteälvens mynning låg fem sågverk; vid Byske, Bureå och Åby älvar byggdes också större sågar. En nedgång skedde under 1920- och 30-talens dåliga världskonjunkturer – man talade om ”sågverksdöden”. Koncentrationen i branschen har accelererat de senaste åren och många mindre sågar har lagts ner. Idag är *Martinssons* i Bygdsiljum, *Wallmarks* i Kroksjön och *Norra Skogsägarnas* anläggningar i Kåge och Ostvik de största. Dock finns fortfarande många ”byasågar” – små cirkelsågar, ofta ägda av byaföreningar o dyl.

Massaindustrin fick sin stora expansionsperiod under 1900-talets första decennier, då elektriska kraftstationer blir en resurs för kraftförsörjningen. Fabrikerna i Örviken och Ytterstfors blir också de viktigaste avnämarna till Finnforsens kraftstation. Båda fabrikerna är nedlagda, fabriksområdet i Örviken är en riksintressant kulturmiljö.

Lokala entreprenörer

Skellefteregionen har traditionellt haft ett starkt småföretagarskrå, ofta med rötterna i jordbrukets binärningar. Etableringarna inom gruvindustrin i Skelleftefältet innebar ett uppsving för mekanisk och kemisk industri, samt kommunikationer och byggföretagande. Företag som *Skellefteå gummifabriks AB/SKEGA/Metso/Skega Seals* (gummitätningar, slitgummi m. m.), *Alimak* (bygg-hissar) och *FOCO/Hiab-Foco/Hydrauto* (hydraulik) är exempel på företag där lokala entreprenörer byggt upp företag till världsomspännande aktörer.

Kraft

Elkraftsutbyggnaden i Skellefteå kommun startade med beslut av stadsfullmäktige om anläggande av ett kraftverk i Finnforsfallet. Leveranser från denna kraftstation gick till Örvikens sulfittfabrik och Ytterstfors AB:s träsliperi i Byske. Stationen togs i drift 1908. Den är idag kraftverksmuseum. Redan 1912 hade man byggt ut stationen med ytterligare turbiner.

Utvecklingen i bygden, inte minst gruvfyndigheterna i Boliden, ledde till att elkraftsbehovet förutsågs ökad kraftigt under 1930-talet. Med detta som bakgrund beslöt stadsfullmäktige 1925 att bygga en ny kraftstation i Krångforsen i Skellefteälven. Stationen är fortfarande i drift.

Senare anlagda kraftstationer av Skellefteå Stads Kraftverk i Skellefteälven (numera Skellefte Kraft AB) är *Selsfors*, *Granfors*, *Båtfors*, *Rengård*, *Bastusel* och *Kristforsen*.

Renströmsgruvan, lave. Foto Lage Johansson

F d Örvikens sulfittfabrik, ritad av arkitekten Sigge Cronstedt. Området är en riksintressant kulturmiljö. Foto Lage Johansson.

Inventerade miljöer, Skellefteå

Nr	Objekt	Ort	Bransch
179	Boliden AB, gruvområde	Boliden	Gruv
265	Rönnskärsverken, Boliden AB	Skelleftehamn	Gruv
262	Renströmsgruvan	Renström	Gruvindustri
224	Strå kalkbruk, f d	Innansjön	Jord- och stenindustri
267	Strömbergs cementgjuteri, f d	Skellefteå	Jord- och stenindustri
268	Strömbergs cementgjuteri, f d	Skellefteå	Jord- och stenindustri
269	Byggbetong Norrland, cementgjuteri	Skellefteå	Jord- och stenindustri
280	Dahlgrens cementgjuteri	Slind	Jord- och stenindustri
185	Burlidens kraftstation, f d	Burliden	Kraft
205	Båtfors kraftstation	Båtfors	Kraft
214	Finnforsens nya kraftstation	Finnforsfallet	Kraft
216	Forslidens kraftstation	Forsliden	Kraft
217	Fällfors kraftstation, f d	Fällfors	Kraft
231	Krångforsens kraftstation	Krångfors	Kraft
254	Kraftstation, f d	Nedre Bäck	Kraft
264	Selsforsens kraftstation	Selsfors	Kraft
186	Bursiljums kvarn, f d	Bursiljum	Kvarn
187	Lappvattshedens kvarn	Bursiljum	Kvarn
195	Bygdsiljums kvarn	Bygdsiljum	Kvarn
226	Kvarn, f d	Jörn	Kvarn
232	Kusmarks kvarn	Kusmark	Kvarn
257	Ostviks kvarn, f d	Ostvik	Kvarn
278	Skråmträsk kvarn	Skråmträsk	Kvarn
283	Klintfors kvarn, f d	Stämningsgården	kvarn
291	Mjödvattnets kvarn	Tjärn	Kvarn
297	Vebomarks kvarn	Vebomark	Kvarn
302	Lundfors kvarn, f d	Ålund	Kvarn
310	Kvarn, kraftstation	Kalvträsk	Kvarn, kraft
178	Pepparkaksfabrik, f d	Bodbysund	Livsmedel
181	Mejeri, f d	Broänge	Livsmedel
190	Norrmejerier	Burträsk	Livsmedel
198	Carlstens karameller	Byske	Livsmedel
199	Byske mejeri, f d	Byske	Livsmedel
200	Byske kvarn, f d	Byske	Livsmedel
204	Normans slakteri, f d	Byske	Livsmedel
208	Charko, f d	Degerbyn, Skellefteå	Livsmedel
228	Mejeri, f d	Jörn	Livsmedel
249	Fahléns slakteri och chark, f d	Lövånger	Livsmedel
251	Åströms bageri, f d	Medle	Livsmedel
253	Mångbyns kvarn	Mångbyn	Livsmedel
270	Wasa spisbrödsfabrik, f d	Skellefteå	Livsmedel
271	Juvelbageriet, f d	Skellefteå	Livsmedel
285	Svanfors mejeri	Svanström	Livsmedel
288	Mejeri, f d	Sågen, Gummark	Livsmedel
298	Petterssons slakteri och chark, f d	Vebomark	Livsmedel
301	Ålidens mejeri	Åliden	Livsmedel
309	Mejeri, f d	Övre Bäck	Livsmedel
303	Örvikens massafabrik, f d	Örviken	Skog
306	Tjärugn	Österjörn	Skog/flottning
176	Lundmarks snickeri, f d	Bodan, Lövånger	Snickeri
177	Fällmans snickeri, f d	Bodan, Lövånger	Snickeri
182	Wiklunds snickeri	Bureå	Snickeri
191	Snidex AB	Burträsk	Snickeri
192	Berglunds snickeri	Burträsk	Snickeri
201	Br Holmgrens båtbyggeri, f d	Byske	Snickeri
215	Harnesk snickeri, skidfabrik, f d	Finnforsfallet	snickeri
218	Snickeri, f d	G:la Falmark	Snickeri

220	Widmarks snickeri, f d	Gummark	Snickeri
221	Anderssons snickeri, f d	Hebbersliden	Snickeri
222	Snickeri, f d	Hjoggböle	Snickeri
223	Sälls snickeri, f d	Hjoggböle	Snickeri
227	Sandströms snickeri, f d	Jörn	Snickeri
230	Lundqvists snickeri, f d	Kroksjön	Snickeri
234	Klaessons snickeri, f d	Kusmark	Snickeri
235	Karlssons & Brännström snickeri, f d	Kusmark	Snickeri
238	Klingan snickeri	Kåge	Snickeri
243	Källbomark snickeri, f d	Källbomark	Snickeri
246	Lappvattnets snickerifabrik	Lappvattnet	Snickeri
258	Ostviks fönster	Ostvik	Snickeri
272	Åsells snickeri, f d	Skellefteå	Snickeri
286	K A Lundströms snickeri, f d	Svarttjärn	Snickeri
292	Snickeri, f d	Tvårliden	Snickeri
304	Lundmarks båtbyggeri, f d	Ostvik	Snickeri
307	Paul Viklunds snickeri, f d	Östra Blisterliden	Snickeri
188	Jonssons snickeri, såg	Bursiljum	Snickeri, såg
279	Br. Karlssons snickeri och såg	Skråmträsk	Snickeri, såg
250	KSV, f d Furu-snickarn	Lövånger	Snickeri, verkstadsindustri
173	Burträskbygdens träförädling	Andersfors	Såg
174	Såg, f d	Bissjön	Såg
175	Såg, f d	Bissjön	Såg
180	Broträsk såg, f d	Broträsk	Såg
196	Martinssons såg	Bygdsiljum	Såg
206	Daglöstens såg	Daglösten	Såg
207	Anderssons såg, f d	Dalliden	Såg
210	Kvarnfors såg, f d	Drängsmark	Såg
219	Såg, f d	Granberg	Såg
225	Timmer och bygg, f d såg	Järvtjärn	Såg
232	Krångfors såg, f d	Krångfors	Såg
236	Anderbrandts såg	Kusmark	Såg
237	Såghus, f d	Kvarnbyn	Såg
239	Holmfors såg, f d	Kåge	Såg
240	N Skogsägarna Kåge såg	Kåge	Såg
245	Anderssons såg och hyvleri	Källdal	Såg
247	Forslunds såg, f d	Lidbacken	Såg
259	Såg	Ragvaldsträsk	Såg
260	Såg	Renbergsvattnet	Såg
281	Br Bohmans industri, f d	Storträsk	Såg
282	Bureå såg, f d	Strömsholm, Bureå	Såg
284	Klintfors såg	Stämningssgården	Såg
287	Olofssons såg	Svarttjärn	Såg
293	Såg	Tvårliden	Såg
296	Såg, f d	V. Vallen	Såg
299	Olofssons såg, f d	Vebomark	Såg
305	Såg	Ostvik	Såg
308	Ö Falmarks såg	Östra Falmark	Såg
300	Vikfors såg och kraft, f d	Vikfors	Såg, kraft
289	Sävenäs såg, f d	Sävenäs, Skelleftehamn	Såg, verkstadsindustri
252	Lundbergs smedja	Medle	Verkstadsindustri
183	LEFAB	Bureå	Verkstadsindustri
184	Bure verkstad	Bureå	Verkstadsindustri
197	Ume-släp, Norrlandsvagnar	Bygdsiljum	Verkstadsindustri
202	Futurum AB	Byske	Verkstadsindustri
203	Ivar Nilsson smidesverkstad, f d	Byske	Verkstadsindustri
209	BERCO	Degerbyn, Skellefteå	Verkstadsindustri
211	Matoz/Futurum, f d	Ersmark	Verkstadsindustri
212	Lööveverken, f d	Ersmark	Verkstadsindustri
229	Mek verkstad, f d	Klutmark	Verkstadsindustri
241	Kåge smides och mek AB	Kåge	Verkstadsindustri

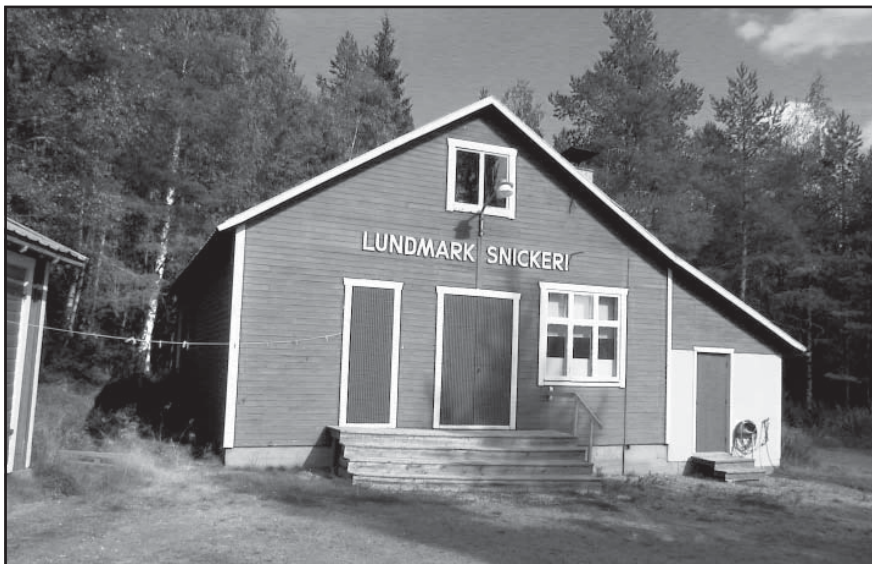
242	Kåge Gjutmek AB	Kåge	Verkstadsindustri
244	Mek verkstad, f d	Källbomark	Verkstadsindustri
248	LRS Agri	Ljusvattnet	Verkstadsindustri
255	SARO-produkter AB	Norrlångträsk	Verkstadsindustri
256	PORO AB	Norrlångträsk	Verkstadsindustri
263	K M Anderssons mekaniska	Selet, Lövvånger	Verkstadsindustri
266	Mexor	Skelleftehamn	Verkstadsindustri
273	MEWA	Skellefteå	Verkstadsindustri
274	Alimak AB	Skellefteå	Verkstadsindustri
275	Hydrauto	Skellefteå	Verkstadsindustri
290	Gjuteri, f d	Sävenäs, Skelleftehamn	Verkstadsindustri
294	Stenlunds maskiner	Ursviken	Verkstadsindustri
295	Ursvikens mekaniska verkstads AB	Ursviken	Verkstadsindustri
261	Renholmens mek, f d	Renholmen	Verkstadsindustri, såg
189	Garveri, f d	Bursiljum	Textil, läder, beklädnad
193	Karlssons skofabrik, f d	Burträsk	Textil, läder, beklädnad
194	J M Lindgren skofabrik, f d	Burträsk	Textil, läder, beklädnad
213	SKEGA AB	Ersmark	Övrigt
277	Central-tryckeriet	Skellefteå	Övrigt

Inventerade objekt, branschfördelning, Skellefteå

Bransch	Antal objekt	Andel (%)
Sågindustrier	30	22
Snickerindustrier	28	20
Verkstadsindustrier	25	18
Livsmedelsindustrier	19	14
Kvarnindustrier	12	9
Kraftindustrier	8	6
Textil, läder, beklädnad	3	
Gruvindustrier	3	
Jord- och stenindustrier	3	
Skog- och flottningsindustrier	2	
Övrigt	2	
TOTALT	137	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Bureå f.d. träsliperi, fabriksmiljö, kontor	specialinventering 1985, 2002
Finnforsens gamla kraftstation,	byggnadsminne
Furugrund sågverksmiljö, hamnmagasin, kajer, dockor	KMV-program
Krångfors vattensåg	KMV-program, under restaurering 2002
Kåge repslageri	byggnadsminne
Ytterstfors sågverks- och glasbruksmiljö	riksintresse
Renholmen, sågverksmiljö, grunder, kajer	specialinventering 2002
Finnforsens gamla kraftstation	byggnadsminne
Drängsmarks vatten- och ångsåg	byggnadsminne
Gåsörens fyrplats	byggnadsminne

*A. Lundmarks snickeri, Bissjön,
Lövångers socken Foto Lage
Johansson..*

*Forslidens kraftstation,
Forsliden, Burträsk socken.
Foto Lage Johansson.*

*Österjörn, Skellefteå kommun,
ruin av tjärugn anlagd av
Domänverket på 1940-talet.
Foto Lage Johansson.*

SORSELE, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Sorsele kommun befolkades först längs Vindelälvens dalgång. Som komplement till jordbruket kom skogsbruk och jordbrukets binärningar att få stor betydelse för överlevnaden. För samhällsbildandet hade däremot skogbruket liten betydelse. Byggandet av inlandsbanan gjorde att flera stationssamhällen växte upp längs dess sträckning. Kommunens befolkning är 3 043 personer (2002).

Inlandsbanan byggdes 1915-33. Lämningarna längs banan är mestadels stationsbyggnader vars skick inte har beskrivits i KMV-program och inventeringar. För utvecklingen i t.ex. Sorsele och Blattnicksele var järnvägens tillkomst helt avgörande.

Skogs- och träindustri

De flesta av de äldre lämningarna från skogsindustrin är knutna till timmerhuggning, tjärbränning och flottning. Underleverantörer till möbelindustrin och fabriker för legoarbeten till sådana företag finns det också flera exempel på i Sorsele kommun år 2000.

Kablagetillverkning

Tillverkning av kablage och elektronikprodukter, har tillkommit som bransch under senare år, främst *Gargnäs Elteknik AB*. Ericsson, ABB och Atlas Copco har varit de största kunderna. Gargnäs Elteknik startade sin tillverkning 1985 och har nära 200 anställda i sina fabriker i Gargnäs, Sorsele och Skellefteå. År 1998 startades tillverkning i Murmansk i Ryssland. Dessutom finns ett flertal företag som gör legoarbeten i kommunen, t.ex. Cable City och Sorsele Buss.

Kraft

Kraftstationerna i Sorsele kommun ligger i de mindre vattendragen – Vindelälven är skyddad från vattenkraftutbyggnad. Juktån reglerades på 1990-talet av Vattenfall och en kraftstation tog i drift 1996.

Övrigt

Kvarnarna är mindre byakvarnar. Gruvindustri har inte förekommit i någon större utsträckning.

Inventerade miljöer, Sorsele

Nr	Objekt	Ort	Bransch
320	Sandsele cementgjuteri	Sandsele	Jord- och stenvaruindustri
311	Björkhedens kraftstation, f d	Björkheden	Kraft
315	Gertsäckens kraftstation	Grannäs	Kraft
39	Nammestjärnkojan	Nammestjärn, Aha	Skog
313	Jörbokenkojan	Gargnäs	Skog, flottning
317	Jeriuddkojan	Jeriudden	Skog, flottning
314	Gargnäs snickeri	Gargnäs	Snickeri
312	Gargnäs såg och hyvleri	Gargnäs	Såg
318	Kvarnbränna såg	Kvarnbränna	Såg
321	Sorsele trä, f d	Sorsele	Såg
316	Såg, snickeri, kraftstationer, f d	Granträsk, Sågen	Såg, snickeri, kraft

Inventerade objekt, branschfördelning, Sorsele

Bransch	Antal	Andel (%)
Sågindustri	4	36
Skogsindustri och flottning	3	27
Kraftindustri	2	
Snickerier	1	
Jord- och stenindustri	1	
TOTALT	11	100

*Jeriudden, Sorsele.
Flottningskoja vid Storvindlens
strand.
Foto Lage Johansson.*

*Granträsk, Sågen, kraftstation.
Foto Lage Johansson.*

STORUMAN, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Storumans kommun bildades 1971 genom sammanslagning av Stensele och Tärna. Församlingarna och socknarna med dessa namn finns kvar. Samebyarna inom kommunen är *Ubmjeje tjeälddie* (Umbyn) och *Vaps-ten*.

Inlandsbanan anlades på 1920-talet och Storumans stationssamhälle växte fram, den nuvarande centralorten. Där bor ca 35% av befolkningen. Kommunens folkmängd minskade 1984-94 med över 8%. Idag är invånarsiffran 6 679 personer (2002).

Ca 25% av de förvärvsarbetande arbetar inom tillverknings- och byggnadsindustri. Den största industrin idag är spånskivetillverkaren *Byggelit*, som startade 1973.

Genom kommunen går länets första mellanriksväg längs Umeälven till Norge. Den invigdes 1939.

Skogs- och träindustri

Jord- och skogsbruk samt renskötsel har varit de traditionella näringarna i området. I början av 1900-talet uppfördes en *ångsåg* i Storuman, med upp till 20 anställda under 1940-talet. Sågen las ner och revs i början av 1950-talet.

Storumans snickeri tillhörde också de tidigaste industrierna i Storuman. Idag finns där *ITP Skåp*, som tillverkar inredningar till offentliga miljöer.

Spånskivefabriken *Umelit* (numera Byggelit) startade 1973 efter hårda förhandlingar med regeringen och Statsföretag för att få till stånd lokaliseringsprojekt i kommunen. På fabriken arbetade år 1998 67 personer.

Verkstadsindustri

Skogsbrukets mekanisering har gett upphov till en mekanisk industri. En av de tidigaste i landet var *Sandbergs Mekaniska* i Forsvik (senare Rottne SMV AB), som tillverkar skogsmaskiner. På 1970-talet arbetade här hela 160 personer. År 1987 gick SMV i konkurs, men företaget ägs och drivs idag av Rottne Industri AB.

Kraft

Under 1950-talet byggde vattenfall ett antal större kraftstationer i kommunen, som gav arbetstillfällen och en marknad för underleverantörer. Så växte t. ex. *Storumans cementgjuteri* under denna period. Kraftstationerna är *Grundfors* (1958), *Stensele* (1960), *Gardikfors* (1963), *Ajaure* (1967) och *Gejmån* (1967).

Inventerade miljöer, Storuman

Nr	Objekt	Ort	Bransch
335	Tryckeri, Storumans tryckeri	Storuman	Grafisk
334	Cementgjuteri, f d	Storuman	Jord- och stenvaruindustri
322	Gardikfors kraftstation	Forsmark	Kraft
326	Grundfors kraftstation	Grundfors	Kraft
333	Stensele kraftstation	Stensele	Kraft
337	Umluspens kraftstation	Storuman	Kraft
327	Bageri och café, Agglings	Gunnarn	Livsmedel
331	Mek verkstad, f d "arbetsstuga" och bageri	Stensele	Livsmedel
332	Mejeri, f d	Stensele	Livsmedel
336	Bageri, Umans bröd	Storuman	Livsmedel
330	Snickeri, Westmans	Skarvsjöby	Snickeri
325	Såg och hyvleri, Sandbergs	Forsvik	Såg
328	Såg, Lövdahls	Gunnarn	Såg
329	Såg, hyvleri, Tellströms	Jokksjaur	Såg
339	Såg, kraftstation	Yttervik	Såg
323	Mek tillverkning, SMV	Forsvik	Verkstadsindustri
324	Mek tillverkning, New Forest Innovation	Forsvik	Verkstadsindustri
338	ITS, mek tillverkning, f d snickeri	Storuman	Verkstadsindustri

Inventerade objekt, branschfördelning, Storuman

Bransch	Antal	Andel (%)
Sågindustri	4	22
Kraftindustri	4	22
Livsmedelsindustri	4	22
Verkstadsindustri	3	17
Snickerier	1	
Jord- och stenindustri	1	
Grafisk industri	1	
TOTALT	18	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Storuman, järnvägsmiljö

byggnadsminne, riksintresse

Grundfors kraftstation, intag. Foto Lage Johansson

Forsvik, f d Sandbergs Mek. Verkstad (SMV), nu Forest Innovation.
Foto Lage Johansson.

UMEÅ, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Umeå stad har sina rötter i en handels- och kyrkplats vid Umeälven. Stadprivilegierna utfärdades 1622. Umeå socken var naturligtvis dominerad av jord- och skogsbruk ända fram till 1900-talet. På 1700-talet började skogen blir en resurs att räkna med och vattendrivna finbladiga sågar ökade i antal. Skogen användes också till träkol, som blev en resurs för järnbruken, som Hörnefors (1775) och Sävar (1804). Ångsågarna kom på 1800-talets senare hälft (länets första ångsåg i *Sandvik* 1858) och innebar i många fall tätortsbildningar kring dessa (Holmsund, Norrbyskär).

Umeå var länge den mindre av länets städer, med stark prägel av ämbets- och skolstad (1950 var 22% sysselsatta i offentliga tjänster) men sedan *Umeå universitet* startade sin verksamhet på slutet av 1960-talet har befolkningsutvecklingen gått snabbt och kommunen har sedan 1975 ökat sin folkmängd med ca 1/3. Umeås befolkning var 106 525 år 2002.

Idag är *Volvo lastvagnar Umeå* största privata arbetsgivare, följt av *SCA Packaging* i Obbola och *ÅLÖ-maskiner* i Brännland. Största arbetsgivare är *Umeå kommun*, med ca 14% av de förvärvsarbetande. 53% av de förvärvsarbetande i återfinns i offentliga arbeten.

Sågverk

Industrialiseringen i Norrland hade sin viktigaste epok under ångsågarnas etableringsperiod, 1860-1920. Den berörde i första hand kusten, som förändrades i grunden av de stora sågverksbolagens framtåg. Också kring Umeå var det vid älvsmyrningarna som sågarna växte upp: *Sandvik*, *Holmsund* och *Obbola* vid Umeälven och *Norrbyskär* utanför Öreälvens mynning. Sågverksamhällena i Sandvik och Holmsund växte samman med hamnen Djupvik och bildar idag tätorten Holmsund, där fortfarande *SCA:s såg* är en stor enhet med rötter i den gamla ångsågen. *Brattby sågverk*, på gränsen till Vännäs, är en såganläggning som fortfarande är ett familjeföretag.

Massa- och pappersindustri

Den första pappertillverkaren i länet var *Hörnefors AB* (MoDo-koncernen) som startade 1948. Industrin är idag nedlagd, men byggnaderna finns kvar och inhyser flera mindre företag. Ett museum finns också på området. I Umeå stad har två massaindustrier varit belägna – *Bonaters* på Sofiehem och *Umeå träsliperi* (Scharins söner) i centrala staden. Delar av anläggningarna finns kvar, men används till helt andra ändamål idag. Ob-

*F d Hilding Carlssons verkstad i centrala Umeå.
Foto Lage Johansson.*

bola sulfatfabrik byggdes 1911-13 som komplement till sågen, övertogs av SCA 1929. Papperstillverkning i Obbola tog sin början 1974. Kraftlinertillverkningen vid *SCA Packaging* är fortfarande en viktig industri – företaget är den näst största arbetsgivaren bland industriföretag i Umeå kommun.

Kraft

Den första kraftstationen länet var ett ångdrivet elektricitetsverk i Umeå stad, byggt genom privatdonation, och med effekten 50 kW. Det första vattenkraftverket i länet var *Klabböle kraftstation*, strax uppströms Umeå i Umeälven. Det utbyggdes 1909-10 för att klara leveranserna till Scharinska träsliperiet och fick då effekten 3 000 kW. Klabböle II är nu rivet, men Klabböle gamla kraftstation finns kvar – fortfarande utrustat med originalmaskineriet konstruerat av ASEA 1892.

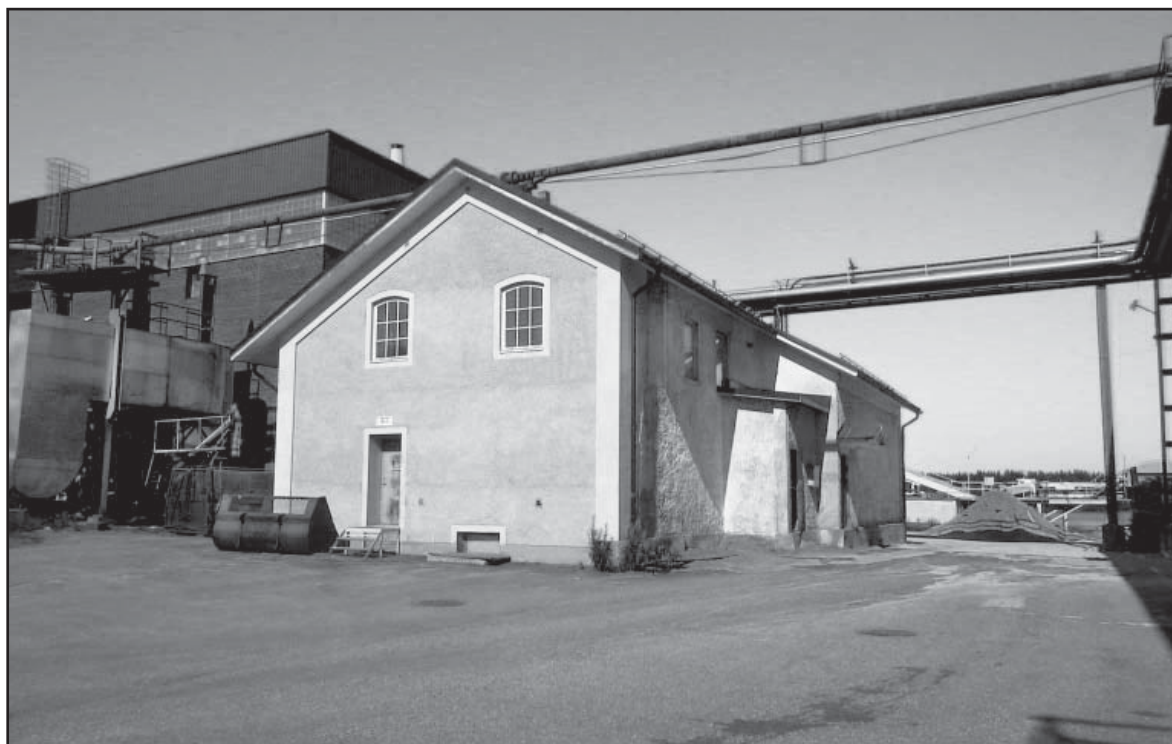
Klabböle kraftstation var i drift till 1958 då det ersattes av det nybyggda *Stornorrfors* kraftverk. Stornorrfors är sett till produktionskapacitet det näst största i Sverige med en effekt på 591 MW. Kraftverkets normalårsproduktion är 2 252 gigawattimmar el.

Verkstadsindustri

Gösta Nyströms karosserifabrik startade på Böle, söder om Umeälven, flyttade senare till Ytterhiske, men fick åter lokaler på Böleäng, 1938. Sedan 1964 är företaget ägt av Volvo och heter Volvo Lastvagnar Umeverken AB. Tillverkningen är idag helt inriktad på lastbilshytter. 1996 var 1840 personer anställda vid företaget.

Hilding Carlssons Mekaniska Verkstad började sin verksamhet 1917 med att bygga om en personbil till motordressin. 1934 fick verkstaden en order från SJ på 2-axliga rälsbussar och företaget växte – under 40- och 50-talen leverades många rälsfordon till SJ och andra företag, bl.a. Nordmark-Klarälvens järnvägar. Verkstaden låg på Pilgatan, där funkisbyggnaden fortfarande kan beskådas. Grundaren Hilding Carlsson avled 1961 och företaget lades ner 1972.

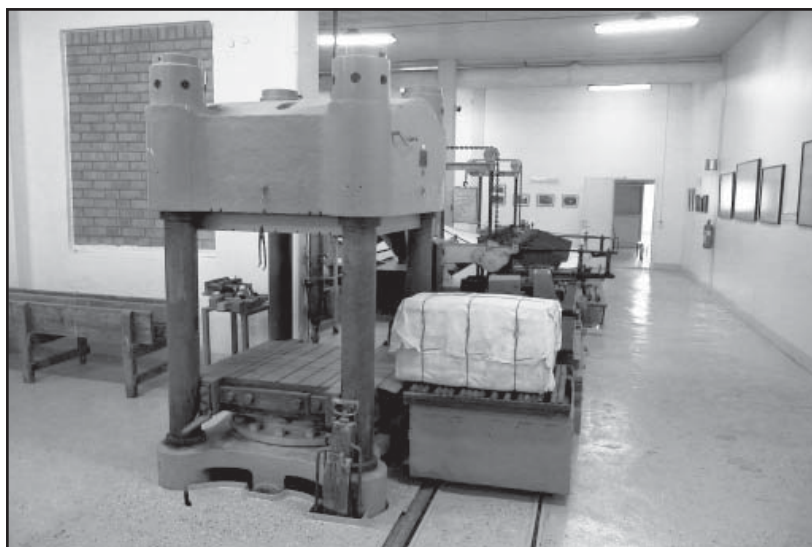
I Brännland konstruerade Karl Ragnar Åström år 1947 sin första frontlastare. Ett par år senare började den säljas. Tillverkning skedde på den egna gården, där verkstäder byggdes. 1968 tillverkade *AB ÅLÖ maskiner* 5 000 lastare, och hade 135 anställda. Expansionen fortsatte och 1987 arbetade 250 personer i företaget.

*SCA Holmsunds såg, Holmsund. Ställverkshus från 1880-talet.
Foto Lage Johansson.*

Inventerade miljöer, Umeå

Nr	Objekt	Ort	Bransch
369	Umeå betongindustri, f d	Röbäck	Jord- och stenindustri
372	Br Johanssons cementgjuteri, fd	Rödåsel	Jord- och stenindustri
341	Kraftstation, f d	Botsmark	Kraft
366	stornorrforsens kraftstation	Norrfors	Kraft
343	Botsmarks kvarn, f d	Botsmark	Kvarn
352	Flurkmarks kvarn, f d	Flurkmark	Kvarn
376	Stöcke kvarn, f d	Stöcke	Kvarn
383	Backens kvarn	Umeå	Kvarn
362	Kvarnsvedjans kvarn, f d	Kvarnsvedjan	Kvarn, kraft
365	Strömmingssalteri, f d	Norrfors	Livsmedel
367	Röbäcks mejeri, f d	Röbäck	Livsmedel
368	Umeå tunnbrödsbageri, f d	Röbäck	Livsmedel
378	Sävar mejeri, f d	Sävar	Livsmedel
390	Umeå nya bryggeri, f d	Umeå	Livsmedel
359	MoDo Hörnefors AB, massafabrik, f d	Hörnefors	Skog
395	Sofiehem, träsliperi, f d	Umeå	Skog
396	Umeå trämassefabrik, f d	Umeå	Skog
340	Axel Karlsson snickeri, f d	Botsmark	Snickeri
342	Knut Karlsson snickeri	Botsmark	Snickeri
348	Sandströms snickeri	Bullmark	Snickeri
350	Djäkneböle emballagefabrik AB	Djäkneböle	Snickeri
351	J A Ögren snickeri, f d	Ersmark	Snickeri
355	Boströms snickeri, f d	Holmsund	Snickeri
358	Lundströms snickeri, f d	Hörnefors	Snickeri
370	Rödånäs skidfabrik f d	Rödånäs	Snickeri
371	Rödåsels snickeri, f d	Rödåsel	Snickeri
373	Rödåsels snickeriservice	Rödåsel	Snickeri
374	Emil Nilssons möbelsnickeri, f d	Skravelsjö	Snickeri
375	Björk & co snickeri	Stöcke	Snickeri
377	Sävar snickeri	Sävar	Snickeri
380	Sandén & Erikssons snickeri, f d	Sörfors	Snickeri
392	Grisbacka möbelsnickeri, f d	Umeå	Snickeri
397	snickeri, f d	Ytteråträsk	Snickeri
344	Botsmarks trä AB, f d	Botsmark	Såg
353	SCA Holmsunds såg	Holmsund	Såg
357	Sandviks såg, f d	Holmsund	Såg
363	Såg, f d	Kvarnsvedjan	Såg
364	Långviksvallens träförädling, f d	Långviksvallen	Såg

*Hörnefors massafabrik, museet.
Pressmaskin för massabalar.
Foto Lage Johansson*

361	Kvarnfors såg, f d och kraftstation	Kvarnfors	Såg, kraft
379	Sävar trä, såg och emballage	Sävar	Såg, snickeri
345	Botsmarks mekaniska	Botsmark	Verkstadsindustri
346	ÅLÖ-maskiner	Brännland	Verkstadsindustri
347	Forsbergs mekaniska	Bullmark	Verkstadsindustri
39	Degernäs mekaniska	Degernäs	Verkstadsindustri
381	Nybergs konservfabrik, f d	Umeå	Verkstadsindustri
382	Volvo lastvagnar	Umeå	Verkstadsindustri
384	Eriksson & Stolt, gjuteri, f d	Umeå	Verkstadsindustri
385	Olofssons plåt, f d	Umeå	verkstadsindustri
388	Hilding Carlssons mekaniska	Umeå	Verkstadsindustri
391	Umeå metallvaruindustri, f d	Umeå	Verkstadsindustri
354	Armstrong, golvfabrik	Holmsund	Övrigt
356	Holmsunds tryckeri	Holmsund	Övrigt
360	Umeå stads vattenverk	Kulla	Övrigt
386	Centraltryckeriet, CITY-tryckeriet	Umeå	Övrigt
387	Nyheterens tryckeri	Umeå	Övrigt
389	Firma Bilklädsel	Umeå	Övrigt
393	I A Neon, f d	Umeå	Övrigt
394	Larsson & co tryckeri	Umeå	Övrigt

Inventerade objekt, branschfördelning, Umeå

Bransch	Antal	Andel (%)
snickerier	16	28
verkstadsindustri	10	17
övrigt	8	14
sågindustri	7	12
livsmedelsindustri	5	9
kvarnindustri	5	9
skogsindustri och flötning	3	
kraftindustri	2	
jord- och stenindustri	2	
TOTALT	58	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Hörnefors bruk, bostäder, ruiner	byggnadsminne
Klabböle kraftverk, flötningsränna	byggnadsminne
Norrbyuskär sågverksmiljö, maskinhus, bostäder	riksintresse
Norrfors sågverk, herrgård, grunder	byggnadsminne, riksintresse
Sävar bruk	bebyggelseinventering
Västerbacken, Holmsund, bostäder	byggnadsminne
Umeå, f. d. I 20:s regementsbyggnader	byggnadsminne

VILHELMINA INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Före 1700-talets mitt fanns endast samisk befolkning i området. Inom kommunen finns samebyarna *Vapsten*, *Vilhelmina norra* och *Vilhelmina södra*. Kolonisationen tog fart när skogsavverkningarna ökade på 1800-talets slut. Som mest hade kommunen 11 425 invånare. Det var 1959 när vattenkraftsutbyggnaden nådde sin kulmen. År 2002 har Vilhelmina 7 655 invånare, varav hälften bor i centralorten.

De traditionella näringarna var renskötsel, jord- och skogsbruk och dess binäringar. Inlandsbanans byggande (1918-23) bidrog också till inflyttningen. Idag är kommunen och landstinget de största arbetsgivarna. 54% av de förvärvsarbetande finns i tjänstesektorn; 20% i industri och 8% i jord- och skogsbruk.

Skogsindustri

Skogsavverkningarna tog fart i stor skala från 1800-talets slut. Den produktiva skogsmarken i Vilhelmina kommun ägs till 40% av bolag, 36% av privata och 24% av staten. *Vilhelmina såg* startades 1956 och ägs nu av Scaninge Timber AB. Årsproduktionen är 90.000 m³ sågade trävaror.

Verkstadsindustri

En av kommunen mest kända firmor är *Grönlunds Fiskekedskapsfabrik AB*, som på 1960-talet sysselsatte ett 15-tal arbetare. Produkterna var flugor, spinnare och annan fiskeutrustning. *Samball Safac* och *Inpipe System* (fabriken byggd 1988) tillhör de större tillverkningsföretagen i Vilhelmina idag.

Gruvindustri

Stekenjokkgruvan bröts åren 1976-88. Här finns fyndigheter av koppar, silver, zink och svavel. Staten äger fyndigheten som arrenderades av Boliden.

Kraft

Vattenkraften byggdes ut från 1910-talet i privat regi. Från 1950-talet byggde Vattenfall och Granninge flera större kraftstationer, i *Stalon*, *Malgomaj* och *Volgsjöforsen*. Flera mindre stationer är i drift, som *Dalasjö* och *Dikanäs*.

Dalasjö kraftstation. Foto Lage Johansson.

Inventerade miljöer, Vilhelmina

Nr	Objekt	Ort	Bransch
411	Vilhelmina cementvarufabrik	Vilhelmina	Jord- och stenvaruindustri
399	Malgomaj kraftstation	Bullerforsen	Kraft
400	Kraftstation, f d	Bäcksjö	Kraft
401	Dalasjö kraftstation	Dalasjö	Kraft
402	Dikanäs kraftstation	Dikanäs	Kraft
410	Saxnäs kraftstation	Saxnäs	Kraft
412	Gubbseleforsens kraftstation	Vilhelmina	Kraft
407	Mejeri, f d	Näsansjö	Livsmedel
413	Mejeri, f d	Vilhelmina	Livsmedel
414	Bageri	Vilhelmina	Livsmedel
418	Slakteri, f d	Vilhelmina	Livsmedel
398	Snickeri, båtbyggeri	Björkängen	Snickeri
403	Båtbyggeri, Svenssons	Latikberg	Snickeri
405	Snickeri, såg	Meselefors	Snickeri
406	Båtverkstad, Lövgrens	Nordansjö	Snickeri
408	Nästansjö snickeri	Nästansjö	Snickeri
404	Såg	Latikberg	Såg
409	Såghus	Risträsk	Såg
415	Mek tillverkning, f d	Vilhelmina	Verkstadsindustri
416	Fiskeredskapsfabrik, f d	Vilhelmina	Verkstadsindustri
417	Fiskeredskapsfabrik, f d	Vilhelmina (Myran)	Verkstadsindustri

Inventerade objekt, branschfördelning, Vilhelmina

Bransch	Antal	Andel (%)
kraftindustri	6	29
snickerier	5	24
livsmedelsindustri	4	19
verkstadsindustri	3	14
sågindustri	2	
jord- och stenindustri	1	
TOTALT	21	100

Latikberg, Vilhelmina. Interör fr Knut Svenssons båtbyggeri. Foto Lage Johansson.

VINDELN, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Vid mitten av 1500-talet fanns i området ett femtontal hemman, omkring 100 personer. Den största procentuella folkökningen skedde från 1800 till 1860-talet, då befolkningen växte med ca 200 %. Degerfors socken var ett centrum för *tjärproduktion* från 1800-talets mitt. Handelshuset Anders Åström (d.ä. och d.y.) byggde upp ett handelsimperium med tjära och trä (Sandviks såg). Från slutet av 1800-talet ökade skogsbrukets betydelse. Det högsta invånarantalet nådde man 1955 då man var 10 455 invånare (Degerfors socken). Vindelns befolkning är idag 5 980 personer (2002).

I slutet av 50-talet inträdde strukturförändringar i jord- och skogsbruk, som har gett utslag i befolkningsminskningen i kommunen. År 1975 var offentlig förvaltning den största näringsgrenen, tätt följd av jord- och skogsbruk och industri. År 1994 arbetade 9% av invånarna med jord- och skogsbruk; ca 18% i tillverkningsindustri; ca 6% i samfärdsel; 6% i byggsektorn och ca 16% i privat service. Den offentliga sektorn stod för 42% av sysselsättningen (NU).

Av stor betydelse för kommunens tidigare utveckling var stambanans tillkomst. Den nådde Hällnäs 1892. Förutom transportarbete har järnvägen också gett avsättning för kolproduktion och mekanisk industri.

Träindustri

Träindustrin, i första hand sågar, ökade sin andel av de sysselsatta under perioden 1936-75. Från sekelskiftet anlades större sågar i kommunen; Rosinedals ångsåg i Vindeln byggdes 1900 och Granö såg 1901. Snick-

erifabrikerna nådde sitt maximum strax efter andra världskriget, men har ända till 1975 storleksordningen 60-80 anställda. I byn Granö fanns t.ex. 3 snickerier. Skidfabrikerna sysselsatte flest 1941 (26 st), därfter har dessa haft ca 10 anställda. Fortfarande tillverkas träskidor av *Tegsnässkidan AB* i Tegsnäs.

Verkstadsindustri

Verkstadsindustrin har ökat hela perioden (359 sysselsatta 1975). Skogsbruket har varit betydelsefullt för utvecklingen av verkstadsindustrin i kommunen. Idag är *Cranab* den största industrin i kommunen, med stor export av produkter för skogsbruket. Man hade 1975 hela 260 anställda; 1999 hade man 135 anställda. *Indexator Hydraulik* tillhör idag de större verkstadsindustrierna och har sina rötter i Cranabs verksamhet.

Kraft

Tre storkraftverk har byggts i Umeälven inom Vindeln 1953-62: *Harrsele, Bjurfors övre och Bjurfors nedre*. I Harrsele arbetade i snitt 700 personer, Bjurfors övre 320 och Bjurfors nedre 455 anställda. Ca hälften var lokalt rekryterade. Dessa byggen hade naturligtvis stor inverkan på näringslivet i övrigt, för underleverantörer, entreprenörer etc.

Övrigt

Jord-, sten- och torvindustrin har haft 50-60 anst från 40-talet (1946 fanns en torvströfabrik med 12 anställda).

Mejerier har haft 13 anst 1951-61 (5 st 1975).

*F d skidfabrik och snickeri, Tegsnäs.
Foto Lage Johansson.*

Inventerade miljöer, Vindeln

Nr	Objekt	Ort	Bransch
429	Cementgjuteri, f d	Hällnäs	Jord- och stenvaruindustri
438	Cementgjuteri	Tegsnäs	Jord- och stenvaruindustri
443	Mek tillverkn, f d cementgjuteri	Tvärålund	Jord- och stenvaruindustri
444	Tegelbruk, rester	Vindeln	Jord- och stenvaruindustri
421	Bjurfors nedre kraftstation	Bjurfors	Kraft
422	Bjurfors övre kraftstation	Bjursele	Kraft
456	Åmsele kraftstation	Åmsele	Kraft
423	Kvarn	Bjursele	Kvarn
445	Degerfors kvarn	Vindeln	Kvarn
455	Kvarn, kraftstation	Vindelånäset	Kvarn
457	Åmsele kvarn	Åmsele	Kvarn
436	Bageri, f d	Strycksele	Livsmedel
446	Bageri, f d Bergqvists	Vindeln	Livsmedel
447	Degerfors mejeri	Vindeln	Livsmedel
428	kolugnar	Granö (Västana)	Skog
433	Kolugn	Kvarntorp	Skog
437	Kolugnar	Strycksele	Skog
439	Kolugn	Tegsnäs	Skog
440	Kolugnar	Tegsnäs	Skog
419	Skidfabrik, f d Karlssons	Avanäs	Snickeri
424	Snickeri, f d	Forsbacka	Snickeri
425	Snickeri, f d Nolander & söner	Granö	Snickeri
426	Snickeri, f d Strandberg & co	Granö	Snickeri
430	Skidfabrik, f d Nya Skidfabriken	Hällnäs	Snickeri
435	Snickeri, Sjögrens	Skivsjö	Snickeri
441	Skidfabrik, f d	Tegsnäs	Snickeri
448	Snickeri, f d Thure A Larsson	Vindeln	Snickeri
458	Snickeri, Lövgrens	Åmsele	Snickeri
442	Skidfabrik, såg	Tegsnäs	Snickeri/ såg
420	Hällnäs såg	Avanäs	Såg
427	Såg, f d	Granö	Såg
449	Vindelns såg	Vindeln	Såg
434	Verkstad, sågplats, f d kraftstation	Lillsandsjö	Såg/ kraft
450	Skinindustri, f d	Vindeln	Textil, läder, beklädnad
451	Textilfabrik, f d	Vindeln	Textil, läder, beklädnad
431	Mek tillverkning, Lameco	Hällnäs	Verkstadsindustri
432	Mek tillverkning, f d CAG Johansson	Hällnäs	Verkstadsindustri
453	Mek tillverkning, Cranab	Vindeln	Verkstadsindustri
454	Mek tillverkning, f d VIMEK	Vindeln	Verkstadsindustri

Åmsele kraftstation.
Foto Lage Johansson.

F d Degerfors mejeri, Vindeln.
Foto Lage Johansson.

Inventerade objekt, branschfördelning, Vindeln

Bransch	Antal	Andel (%)
snickerier	10	26
skogsindustri och flottning	5	13
verkstadsindustri	4	10
sågindustri	4	10
jord- och stenindustri	4	10
kvarnindustri	4	10
kraftindustri	3	8
livsmedelsindustri	3	8
Textil, läder beklädnad	2	
TOTALT	39	100

VÄNNÄS INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Vännäs kommun har framför allt varit ett jordbruksområde. Med stambanans anläggande på 1890-talet utvecklades Vännäs stationssamhälle som så småningom blev egen köping 1928. År 1971 sammanslogs Vännäs köping och landskommun och dagens kommun bildades. Tillsammans med järnvägen är kraftverksbyggena på 1950-talet de största industriprojekten i området.

I Vännäs kommun bor idag ca 8 500 invånare; 70 % av befolkningen bor i de båda näraliggande tätorterna Vännäs och Vännäsby. Från mitten av 1970-talet har kommunens befolkning ökat med 700 personer. *Banverket* och trafikföretagen vid järnvägen är fortfarande största arbetsgivarkategori och 16% av befolkningen är sysselsatt inom transport och kommunikation, den högsta siffran i länet. 14% finns inom tillverkningsindustri och 6% inom jordbruket. En stor andel av de boende i Vännäs pendlar också till Umeå.

Kraft

Tillsammans med järnvägen har kraftverksutbyggnaderna varit Vännäs största arbetsgivare historiskt. I *Pengfors* och *Harrselefors* byggde Sydkraft storkraftverk på 1950-talet. Harrsele kraftstation, startad 1954, var då länets största verk med en effekt på 203 MW. I byarna intill verken uppförde kraftbolaget bebyggelse som var planlagd och ritad av Sven-Ivar Lind, professor vid KTH. De båda byggena innebar att kommunen utvecklades starkt.

Träindustri

Sågar och snickerier har varit och är fortfarande viktiga industriföretag i kommunen. I Vännäsby startade *J H*

Gothnell 1921 såg och snickeri och från 1927 möbeltillverkning. Verksamheten växte och 1948 arbetade ett 80-tal i fabriken. Produktionen upphörde på 1960-talet och nu har man möbelaffär i nya lokaler. I centralorten ligger *Vännäs dörr* som är det största tillverkningsföretaget med ca 70 anställda. *Englunds trävaror* har omvandlats från tidigare såg till försäljningsställe för trävaror. Två större sågar finns idag i området, *N K Lundströms trävaror* i Tväråbäck och *Brattby sågverks AB* (som egentligen ligger i Umeå kommun, men har adress i Vännäs).

Övrigt

Vännäs-Tväråns tegelbruk byggdes 1948. Vid tegelbruksinventeringen 1985 arbetade 25 personer vid anläggningen. Produktionen var 5,5 milj. sten/år. Tegelbruket är nu nedlagt och fallfärdigt.

Inventerade miljöer, Vännäs

	Objekt	Ort	Bransch
467	Vännäs-Tväråns tegelbruk, f d	Vännäs	Jord- och stenindustri
460	Harrsele kraftstation	Harrsele	Kraft
461	Pengfors kraftstation	Pengfors	Kraft
468	Fäbodkvarn, f d kvarn	Vännäs	kvarn
465	Vännäs bryggeri, f d	Vännäs	Livsmedel
462	Pengfors snickeri	Pengfors	Snickeri
463	Snickeri, f d	Pengsjö	Snickeri
464	N K Lundströms trävaror	Tväråbäck	Såg
466	Englunds trävaror	Vännäs	Såg
469	Gothnells möbler och såg, f d	Vännäsby	Såg, snickeri
459	Mek verkstad, f d	Fagerlund	Verkstadsindustri

Inventerade objekt, branschfördelning, Vännäs

Bransch	Antal	Andel (%)
sågindustri	3	27
snickerier	2	18
kraftindustri	2	18
verkstadsindustri	1	
jord- och stenindustri	1	
kvarnindustri	1	
livsmedelsindustri	1	
TOTALT	11	100

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Fridhem, militär byggnad	byggnadsminne, riksintresse
Vännäs läger, militär övningsplats med byggnader	byggnadsminne, riksintresse

Vännäs-Tväråns tegelbruk, f.d.
Foto Lage Johansson

F.d smidesverkstad, Fagerlund.
Foto Lage Johansson.

ÅSELE, INDUSTRIHISTORISK PROFIL

Befolkning

Den största befolkningsökningen i Åsele socken skedde åren 1880 till 1900 då antalet invånare steg från 2 862 till 4 236. Det högsta invånarantalet hade man 1940 med 6 376 personer. Idag har kommunen 3 499 invånare (2002). Liksom övriga inlandskommuner har Åsele drabbats av avfolkning när jord- och skogsbrukets strukturomvandling tog fart på 1960-talet. Ungefär hälften av befolkningen bor i centralorten Åsele.

År 1993 var ca 8% av de förvärvsarbetande sysselsatta i jord- och skogsbruk; ca 21% i industrin; ca 71% i servicesektorn. Den offentliga sektorn stod för 46% av sysselsättningen.

Åsele fick 1872 landsvägsförbindelse med Fredrika. Järnväg finns inte inom kommunen.

Skogsbruk

Tjärbränning var tidigt en viktig binäring. Skogsbrukets betydelse ökade på 1800-talets slut. Vid sekelskiftet 1900 var Åsele Ådalens största virkesmarknadsplats. Det var vanligt med arbetskraftsbrist under huggningsperioden på vintern, och många skogsarbetare kom flyttande från Ångermanland. Traditionellt har andelen bolagsskog varit högre än i Lappmarken för övrigt. Både *SCA* och *MoDo* (och dess föregångare) har haft kontor i Åsele. Merparten av timret har flottats längs Ångermanälven till bolagens sågar vid kusten.

Träindustri

Nilsson & söner snickeri har sedan 1960-talet varit största snickeriet i Åsele, men är idag nedlagt. I Nilssons förra lokaler finns nu *Kvintab*, som framställer limfog till möbelindustrin.

Verkstadsindustri

Två *hammarsmedjor* fanns i Åsele socken på 1800-talet, i Hammar och Östnoret. I Hammar tillverkades spik och verktyg men även jordbruksredskap. I början av 60-talet startades en *busvagnsfabrik* i Åsele; i lokalerna är idag ett snickeri. Företaget *TLAB* (Trailer Industrier) tillverkar släpvagnar (4P) sedan 1970 och har rötterna i ÅTM. Ca 20 personer är anställda i Åsele.

Övrigt

I Kvällträsk har *Markeby & Co* cementvarufabrik. *Tellingers Grus* har stationärt krossverk i Åsele, sedan 1930-talet.

Nedre Fäbodäckens kraftstation, anlagd 1933. Foto Lage Johansson.

Inventerade miljöer, Åsele

Nr	Objekt	Ort	Bransch
479	Cementgjuteri, Markeby & Co	Kvällträsk	Jord- och stenvaruindustri
482	Cementgjuteri, f d	Svartbäcken	Jord- och stenvaruindustri
485	Gruskrossverk, Tellings	Åsele	Jord- och stenvaruindustri
473	Fäbodbäcken nedre kraftstation	Fäbodbäcken nedre	Kraft
474	Fäbodbäcken övre kraftstation	Fäbodbäcken övre	Kraft
471	Kvarn, f d	Fredrika	Kvarn
476	Bageri, café	Hälla	Livsmedel
486	Själlevads bryggeri, f d	Åsele	Livsmedel
494	Bärtorkeri, f d	Älgsjö	Livsmedel
480	Kolugnar	Lögde	Skog
481	Skogarbetarkoja, f d	Stor-Stutvattnet	Skog
487	Snickeri, f d husvagnsfabrik	Åsele	Snickeri
488	Snickeri, f d Br Nilssons	Åsele	Snickeri
489	Snickeri, Salebacks	Åsele	Snickeri
470	Såg, f d	Borgsjö	Såg
472	Såg, f d	Fredrika (Holmsele)	Såg
477	Såg, f d	Hälla	Såg
484	Såg, kvarn	Västra Gafsele	Såg
490	Såg, Timra AB	Åsele	Såg
478	Såg, kvarn,	Hälla	Såg/ kvarn
491	Färgeri, vadmalsstamp	Åsele	Textil, läder, beklädnad
483	Smedja, f d	Tallsjö	Verkstadsindustri
492	Hantverkshus (Mården)	Åsele	Verkstadsindustri
493	Mekanisk tillverkning, ÅMV	Åsele	Verkstadsindustri
475	Bruksmiljö, rester; kraftstation, f d	Hammar	Verkstadsindustri/ kraft

Industrihistoriska miljöer, tidigare dokumenterade

Torvsjö, kvarnar, kraftstation	byggnadsminne, riksintresse
--------------------------------	-----------------------------

Inventerade objekt, branschfördelning, Åsele

Bransch	Antal	Andel (%)
sågindustri	6	24
verkstadsindustri	4	16
snickerier	3	12
jord- och stenindustri	3	12
livsmedelsindustri	3	12
kraftindustri	2	8
skogsindustri och flottning	2	8
kvarnindustri	1	
textil, läder, beklädnad	1	
TOTALT	25	100

*Hammar, Åsele kommun, f d bruksmiljö.
Duschhus för smeder, troligen från 1800-
talet. Foto Lage Johansson.*

Hälla såg och kvarn, såghuset. Foto Lage Johansson.

MUSEER OCH ARKIV

För forskning kring lokal industrihistoria är museer och arkiv viktiga resurser. Här följer en lista på museer och arkiv som kan vara intressanta för forskningen:

Västerbottens museum

länsmuseum
Gammlia
Box 6083
906 03 Umeå
Telefon 090-17 18 00
www.vasterbottensmuseum.se

Skogsmuseet

Gammlplatsen
Box 176
921 33 Lycksele
Telefon 0950-379 45
www.lycksele.se/skogsmuseet/

Skellefteå museum

länsdelsmuseum
Nordanå
Box 146
931 22 Skellefteå
telefon 0910-73 55 10
<http://museet.skelleftea.se>

Bergrum Boliden

Gruvmuseet
Box 146
93122 Skellefteå
Telefon 070-302 30 79
0910-58 00 60
0910-73 55 10
<http://www.skellefteamuseum.se/2002/bergrum/bergrum.html>

Bruksmuseet i Robertsfors

Om industri- och brukssamhället Robertsfors.
Telefon 0934-100 45

Dalkarlså lanthandelsmuseum

Handelsbod från 1850-talet.
Telefon 0934-304 95

Finnforsens kraftstation

Kraftstation från 1908.
Telefon 0910-77 29 01
<http://www.sevart.se/indexswe.html>

Flottningsmuseet

Järnvägsallén 15
922 32 Vindeln

Geomuseum i Malå

Telefon 0953-142 91
Fax: 0953-142 91

Holmöns båtmuseum

Gamla bruksbåtar i nyuppförd museibygnad.

Telefon 090-552 20

<http://hem.fyristorg.com/batmuseum/www.holmon.com>

Inlandsbanemuseet i Sorsele

Berättar Inlandsbanans historia. Museet är inrymt i stationshuset.

Kvinnomuseet

Utställningen ”Som vi minns en kvinnas liv”. Genom fem kvinnor i dagens Nordmaling får vi minnas dåtidens kvinnor.

Kulturum Ratan

Om Ratans historia, en stor del av Västerbottens sjöfartshistoria samt om landhöjningen.

Telefon 0934-311 32

Lanthandelsmuseum i Holmsund

Sandviksgränd 6

Holmsund

Telefon 090-416 50

Museum Rönnskär

Rönnskärsverken

932 81 Skelleftehamn

Telefon 0910-77 38 29

Mobiltelefon 070-641 65 95

Norrbykärs sågverkssamhälle

Museum, guidningar med mera.

Telefon 0930-241 00

<http://www.norrbyskar.nu/museum.htm>

Museum Rönnskär har byggts upp i det gamla kontoret på industriområdet. Foto Lage Johansson.

Olofsfors bruksmuseum

Ett restaurerat järnbruk från 1762 med smidesvisningar medvattenhjulsdreven stångjärnshammare och klensmide, en restaureradkättingsmedja, smed etc.

Telefon 0930-131 96

<http://www.olofsforsbruk.nu/>

Repslageriet i Kåge

Box 146

931 22 Skellefteå

Sagabiografen

Box 104

930 72 Adak

<http://www.sagabiografen.ac.se/>

Stackgrönnans båtmuseum

Sveriges största samling av båtmotorer

<http://museet.skelleftea.se/>

Sågplatsen i Högland

Vattendriven såg med flera byggnader.

<http://host.bip.net/hogland/dta/hembygd.html>

Torvsjö kvarnar; Torvsjö skogsbruksmuseum

Skvaltkvarnar, slipstenar, elverk, sågverk, tröskverk med mera.

Torvsjö 2044

910 60 Åsele

Telefon 0941-530 12 Fax. 0941-530 01 Mobil . 070-628 70 42

http://home.bip.net/torvsjo/start_s.htm

Umeå Energicentrum

Klabböle kraftverk från 1898.

Box 224

901 05 Umeå

Varuträsk mineralpark

Visningsgruva

Varuträsk 1931 98 Skellefteå

<http://www.sevart.se/indexswe.html>

Vännäs motormuseum

Vännäs motorklubb

Hantverkargatan 16

911 33 Vännäs

Västerbackens sågverksmuseum

Telefon 090-418 30

<http://www.sevart.se/indexswe.html>

SEVÄRT I VÄSTERBOTTENS LÄN – besöksmål i samverkan

I detta kulturturistprojekt som drivs av Västerbottens museum ingår ett flertal naturrum och kulturrum runt om i länet samt många uppskyltade sevärdheter. Som komplement till utställningarna och skyltarna finns 19 småskrifter med mer information.

För ytterligare information om Sevärt i Västerbottens län, ring:

Västerbottens museum, telefon 090-17 18 00

eller besök hemsidan:<http://www.sevart.se/indexswe.html>

BIBLIOTEKEN

I biblioteken finns bland mycket annat byaböcker och hembygdsböcker. Flera bibliotek har sina egna guldgruvor. Stadsbiblioteken i Skellefteå och Umeå har särskilda Västerbottensavdelningar. Lokalhistorisk litteratur finns också till försäljning vid länets museer.

FOLKRÖRELSEARKIVEN

är en politisk neutral organisation som verkar för bevarande av arkiv från alla typer av ideella föreningar. Folkrörelsearkivet tar emot och ordnar handlingar från föreningar; ger föreningar rådgivning i arkivfrågor; hjälper till med allehanda frågor om folkrörelsehistoria. Förutom föreningshandlingar finns samlingar av fanor och standar samt affischer, fotografier, tidningslägg, filmer, ljudband och tryckta skrifter mm.

Folkrörelsearkivet Skellefteå

Nordana
931 33 SKELLEFTEÅ
telefon 0910 - 880 05

Folkrörelsearkivet Umeå

Gammlia
903 42 UMEÅ
telefon 090 - 71 30 30

FÖRETAGSARKIVET I VÄSTERBOTTEN

är en ideell förening med säte i Skellefteå och med länet som verksamhetsområde. Företagsarkivet har idag arkivlokaler i Hörnefors och Skellefteå. Huvuddelen av materialet kommer från äldre banker, försäkringsbolag, innovationsföretag och gamla handelsföretag.

DAUM

DAUM står för Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Här finns inspelningar på svenska, finska och samiska, uppteckningar av folkminnen och dialektord, ortnamnsuppteckningar och musikinspelningar med mera. Samlingarna är tillgängliga för besökare. DAUM har också en egen databas, i vilken en stor del av materialet finns registrerat. Databasen nås via Internet.

DAUM
Box 4056
Jägarvägen 18, 2tr
904 03 Umeå
<http://www.sofi.se/daum/>

Bure Arkiv

Ett projekt för att ta tillvara ett unikt dokumentarkiv från sågverksepoken i Bureå. Med arkivet som utgångspunkt ska projektet belysa sågverksepokens betydelse för Bureå samt dess bidrag till industrisamhällets kulturarv. Sågverksepoken inrymmer även verksamheten vid träsliperiet. Projektets syfte är att tillvarata Bure Arkivs unika innehåll så att det blir mer tillgängligt för såväl forskning som för allmänhet. Målsättningen är att etablera ett arbetslivsmuseum baserat på Bure Arkiv samt de produkter som projektet genererar.

Bure Arkiv
Industrivägen 51, 930 15 BUREÅ
Telefon 0910-780 350
www.bure-arkiv.nu/hemsida.htm

ALLA INVENTERADE OBJEKT PER KOMMUN, I BOKSTAVSORDNING EFTER ORTNAMN

Objekt	KOMMUN	ORT	BRANSCH
BJURHOLMS kommun			
Nr	Objekt	Ort	Bransch
1	Agnäs kraftstation	Agnäs	Kraft
2	Snickeri, Lundbergs	Agnäs	Snickeri
3	Snickeri, f d Albert Ekmans	Backfors	Snickeri
4	Såg, f d	Backfors	Såg
5	Flottningsränna, damm	Balbäcken	Skog
6	Snickeri, f d cementgjuteri	Bjurholm	Jord- och stenvaruindustri
7	Väveri, f d mejeri	Bjurholm	Livsmedel
8	Snickeri, f d Vänman&Jareman	Bjurholm	Snickeri
9	Skomakeri, f d Aug Perssons	Bjurholm	Textil, läder, beklädnad
10	Plåtverkstad	Bjurholm	Verkstadsindustri
11	Mek tillverkning, Bjurholms Industriverktyg	Bjurholm	Verkstadsindustri
12	Såg, Br Eriksson	Brännland	Såg
13	Flottningsrännor	Strömåker	Skog
14	Kolugn, rest	Strömåker, V	Skog
DOROTEA kommun			
	Objekt	Ort	Bransch
15	Slakteri, f d	Dorotea	Livsmedel
16	Bageri, f d	Dorotea	Livsmedel
17	Mejeri, f d	Dorotea	Livsmedel
18	Emballagefabrik	Dorotea	Snickeri/såg
19	Bergvattnets såg	Dorotea	Såg
20	Dorotea såg, Camfore	Dorotea	Såg
21	Mek tillverkning, f d Doroverken	Dorotea	Verkstadsindustri
22	Husvagnstillverkning, Polarvagnen	Dorotea	Verkstadsindustri
23	Såg, vatten-	Högländ	Såg
24	Mejeri, f d	Risbäck	Livsmedel
25	Tegelbruk, f d	Risnåset	Jord- och stenvaruindustri
26	Såg	Västra Ormsjö	Såg
27	Såg	Östra Ormsjö	Såg
LYCKSELE kommun			
	Objekt	Ort	Bransch
28	Betsele kraftstation	Betsele	Kraft
29	Blåbärstorkeri, f d	Björksele	Livsmedel
30	Smedja, f d Jonssons	Björksele	Verkstadsindustri
31	Snickeri, f d	Blåviksjön	Snickeri
32	Brattfors kraftstation	Bratt fors	Kraft
33	Bålforsens kraftstation	Bålfors	Kraft
34	Vallafabrik, f d Tävlingsglid	Hedlunda	Kemisk
35	Vallafabrik, f d Ex-Elit	Hedlunda	Kemisk
36	Cementgjuteri, Västerbottens byggbetong	Helsingfors	Jord- och stenvaruindustri
37	Flottarkoja	Jårkarn	Skog
38	Snickeri f d, Fjellström & co	Kattisavan	Snickeri
39	Såg, Sandberg & söner	Kattisavan	Såg
40	Bostäder o a bebyggelse	Kristineberg	Gruv
41	Gruva, gruvlave	Kristineberg	Gruv
42	Tryckeri, f d Nya tryckeriet	Lycksele	Grafisk
43	Kolfabrik f d, acetonfabrik f d	Lycksele	Kemisk/Skog
44	Hållforsens kraftstation	Lycksele	Kraft
45	Lycksele mejeri	Lycksele	Livsmedel
46	Bageri, Lilla bageriet	Lycksele	Livsmedel

47	Kolfabrik f d , Verkstaden 2	Lycksele	Skog
48	Frökläng, verkstad	Lycksele	Skog
49	Båtbyggeri, f d, K Lindström	Lycksele	Snickeri
50	Lycksele såg	Lycksele	Såg
51	Träskofabrik f d, nu möbelaffär	Lycksele	Textil, läder, beklädnad
52	Mek tillverkning, Texor	Lycksele	Vekstadsindustri
53	Mek tillverkning, f d, LyVe	Lycksele	Verkstadsindustri
54	Mek tillverkning, f d, Lundholms plog	Lycksele	Verkstadsindustri
55	Vagntillverkning, f d	Lycksele	Verkstadsindustri
56	Låstillverkning, ASSA	Lycksele	Verkstadsindustri
57	Mek tillverkning, Saalo f d	Lycksele	Verkstadsindustri
58	Mek tillverkning, Ytbehandlarna	Lycksele	Verkstadsindustri
59	Mek tillverkning, f d Lindab	Lycksele	Verkstadsindustri
60	Skogsarbetarkoja	Pauliden	Skog
61	Flottarkoja	Pauliden	Skog
62	Rusfors kraftstation	Rusfors	Kraft
63	Snickeri	Rusksele	Snickeri
64	Såg, hyvleri	Ruskträsk	Såg
66	Flottarkoja	Sikträsket	Skog
67	Tuggens kraftstation	Tuggensele	Kraft
68	Såg, hyvleri f d	Västra Örträsk	Såg
69	Flottarkoja	Åtjärnen	Skog

MALÅ kommun

	Objekt	Ort	Bransch
70	Snickeri, Öhman & söner	Adak	Snickeri
71	Snickeri, f d	Adak	Snickeri
72	Mekanisk tillverkning, f d Hultdins	Aspliden	Verkstadsindustri
73	Båtbyggeri, Perssons	Hundberg	Snickeri
74	Kaffekvarnsfabrik, f d	Kourbevare	Snickeri
75	Flottarkoja	Kvarnheden	Skog
76	Snickeri, Norsjöfönster	Malå	Snickeri
77	Såg, ASSI Domän	Malå	Såg
78	Mekanisk tillverkning, Hultdins	Malå	Verkstadsindustri
80	Rackejaurgruvan	Rackejaur	Gruv
81	Bageri, Stenbergs	Släppträsk	Livsmedel
82	Cykelstig	Släppträsk	Skog
84	Såg, hyvleri	Springliden	Såg
85	Drivstation för linbana, f d	Strömfors	Gruv
87	Kraftstation, rester	Södra Malånäs	Kraft
90	Gruva, f d	Östra Lainejaur	Gruv

NORDMALINGS kommun

	Objekt	Ort	Bransch
91	såg, f d	Brattfors	Såg
92	Bomans snickeri, f d	Brattfors	Snickeri
93	snickeri, f d	Brattsbacka	Snickeri
94	kraftstation, f d	Djupsjösågen	Kraft
95	Gräsmyrs tegelbruk, f d	Gräsmyr	Jord- och stenindustri
96	tegelugn, f d	Gräsmyr	Jord- och stenindustri
97	Gräsmyr betongfabrik	Gräsmyr	Jord- och stenindustri
98	Sandbergs snickeri, f d	Gräsmyr	Snickeri
99	kvarn, f d	Håknäs	Kvarn
100	Håknäs kvarn, f d	Håknäs	Kvarn
101	Hörnlunds snickeri, f d	Hörnsjö	Snickeri
102	Hörnsjö kvarn	Hörnsjö	Kvarn

103	salteri, f d	Järnasklubb	Livsmedel
104	Levars mejeri, f d	Levar	Livsmedel
105	Ahlstrands snickeri, f d	Levar	Snickeri
106	Såg, f d	Långron	Såg
107	smedja, f d	Lögdeå	Verkstadsindustri
108	snickeri, f d	Mullsjö	Snickeri
109	Kalabergsfabriken	Nordmaling	Övrigt
110	Br Wallanders lamineringsfabrik, f d	Nordmaling	Övrigt
111	Näslunds konditori	Nordmaling	Livsmedel
112	Pumpex AB	Nordmaling	Verkstadsindustri
113	Berggrens såg, f d	Nordmaling	Såg
114	Norrlandsmöbler, snickeri f d	Norrfors	Snickeri
115	Nyåkers pepparkakor	Nyåker	Livsmedel
116	Olofsfors bruk	Olofsfors	Verkstadsindustri, kvarn
117	Masonite AB	Rundvik	Skog
118	Strömbergs snickeri, f d	Rundvik	Snickeri
119	Nordströms såg, f d	Örsbäck	Såg

NORSJÖ kommun

	Objekt	Ort	Bransch
120	Bjurfors såg, f d	Bjurfors	Såg
121	Norsjöfönster	Bjurträsk	Snickeri
122	såg, f d	Bjurträsk	Såg
123	"Kolars", kollugnar	Båtfors	Skog
124	Böle snickeri	Böle	Snickeri
125	Edströms trä, f d	Gumboda	Såg
126	Landins entr, f d snickeri	Kvarnåsen	Snickeri
127	ASSI Domän Interiör	Kvarnåsen	Snickeri/såg
128	Mensträsk, linbana	Mensträsk	Gruv
129	såg, f d	Mörttjärn	Såg
130	kraftstation, f d	Norreträsk	Kraft
131	Norsjö betong	Norsjö	Jord och stenvaruindustri
132	Extena plast, f d cementgjuteri	Norsjö	Jord och sten/övrigt
133	JAMA mining equipment	Norsjö	Verkstadsindustri
134	Norsjö kvarn, f d	Norsjövallen	Kvarn
135	Larssons såg	Risliden	Såg
136	snickeri, f d	Risliden	Snickeri
137	Flottarkojor	Rutselforsen	Skog, flottning
138	Skogsarbetarkoja	Stor-Villbäckstjärnen	Skog
139	Örträsk, linbana, gruva f d	Örträsk	Gruv

ROBERTSFORS kommun

	Objekt	Ort	Bransch
140	Bygdesons trä	Bygdeå	Såg
141	Bygdeåsnickarn/Nygaards	Bygdeå	Snickeri/verkstadsind.
142	Mejeri, snickeri, f d	Bygdeå	Mejeri, snickeri
143	Dalkarlså kvarn, f d	Dalkarlså	Kvarn
144	Flarkens snickeri, f d mejeri	Flarken	Mejeri/snickeri
145	Flarkens kvarn	Flarken	Kvarn
146	Fredriksfors kraftstation	Fredriksfors	Kraft
147	M Petterssons snickeri	Grimsmark	Snickeri
148	Jacobssons trävaror	Gumboda	Såg
149	Gumboda cementgjuteri, f d	Gumboda	Jord- och stenvaruindustri
150	F d mejeri	Gunsmark	Mejeri
151	Kålaboda snickerifabrik, f d	Kålaboda	Snickeri
152	Kålaboda kvarn	Kålaboda	Kvarn
153	Henrikssons smide	Kålaboda	Verkstadsindustri
154	Rickleå kvarn, f d	Rickleå	Kvarn
155	Norruru	Robertsfors	Snickeri
156	Norrlandsgjuteriet	Robertsfors	Verkstadsindustri
157	Nybergs plåt	Robertsfors	Verkstadsindustri

158	Tunnfabrik, f d	Robertsfors	Övrigt
159	Scandiamant, f d massafabrik	Robertsfors	Skog/övrigt
160	Bruksforsens kraftstation	Robertsfors	Kraft
161	Robertsfors bruk, f d	Robertsfors	Järnbruk/skog
162	Varvsstuga, f d	Sikeå	Övrigt
163	Sikeå plåt och smide	Sikeå	Verkstadsindustri
164	Såghus, f d; magasin	Sikeå	Såg
165	Åkullsjöns snickeri	Åkullsjön	Snickeri
166	Stenfors kvarn	Ånäset	Kvarn
167	Norrmejerier	Ånäset	Mejeri
168	Snickeri, tapetserarverkstad, f d	Ånäset	Snickeri
169	Snickeri, f d	Ånäset	Snickeri
170	Överklintens kvarn, f d	Överklinten	Kvarn
171	JSG produkter, f d mejeri	Överklinten	Livs, verkstadsind.
172	Tegelbruk, f d	Överklinten	Jord- och stenvaruindustri

SKELLEFTEÅ kommun

Objekt	Ort	Bransch
173	Burträskbygdens träförädling	Såg
174	Såg, f d	Såg
175	Såg, f d	Såg
176	Lundmarks snickeri, f d	Snickeri
177	Fällmans snickeri, f d	Snickeri
178	Pepparkaksfabrik, f d	Livsmedel
179	Boliden AB, gruvområde	Gruv
180	Broträsk såg, f d	Såg
181	Mejeri, f d	Livsmedel
182	Wiklunds snickeri	Snickeri
183	LEFAB	Verkstadsindustri
184	Bure verkstad	Verkstadsindustri
185	Burlidens kraftstation, f d	Kraft
186	Bursiljums kvarn, f d	Kvarn
187	Lappvattshedens kvarn	Kvarn
188	Jonssons snickeri, såg	Snickeri, såg
189	Garveri, f d	Övrigt
190	Norrmejerier	Livsmedel
191	Snidex AB	Snickeri
192	Berglunds snickeri	Snickeri
193	Karlssons skofabrik, f d	Övrigt
194	J M Lindgren skofabrik, f d	Övrigt
195	Bygdsiljums kvarn	Kvarn
196	Martinssons såg	Såg
197	Ume-släp, Norrlandsvagnar	Verkstadsindustri
198	Carlstens karameller	Livsmedel
199	Byske mejeri, f d	Livsmedel
200	Byske kvarn, f d	Livsmedel
201	Br Holmgrens båtbyggeri, f d	Snickeri
202	Futurum AB	Verkstadsindustri
203	Ivar Nilsson smidesverkstad, f d	Verkstadsindustri
204	Normans slakteri, f d	Livsmedel
205	Båtfors kraftstation	Kraft
206	Daglöstens såg	Såg
207	Anderssons såg, f d	Såg
208	Charko, f d	Livsmedel
209	BERCO	Verkstadsindustri
210	Kvarnfors såg, f d	Såg
211	Matoz/Futurum, f d	Verkstadsindustri
212	Lööveverken, f d	Verkstadsindustri
213	SKEGA AB	Övrigt
214	Finnforsens nya kraftstation	Kraft
215	Harnesk snickeri, skidfabrik, f d	snickeri

216	Forslidens kraftstation	Forsliden	Kraft
217	Fällfors kraftstation, f d	Fällfors	Kraft
218	Snickeri, f d	G:la Falmark	Snickeri
219	Såg, f d	Granberg	Såg
220	Widmarks snickeri, f d	Gummark	Snickeri
221	Anderssons snickeri, f d	Hebbersliden	Snickeri
222	Snickeri, f d	Hjoggböle	Snickeri
223	Sälls snickeri, f d	Hjoggböle	Snickeri
224	Strå kalkbruk, f d	Innansjön	Jord- och stenindustri
225	Timmer och bygg, f d såg	Järvtjärn	Såg
226	Kvarn, f d	Jörn	Kvarn
227	Sandströms snickeri, f d	Jörn	Snickeri
228	Mejeri, f d	Jörn	Livsmedel
229	Mek verkstad, f d	Klutmark	Verkstadsindustri
230	Lundqvists snickeri, f d	Kroksjön	Snickeri
231	Krångforsens kraftstation	Krångfors	Kraft
232	Krångfors såg, f d	Krångfors	Såg
233	Kusmarks kvarn	Kusmark	Kvarn
234	Claessons snickeri, f d	Kusmark	Snickeri
235	Karlssons & Brännström snickeri, f d	Kusmark	Snickeri
236	Anderbrandts såg	Kusmark	Såg
237	Såghus, f d	Kvarnbyn	Såg
238	Klingan snickeri	Kåge	Snickeri
239	Holmfors såg, f d	Kåge	Såg
240	N Skogsägarna Kåge såg	Kåge	Såg
241	Kåge smides och mek AB	Kåge	Verkstadsindustri
242	Kåge Gjutmek AB	Kåge	Verkstadsindustri
243	Källbomark snickeri, f d	Källbomark	Snickeri
244	Mek verkstad, f d	Källbomark	Verkstadsindustri
245	Anderssons såg och hyvleri	Källdal	Såg
246	Lappvattnets snickerifabrik	Lappvattnet	Snickeri
247	Forslunds såg, f d	Lidbacken	Såg
248	LRS Agri	Ljusvattnet	Verkstadsindustri
249	Fahléns slakteri och chark, f d	Lövånger	Livsmedel
250	KSV, f d Furu-snickarn	Lövånger	Snickeri, verkstadsindustri
251	Åströms bageri, f d	Medle	Livsmedel
252	Lundbergs smedja	Medle	Verkstadsindustri
253	Mångbyns kvarn	Mångbyn	Livsmedel
254	Kraftstation, f d	Nedre Bäck	Kraft
255	SARO-produkter AB	Norrången	Verkstadsindustri
256	PORO AB	Norrången	Verkstadsindustri
257	Ostviks kvarn, f d	Ostvik	Kvarn
258	Ostviks fönster	Ostvik	Snickeri
259	Såg	Ragvaldsträsk	Såg
260	Såg	Renbergsvattnet	Såg
261	Renholmens mek, f d	Renholmen	Verkstadsindustri, såg
262	Renströmsgruvan	Renström	Gruvindustri
263	K M Anderssons mekaniska	Selet, Lövånger	Verkstadsindustri
264	Selsforsens kraftstation	Selsfors	Kraft
265	Rönnskärsverken, Boliden AB	Skelleftehamn	Gruv
266	Mexor	Skelleftehamn	Verkstadsindustri
267	Strömbergs cementgjuteri, f d	Skellefteå	Jord- och stenindustri
268	Strömbergs cementgjuteri, f d	Skellefteå	Jord- och stenindustri
269	Byggbetong Norrland, cementgjuteri	Skellefteå	Jord- och stenindustri
270	Wasa spisbrödsfabrik, f d	Skellefteå	Livsmedel
271	Juvelbageriet, f d	Skellefteå	Livsmedel
272	Åsells snickeri, f d	Skellefteå	Snickeri
273	MEWA	Skellefteå	Verkstadsindustri
274	Alimak AB	Skellefteå	Verkstadsindustri
275	Hydrauto	Skellefteå	Verkstadsindustri

277	Central-tryckeriet	Skellefteå	Övrigt
278	Skråmträsk kvarn	Skråmträsk	Kvarn
279	Br. Karlssons snickeri och såg	Skråmträsk	Snickeri, såg
280	Dahlgrens cementgjuteri	Slind	Jord- och stenindustri
281	Br Bohmans industri, f d	Storträsk	Såg
282	Bureå såg, f d	Strömsholm, Bureå	Såg
283	Klintfors kvarn, f d	Ståmningsgården	kvarn
284	Klintfors såg	Ståmningsgården	Såg
285	Svanfors mejeri	Svanström	Livsmedel
286	K A Lundströms snickeri, f d	Svarttjärn	Snickeri
287	Olofssons såg	Svarttjärn	Såg
288	Mejeri, f d	Sågen, Gummark	Livsmedel
289	Sävenäs såg, f d	Sävenäs, Skelleftehamn	Såg, verkstadsindustri
290	Gjuteri, f d	Sävenäs, Skelleftehamn	Verkstadsindustri
291	Mjödvattnets kvarn	Tjärn	Kvarn
292	Snickeri, f d	Tvärliden	Snickeri
293	Såg	Tvärliden	Såg
294	Stenlunds maskiner	Ursviken	Verkstadsindustri
295	Ursvikens mekaniska verkstads AB	Ursviken	Verkstadsindustri
296	Såg, f d	V. Vallen	Såg
297	Vebomarks kvarn	Vebomark	Kvarn
298	Petterssons slakteri och chark, f d	Vebomark	Livsmedel
299	Olofssons såg, f d	Vebomark	Såg
300	Vikfors såg och kraft, f d	Vikfors	Såg, kraft
301	Ålidens mejeri	Åliden	Livsmedel
302	Lundfors kvarn, f d	Ålund	Kvarn
303	Örvikens massafabrik, f d	Örviken	Skog
304	Lundmarks båtbyggeri, f d	Ostvik	Snickeri
305	Såg	Ostvik	Såg
306	Tjärugn	Österjörn	Skog/flottning
307	Paul Viklunds snickeri, f d	Östra Blisterliden	Snickeri
308	Ö Falmarks såg	Östra Falmark	Såg
309	Mejeri, f d	Övre Bäck	Livsmedel
310	Kvarn, kraftstation	Kalvträsk	Kvarn, kraft

SORSELE kommun

Objekt

311	Björkhedens kraftstation, f d
312	Gargnäs såg och hyvleri
313	Jörbokenkojan
314	Gargnäs snickeri
315	Gertsäckens kraftstation
316	Såg, snickeri, kraftstationer, f d
317	Jeriuddkojan
318	Kvarnbränna såg
319	Nammestjärnkojan
320	Sandsele cementgjuteri
321	Sorsele trä, f d

STORUMANS kommun

Objekt

322	Gardikfors kraftstation
323	Mek tillverkning, SMV
324	Mek tillverkning, New Forest Innovation
325	Såg och hyvleri, Sandbergs
326	Grundfors kraftstation
327	Bageri och café, Agglings
328	Såg, Lövdahls
329	Såg, hyvleri, Tellströms
330	Snickeri, Westmans
331	Mek verkstad, f d "arbetsstuga" och bageri

Ort

Björkheden
Gargnäs
Gargnäs
Gargnäs
Grannäs
Granträsk, Sågen
Jeriudden
Kvarnbränna
Nammestjärn, Aha
Sandsele
Sorsele

Ort

Forsmark
Forsvik
Forsvik
Forsvik
Grundfors
Gunnarn
Gunnarn
Jokksjaur
Skarvsjöby
Stensele

Bransch

Kraft
Såg
Skog, flottning
Snickeri
Kraft
Såg, snickeri, kraft
Skog, flottning
Såg
Skog
Jord- och stenvaruindustri
Såg

Bransch

Kraft
Verkstadsindustri
Verkstadsindustri
Såg
Kraft
Livsmedel
Såg
Såg
Snickeri
Livsmedel

332	Mejeri, f d	Stensele	Livsmedel
333	Stensele kraftstation	Stensele	Kraft
334	Cementgjuteri, f d	Storuman	Jord- och stenvaruindustri
335	Tryckeri, Storumans tryckeri	Storuman	Grafisk
336	Bageri, Umans bröd	Storuman	Livsmedel
337	Umluspens kraftstation	Storuman	Kraft
338	ITP, mek tillverkning, f d snickeri	Storuman	Verkstadsindustri
339	Såg, kraftstation	Yttervik	Såg

UMEÅ kommun

	Objekt	Ort	Bransch
340	Axel Karlsson snickeri, f d	Botsmark	Snickeri
341	Kraftstation, f d	Botsmark	Kraft
342	Knut Karlsson snickeri	Botsmark	Snickeri
343	Botsmarks kvarn, f d	Botsmark	Kvarn
344	Botsmarks trä AB, f d	Botsmark	Såg
345	Botsmarks mekaniska	Botsmark	Verkstadsindustri
346	ÅLÖ-maskiner	Brännland	Verkstadsindustri
347	Forsbergs mekaniska	Bullmark	Verkstadsindustri
348	Sandströms snickeri	Bullmark	Snickeri
349	Degernäs mekaniska	Degernäs	Verkstadsindustri
350	Djäkneböle emballagefabrik AB	Djäkneböle	Snickeri
351	J A Ögren snickeri, f d	Ersmark	Snickeri
352	Flurkmarks kvarn, f d	Flurkmark	Kvarn
353	SCA Holmsunds såg	Holmsund	Såg
354	Armstrong, golvfabrik	Holmsund	Övrigt
355	Boströms snickeri, f d	Holmsund	Snickeri
356	Holmsunds tryckeri	Holmsund	Övrigt
357	Sandviks såg, f d	Holmsund	Såg
358	Lundströms snickeri, f d	Hörnefors	Snickeri
359	MoDo Hörnefors AB, massafabrik, f d	Hörnefors	Skog
360	Umeå stads vattenverk	Kulla	Övrigt
361	Kvarnfors såg, f d och kraftstation	Kvarnfors	Såg, kraft
362	Kvarnsvedjans kvarn, f d	Kvarnsvedjan	Kvarn, kraft
363	Såg, f d	Kvarnsvedjan	Såg
364	Långviksvallens träförädling, f d	Långviksvallen	Såg
365	Strömmingssalteri, f d	Norrfors	Livsmedel
366	stornorrforsens kraftstation	Norrfors	Kraft
367	Röbäcks mejeri, f d	Röbäck	Livsmedel
368	Umeå tunnbrödsbageri, f d	Röbäck	Livsmedel
369	Umeå betongindustri, f d	Röbäck	Jord- och stenindustri
370	Rödånäs skidfabrik f d	Rödånäs	Snickeri
371	Rödåsels snickeri, f d	Rödåsel	Snickeri
372	Br Johanssons cementgjuteri,fd	Rödåsel	Jord- och stenindustri
373	Rödåsels snickeriservice	Rödåsel	Snickeri
374	Emil Nilssons möbelsnickeri, f d	Skravelsjö	Snickeri
375	Björk & co snickeri	Stöcke	Snickeri
376	Stöcke kvarn, f d	Stöcke	Kvarn
377	Sävar snickeri	Sävar	Snickeri
378	Sävar mejeri, f d	Sävar	Livsmedel
379	Sävar trä, såg och emballage	Sävar	Såg, snickeri
380	Sandén & Erikssons snickeri, f d	Sörfors	Snickeri
381	Nybergs konservfabrik, f d	Umeå	Verkstadsindustri
382	Volvo lastvagnar	Umeå	Verkstadsindustri
383	Backens kvarn	Umeå	Kvarn
384	Eriksson & Stolt, gjuteri, f d	Umeå	Verkstadsindustri
385	Olofssons plåt, f d	Umeå	Verkstadsindustri
386	Centraltryckeriet, CITY-tryckeriet	Umeå	Övrigt
387	Nyheter nas tryckeri	Umeå	Övrigt
388	Hilding Carlssons mekaniska	Umeå	Verkstadsindustri
389	Firma Bilklädsel	Umeå	Övrigt

390 Umeå nya bryggeri, f d
 391 Umeå metallvaruindustri, f d
 392 Grisbacka möbelsnickeri, f d
 393 I A Neon, f d
 394 Larsson & co tryckeri
 395 Sofiehem, träsliperi, f d
 396 Umeå trämassefabrik, f d
 397 snickeri, f d

Umeå Livsmedel
 Umeå Verkstadsindustri
 Umeå Snickeri
 Umeå Övrigt
 Umeå Övrigt
 Umeå Skog
 Umeå Skog
 Ytteråträsk Snickeri

VILHELMINA kommun

Objekt
 398 Snickeri, båtbyggeri
 399 Malgomaj kraftstation
 400 Kraftstation, f d
 401 Dalasjö kraftstation
 402 Dikanäs kraftstation
 403 Båtbyggeri, Svenssons
 404 Såg
 405 Snickeri, såg
 406 Båtverkstad, Lövgrens
 407 Mejeri, f d
 408 Nästansjö snickeri
 409 Såghus
 410 Saxnäs kraftstation
 411 Vilhelmina cementvarufabrik
 412 Gubbseleforsens kraftstation
 413 Mejeri, f d
 414 Bageri
 415 Mek tillverkning, f d
 416 Fiskeredskapsfabrik, f d
 417 Fiskeredskapsfabrik, f d
 418 Slakteri, f d

Ort
 Björkängen
 Bullerforsen
 Bäcksjö
 Dalasjö
 Dikanäs
 Latikberg
 Latikberg
 Meselefors
 Nordansjö
 Näsansjö
 Nästansjö
 Risträsk
 Saxnäs
 Vilhelmina
 Vilhelmina
 Vilhelmina
 Vilhelmina
 Vilhelmina
 Vilhelmina
 Vilhelmina (Myran)
 Vilhemina

Bransch
 Snickeri
 Kraft
 Kraft
 Kraft
 Kraft
 Snickeri
 Såg
 Snickeri
 Snickeri
 Livsmedel
 Snickeri
 Såg
 Kraft
 Jord- och stenvaruindustri
 Kraft
 Livsmedel
 Livsmedel
 Verkstadsindustri
 Verkstadsindustri
 Verkstadsindustri
 Livsmedel

VINDELNS kommun

Objekt
 419 Skidfabrik, f d Karlssons
 420 Hällnäs såg
 421 Bjurfors nedre kraftstation
 422 Bjurfors övre kraftstation
 423 Kvarn
 424 Snickeri, f d
 425 Snickeri, f d Noland & söner
 426 Snickeri, f d Strandberg & co
 427 Såg, f d
 428 kolugnar
 429 Cementgjuteri, f d
 430 Skidfabrik, f d Nya Skidfabriken
 431 Mek tillverkning, Lameco
 432 Mek tillverkning, f d CAG Johansson
 433 Kolugn
 434 Verkstad, sågplats, f d kraftstation
 435 Snickeri, Sjögrens
 436 Bageri, f d
 437 Kolugn
 438 Cementgjuteri
 439 Kolugn
 440 Kolugn
 441 Skidfabrik, f d
 442 Skidfabrik, såg
 443 Mek tillverkn, f d cementgjuteri
 444 Tegelbruk, rester

Ort
 Avanäs
 Avanäs
 Bjurfors
 Bjursele
 Bjursele
 Forsbacka
 Granö
 Granö
 Granö
 Granö (Västana)
 Hällnäs
 Hällnäs
 Hällnäs
 Hällnäs
 Kvarntorp
 Lillsandsjö
 Skivsjö
 Strycksele
 Strycksele
 Tegsnäs
 Tegsnäs
 Tegsnäs
 Tegsnäs
 Tvärålund
 Vindeln

Bransch
 Snickeri
 Såg
 Kraft
 Kraft
 Kvarn
 Snickeri
 Snickeri
 Snickeri
 Såg
 Skog
 Jord- och stenvaruindustri
 Snickeri
 Verkstadsindustri
 Verkstadsindustri
 Skog
 Såg/ kraft
 Snickeri
 Livsmedel
 Skog
 Jord- och stenvaruindustri
 Skog
 Skog
 Snickeri
 Snickeri/ såg
 Jord- och stenvaruindustri
 Jord- och stenvaruindustri

